

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIII-lea, N-le 10-12. Octombrie-December 1927.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Cărți reprezentative în viața omenirii (seria a II-a) : I. Ratherius, II. Richerius, III. Liutprand.
V. Motogna : „Anonymus” în istoriografia ungurească mai nouă.
Sever Zotta : O colecție veche de spițe de neam (urmare).
Maria I. Glogoveanu : Contribuție la istoria Tismanei.
Remus Ilie : Un manuscris înedit.
” ” O troiță din secolul al XVII-lea.
Alexe Ivici : Acte privitoare la Dimitrie Cichindeal.
T. G. Bulat : Din timpul ocupațiunii de la 1848.
Documente de *P. P. Panaitescu* și *Pr. Ioan Răuțescu*.
Dări de samă de *N. Iorga* și *Radu Vulpe*.
Cronică de *Jeaneta Dancuș* și *N. Iorga*.

1927

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ. DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Cărți reprezentative în viața omenirii

SERIA A II-a¹

I.

Ratherius.

Scriitorul de care e vorba aici n'a fost cetit, în întregime, probabil de nimeni de mulți ani, poate de secole. El nu poartă un nume mare, n'a fost amestecat în evenimente de samă ale timpului său, n'a atins subiecte care chiamă atenție și n'are deosebite însușiri de stil. Totuși, prin el, quasi-anonimul Ratherius, se poate vedea ce era în secolul al X-lea un episcop străin importat de împrejurări în Italia-de-Nord. Prin tratatele lui de mult timp uitate, *Exhortatio ad precēs*, *Invectiva*, *De Praeloquio*, *De proprio lapsu*, *Agonisticon* — titlu de luptă, căci el a fost un luptător —, *Meditationes*, *De contemptu canonum*, *De clericis sibi rebellibus* — alte amintiri ale gîlcevei veșnice în care a trăit —, *Dialogus confessionalis* — cîteva mărturisiri pierdute în vorbăria savantă a timpului, — ajungem a cunoaște, prin vâlul frascologiei învățate, un suflet de om fixat într'o categorie socială bine determinată, și acest suflet e reprezentativ.

Cîteva cuvinte asupra biografiei aceluia care — s'o spunem de la început — înseamnă lupta episcopatului canonicilor, a monarhiei bisericești credincioase încă principiilor lepădării de sine, desinteresării, milei de oameni, contra „sovietismului“ canonicilor intrați în Biserică pentru folosirea bunurilor ei.

E un „Belgian“ din părțile Liège-ului, și s'a încercat a-l pune în legătură de familie cu conții de Luxemburg. Născut — se spune — pe la 896, a trăit optzeci de ani. O viață pe care, în patima de a se îngeri, o presintă ca ticăloasă: ar fi stricat două căsătorii. Călugăr. Petrece cîtva timp la Laon, cuibul modestei regalități franceze. A rîvnit scaunul din Arles și a ajuns la Verona pe urma amicului său Hilduin, care-l trecuse munții. Pretinde că numai o boală grea, prevederea că nu va trăi mult, i-a căpătat cîrja. Scri-

¹ Întăia a apărut în două ediții.

sese o carte de gramatică în Franța. Unde n'a fost acest om pe care nu-l leagă, ca pe toți contemporanii lui, niciun pământ? Înșiră însuși Italia, Franța, Noricul, Burgundia, Saxonia, Provența, Septimania. Va muri în 974, acasă la el, bătrîn, învins, zdrobit. Și atunci își va aduce aminte ce dulce e țara: „Pământul nașterii, rugător, îți întinde mîna. În străinătate adesea se trăiește bine, dar se moare rău“¹.

O adîncă umilință-l stăpînește. Vrea să fie un păstor de popoare ca în evanghelie. Nu-i trebuie nici arme, nici amici, nici blason — *armaria, priscorum exempla*. Doarme la pământ adesea², ori aștepte pe scaun; nu se așează pe jețul demnității (*currule pontificale*); stă singur la masă, ori cu săracii, cărora e acusat că li-a dat și fondurile pentru repararea bisericii St. Zenon; nu merge la Curte decît „foarte rar și nu de bună voie“³. Se îmbracă prost și nu lasă a i se săruta piciorul; nu face deosebire între oameni; nu iea nimic pentru slujbe; îngroapă pe morți de milă. Nu-i trebuie niciuna din distracțiile obișnuite: jocuri de noroc, *trochi, alea*, vînătoare cu cîni și cu șoimi, care sînt în deprinderile altor clerici⁴. Toată grija-i e să clădească, și de aceia i se zice: „dulgherul“, *carpentarius*.

Și de-odată acest om se găsește într'o lume cu totul deosebită. Unde se uită, găsește setea vieții, patima stăpînirii, triumful desfrîului. Episcopul Manase, care-l gonește, își vinde episcopia. În cutare loc mai multe Scaune sînt în mîna aceluiași om. Episcopul de Ferrara iea bani pentru a sfinți pe copii.

Mănăstirile sînt într'un hal care-l scandalizează. Abații au soții și copii — trebuie să se ție la Ravenna un sinod contra acestei *mulierositas* —, ei practică negoțul demnității lor. Țin false sinoade. Poartă *mastruga* pentru *cappa*, coiful unguresc al barbarilor, *galeus ungaricus*, în loc de „pălărie preuțească“ (*sacerdotalis pileus*), scaunul lor e acoperit cu „covor gotic“ (*scabellum tapete gothico tectum*), caii lor au «frîie germane“, „șele saxone“. Mănîncă și beau din vase scumpe. Pe lîngă aceasta sînt de o crasă ignoranță: „am găsit foarte mulți cari nu știau nici simbolul care

¹ *Nativa vobis supplex tendit manus patria. In aliena patria saepe quidem bene vivitur, sed male moritur.*

² *Frequentior decumbit humi.*

³ *Rarissime, et, si forte, non sponte.*

⁴ *Trochos non ludit, aleam fugit, de canibus non curat, de accipitribus nihil.*

se crede a fi al apostolului ¹. Între dinșii atîția nu văd mai departe decît icoana la care se închină : sînt niște adevărați *antropomorfiți* : „li se pare“, scrie el, „că Dumnezeu nu e chiar nimic dacă nu are cap, nu are ochi, nu are mîni, nu are picioare“ ² : un răsunset al iconoclastiei bizantine la acest atît de bun ortodox.

Și renovatorul predică întregii călugării de supt oblăduirea lui o adîncă și intimă prefacere, în forme și în spirit. Să-l ascultăm ca să avem icoana însăși a lucrurilor de îndreptat : „Chilia să vă fie lîngă biserică și în ea să n'aveți femei“. Să nu cînte în strană fără veșminte, „numai cu *alba* obișnuită în casă“. „Nimeni să nu cînte liturghia cu acele *calcaria* pe care vulgar le numim pinteni și cu cuțitele spînzurînd de brîu.“ Să nu se amestece nimeni înarmat în scene de stradă. „Nimeni să nu se distreze cu cîni ori cu păsări. Să nu beți în cîrciume. Să nu amanetați vasele sfinte și veșmintele preoțești negustorului sau cîrciumarului... Opriți cîntecele sau danțurile muierilor în pridvorul bisericii, cîntecele diavolești pe care poporul obișnuiește a le cînta asupra morților la ceasuri de noapte și hohotele de rîs pe care le scot luînd în deșert numele lui Dumnezeu a tot puternicul.“ Să nu meargă la nuntă, să nu îngăduie sîngele amestecat și răpirile. „Să vie măcar Dumineca la liturghie porcarii și alți păstori.“ Să învețe pentru nevoile serbătorilor“ calculul cel mic, adecă epactele, serbătorile fixe (*concurrentes regulares*), pascalia (*terminum paschalem*) ³.

El e hotărît să lupte contra acestor păcate a căror duhoare îl înăbușă, chiar dacă, precum i s'a întîmplat, arhidiaconul l-ar părăsi în biserică. Și află cuvinte frumoase pentru a-și arăta datoria : „Cu ce obraz mînînci laptele tu care te temi ca împotriva hoțului

¹ Inveni plurimos acc ipsum sapere Symbolum quod fuisse traditur apostolorum.

² Modo videtur vobis quod nihil omnino sit Deus si caput non habet, oculos non habet, manus non habet, pedes non habet.

³ „Cella vestra sit iuxta ecclesiam et in ea feminas non habeatis.... Alba qua in suos usus utitur. Nullus cum calcariis quos sperones rustico dicimus et cultellis extrinsecus dependentibus missam cantet.... Nullus canum aut avium iocis inserviat. Nolite in tabernis bibere.... Sacra vasa et vestimenta sacerdotolia nolite in pigrore dare negotiatori aut tabernario... Cantus et choros mulierum in atrio ecclesiae prohibete. Carmina diabolica quae super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet et cachinnos quos exercent sub contestatione Dei omnipotentis... Porcarios et alios pastores vel dominico die ad missam venire facite.“ Cf. „qui in tabernis bibunt“ si „trigami“, „quadrigami“.

ori să strigi ori să trezești pe părintele familiei ori să ațiti cîinii? De ce te îmbraci în lina oilor tu care te sperii atîta și de iedul amestecat între micii, necum să înfrunți pe leul furios ori pe urs ?¹ Si astfel el a lovit fără preget în aceia cari apărau cu onoarea, influența și îndrăzneala lor vechea rinduială materialistă a Bisericii: canonicii, cari trebuiau să-i fie sfat și gardă.

Cum sînt acești adversari neobosiți, cari la urmă vor cîștiga biruința, ni-i descrie el. Oamenii, canonici, subdiaconi, acoliti, *ostiarii*, toată tagma, cari „zi și noapte nu încetează să-i pregătească moartea²“, cari-l acopăr de cele mai urite cuvinte de batocură, de și li este stăpîn³, au pămînt, vii, bani. Ei trec averea lor la gineri și la nurori. Li cunoști ce sînt numai după port aici, în Italia: „Peste toate neamurile renăscute prin botez sînt desprețuitori ai legii canoņice și înjositori ai clericilor mai ales Italianii. Numai raderea bărbii și a crîștetului cu oarecare deosebire a hainelor îi semnalează... Se poartă în biserica însași cu multă neglijență⁵.“

În lupta cu episcopii vecini și cu toată această călugărimă îmbogățită și influentă, el nu se poate sprijini pe credincioși, de și ei, această *vulgaris caterva*, care stă supt dregătorii regali, conți, vice-conți, *scoldacii*, soldați, perceptori (*massarii*⁶), aleg pe șeful bisericesc, alături de cler (*electio cleri et plebis*)⁷. E adevărat că trimesul suveranului îi adună pe toți -- *pene⁸ tota civitas* -- la acele *placita* unde se desbat toate procesele, dar, ațîțați, cetățenii strigă contra lui: „E vina episcopului. Cît se poate de rău“ (*Culpa est episcopi. Nihil peius*). O parte sînt servi, și celor

¹ Lac quo fronte comedis gregis qui contra furem aut vocem dare aut patrem familias excitare aut canes instigare pavescis? Lanis quare indueris ovium qui in tantum formidas etiam hoedum agnis admixtum, nedum frementem contemnas leonem vel ursum?

² Die noctuque canonici et famuli de interitu meo tractare non cessant.

³ Fullo, bauciator, periurus, os vulvae.

⁴ Ut habeant quoque unde filiis uxores, fillabus acquirant maritos, vineas et campos.

⁵ Prae caeteris gentibus baptismo renatis contemptores canonicae legis et vilipensores clericorum sunt magis Italici... Solummodo barbarasio et verticis cum allquantula vestium dissimilitudine... In ecclesia cum negligentia agunt non parva.

⁶ V. pp. 10, 12.

⁷ Pp. 7, 7 Vo.

liberați li se cere să arăte o „charta libertatis“¹. În total e o adunătură de oameni îndrăzneți, fără valoare politică și morală: „Ce nu cutează vulgul din Verona²?, care vrea să-i dea și foc. Lumea trebuie oprită Dumineca de la *opus servile*; carăle nu pot intra în cetate. Sînt și Evrei, destul de bine tratați, dar Ratherius se îndreaptă împotriva acelor cari au relații cu dînșii. Să nu-i salute nimeni, cu atît mai puțin să li dea sărutarea de pace, să mănince cu dînșii, căci ar fi să se ofenseze Hristos, „seniorul“ tuturora³. „Tăgăduiește pe Dumnezeu acel care iubește... pe tăgăduitorul de Dumnezeu, Evreul“⁴.

Combătut de canonicii pe cari vrea în zădar să-i îndrepte, nesuținut de anarhia cetățenească, el, episcopul, va avea deci a face cu puterea regală, căreia-i va aduce aminte că *regnare est recte agere*, a domni e a lucra drept. Întăiu a celui rege italian cu care se zice „rudă“ (*consanguineus*), Hugo. Ajutînd pe contele Milo și pe ducele Arnulf de Bavaria, regele pune să-l închidă pe acel care a vrut să rămîie „păstor al turmei lui Hristos“, nu „mercenar“ al Statului, cedîndu-i veniturile. E închis, astfel, la Pavia, în „turnulețul lui Walbert“ (*turricula Walberti*), într'o întreită locuință, *trimodum ergastulum*, și aceasta fără nicio judecată⁵. Se înfățișează deci ca un om „desprețuit, injurat, batjocurit, întemnițat, legat, gol, flămînd, însetat și plin din bielsug de tot felul de miserii“⁶, atunci cînd el a fost totdeauna credincios lui Hugo, „de cînd l-a văzut întăiu și până a încetat din viață, dorindu-i totdeauna fericirea Împăratului Teodosiu“. „Și până acum“, spune el mai târziu, „la amintirea lui simt o grea durere“⁷. Rătăcirii grele încep atunci pentru dînsul: la Como, în Franța, în Florența.

¹ Si servus fuit, ostendat chartam suae libertatis.

² Quid enim vulgus veronense non audet?

³ Pentru acest termin, pe atunci nou, v. p. 165: „Patronus, sive, ut usitatus a multis dici ambitur, senior“. Cf., pentru altă expresie nouă, p. 172: „mercenarius, cliens sive commendatus“.

⁴ Cum omnibus vero sit malus, Iudaels est pessimus... Reprehendit eum qui eos saltem salutatur aut salutantibus respondet, nedum eis osculum daret vel cum eis manducet... Reprehendit omnes qui libentius cum eis negotiantur quam cum christianis. Negat Deum qui negantem Deum amat Iudaeos.

⁵ Sine audientia.

⁶ Despectus, iniuriatus, villpensus, carceratus, ligatus, nudus, famelicus, sitiendus miseriarumque omnium copia referatissimus.

⁷ Confiteor vero, ex quo cum primitus vidi usque dum hominem exiit, semper me Theodosii felicitatem imperatoris illi optasse et adhuc eius recordatione me graviter affici dolore.

Dacă Hugo e detronat, e „dreptatea lui Dumnezeu“¹; rechemat pentru a nu-și scoate din țară averile, el nu poate smulge puterea lui Berengariu pentru a o da fiului său Lotar (946). Și Berengariu va prizoni pe clericul străin. La urmă totuși arhiepiscopul Manase de Arles, apoi de Milan, va înlătura pe străinul nesuferit; și Lotar îi va porunci să plece dacă nu vrea ca „prin șiretenia lui Milo să fie sau măcelărit, sau ucis sau, prins, să fie dus cine știe unde“². Nu se putea o mai rea soartă. „Iar eu săracul zi și noapte eram așa de prăpădit și de plin de neliniște de-mi era silă de viața mea, și aș fi vrut să fiu în turnulețul lui Walbert ca odinioară decât să stau flămînd în Scaunul Veronei; aș fi vrut mai bine să fiu supt brazdă decât să stau la masă cu Milo“³.

Coborîrea lui Otto de Germania „în biata Italie“, pe care RATHERIUS o compătimizește numai pentru că i se ieau moaștele și pentru că se poartă rău cu PAPII⁴, deschide alte perspective. Episcopul vorbește de prietenia sa cu Bruno, fratele regelui germanic, de adîncul lui devotament pentru acest *dominus noster Hocto*, „regele nostru foarte glorios și foarte pios și foarte vestit în lumea toată“ (*gloriosissimus atque piissimus cunctoque celebratissimus orbe rex noster*); acest rege devine deci un „Împărat August“, iar venirea peste munți are de scop „un triumf fericit“⁵. Dar nici cu aceasta nu începe liniștea celui neconținut persecutat.

E adevărat că se înlătură din Scaunul episcopal un „nepoțel“ (*nepotulus*), în vrîstă de optsprezece ani, al lui Manase, dar din nou Milo apare ca un „invasor“, un „tălhar“, care „nu intră pe ușă“ (*per ostium*). Restituire a episcopului legitim, apoi iar gonire, de Milo. La 961 Otto revine, dar lasă ca represintanți în penin-

¹ Per Dei iustitiam regi iandi honore privatus.

² Melius scilicet esse si recederem quam Milonis dolo aut exmembrarer, aut interficerer, aut. . . comprehensus quo minime vellem abducerer.

³ Ego vero miser eram diebus noctibusque ita confectus et anxius ut taderet me vitae meae et mallem in Walberti, ut quondam, turricula quam sedere in veronensi cathedra, esurire, sub ligone quam epulari cum Milone.

⁴ Principibus indignissime abuteris apostolorum, super martyres ambulas, confessores gressibus calcas, virginum veneranda pedibus immundissimis teris sepulcra et canum more fenum aliis prohibentium latratu perinvido quos venerari detrectaveris praesentes, maledictis prosequeris abeuntes, imo (quod veracius) te fugentes, alios optantes.

⁵ Cuncto praedicabilis saeculo, gloriosissimus, aequissimus atque piissimus Otto imperator Augustus Italiam intraverat, feliciter triumphaturus.

sulă pe regele Berengariu și fiul Adalbert. Ratherius, care fusese un timp în Germania, rămâne nedeslipit pe lângă acela pe care-l intitulează „foarte glorios“, superior tuturor celor cari au cîrmuit în acești trei sute de ani, cu toată împărțirea regatelor, Imperiul, împodobit, în deosebi, din bielșug, cu nobleță, putere, vitejie, dibăcie, virtute, prudentă, înțelepciune, blîndeță, statornicie, tărie, îndurare, dreptate, bogăție, dărnicie și cu toate însușirile celelalte“¹.

Noi cereri de soldați, care supără pe Ratherius, somație de jurămînt, cu orășenii; abusuri ale Bavaresilor, cari vin, aroganți, cu suita lor, darnici în lovituri; un *missus* imperial îi împiedecă sinodul. Noul conte de Verona, Nanno, nu-l ajută contra canonicilor. Dar la 962 un sinod de restituire se ține la Pavia. Restituit la 965 de Iudita de Bavaria, episcopul va avea luptă cu Milo, împărțindu-se între ei locurile de apărare, „curtea de sus“ (*curtis alta*), Palatul (*palatium*), arena, casa episcopală. Abia la 966 Otto va scoate Verona episcopală de supt autoritatea „Curții“, acordîndu-i patronagiul, *mundiburdium* al lui.

Nu vor lipsi deci cele mai mari laude pentru acest prinț. „Din mila Domnului ni s'a dat împărat foarte drept, foarte pios, foarte înțelept, adecă domnul Cesarul nostru prea-glorios, care, pe lângă că întrece neprețuit pe toți cei ce sînt supt cer cu însușirile de mai sus și cu celelalte ale prerogativelor regale“, a restituit Roma Papei Ioan². Pe acest Suveran nu l-a atras în Italia altceva decît ca să aducă acest *regnum italicum*, „sfășiat de multe nedreptăți“, „la dreptatea legii creștine“³. El are grija „monarhiei lumii“⁴. Și

¹ Imperatorem hodierni temporis gloriosissimum qui cum prae omnibus qui per hoc trecentorum annorum curriculum romanum gubernaverunt, divisione scilicet regnorum, imperium, nobilitate, potentia, strenuitate, industria, virtute, prudentia, sapientia, benignitate, constantia, fortitudine, clementia, aequitate, opulentia, largitate caeteroque commodorum ad hoc omnium singulariter affluat copia.

² Misericordia Conditoris imperatorem nobis concessit acquissimum, piissimum, sapientissimum, dominum scilicet nostrum Caesarem gloriosissimum, qui, cum prae omnibus qui sub caelo sunt iamdictis caeterisque regalium prerogativarum insigniis inestimabiliter polleat, sanctissimum papam, dominum utique Iohannem episcopum, secundum proprietatem sui vocabuli gratia Dei ad id opus electum, romulae quidem urbi papam instituit.

³ Illum non alia necessitate regnum ambisse italicum nisi ut distortum per multimoda iniustitiarum, huiusmodi scilicet et aliarum irrectitudinum volumine ad rectitudinem christianae legis potestate imperiali cogeret regnum.

⁴ Ille cui de tota climatis nostri est cogitandum monarchia.

pentru împărăteasă, „Augusta Adelaida“, are aceleași sentimente. În numele ei vine contele Nanno cu această solie: „Vă sînt trimes din partea împăratului și a doamnei mele pentru ca, dacă de-acum vre unul din ei ar îndrăzni a face aceasta, să i se reziste de toți după puteri¹.“

În suferințele lui, Rathorius s'a adresat și Papei. E un adversar al „judecăților seculare“, care, înlăturînd conciliile, au năvălit totul². După ce a scris episcopilor „în toată Italia“, el cere „audiență“ la Ioan al XI-lea pentru a se plînge de „usurpatorul Bisericii sale“³. Credința în Scaunul roman îi e deplină: „Nicăiri n'are valoare cea ce s'a părut la Roma fără valoare și nu e nicăiri fără valoare cea ce s'a părut cu valoare la Roma. Căci ce se știe vre undeva despre lucrurile bisericești care să nu se știe acolo, la Roma⁴?“ Un Fotiu, un Constantin, „usurpatorul Scaunului roman“, îl umplu de scîrbă⁵.

Acela care se înfățișează pe sine ca „vagabondul“, *gyrovagus*, gonit cu rușine de la un capăt al lumii la altul⁶, are însă, în zilele cele mai rele, o mîngîiere: a învățaturii. Prețul acesteia, al vechii culturi romane, e pentru dînsul o dogmă, tot așa de sacră ca și ale religiei.

N'a făcut studii sistematice, nici cît le îngăduja timpul. „Puține“, spune el, „le-am învățat de la profesori, mai multe le-am căpătat prin mine pe care alții abia le-au dobîndit cu cea mai mare muncă

¹ Missus vobis existo de parte imperatoris et dominae meae, ut, si amodo aliquis illorum hoc agere fuerit ausus, ab omnibus ei resistatur pro viribus.

² Concilia dehinc Ecclesiae nusquam, conventus synodici non alicubi, nil ecclesiastica lege aut approbatur aut improbatur aut excusatur, defenditur aut opponitur, sed omnia in potestate et iudicio seculari imperantur, perficiuntur et tolerantur, iuste aut iniuste (p. 298).

³ Audientiam rogo, audientiam flagito invasoremque ecclesiae meae cum ipso pastorum omnium pastore.

⁴ Nusquam ratum quod illic irritum, nusquam irritum quod illic ratum fuerit visum. Quid enim de ecclesiasticis dogmatibus alicubi scitur quod Romae ignoretur?

⁵ Uti Photium, ita et imitatores illius; uti Constantinus, romanae sedis invasor, ita ipsius quilibet imitator.

⁶ Ego sum, domine, ego quem Graecia Orienti, Hispania valet nuntiare Occidenti se vidisse aut pallere tristitia aut rubere prae verecundia; quem iam ubique videri atque ab omnibus gyrovagum pudet vocari (p. 11).

de la învățătorii de frunte¹.“ Poate de-aceia, cu gîndul la o aspră învățătură stearpă, dă el această recomandăție de aur pentru cine dorește a transmite altuia știința: *Magister es? Memento te disciplinam cum dilectione discipulis debere*, „Învățător ești? Adu-ți aminte că datorești ucenicilor învățătură cu iubire²“. E adevărat că admite călcarea gramaticii de Părinții cărora li se datoresc Scripturile³. El crede că „lui Dumnezeu i-a plăcut mai mult învățătura simplă a pescarilor decît sofismele filosofilor, pentru salvarea națiilor pretutindeni convertite⁴“. Grecia e „mincinoasă“, poeții „sporovăiesc“ (*mendax Graecia, poetica garrulitas*). Episcopul „trebuie să nu se ocupe de cele profane, ci de studiile divine și sacre⁵“. Dar același om regretă că în vremea lui a ajuns lumea la atîta lipsă de scriitori, încît pe un bun stilist îl recunoaște mai curînd vulgul decît autorii rău-năvăliți⁶. La ordinații el recomandă să se primească numai cei „cu oarecare învățătură“ (*litteris aliquantum eruditi*), nu cei cari sînt „aspri în literatură⁷“. În suferințele lui două lucruri le deploră: lipsa de cărți, lipsa de conversație: *desunt libri et confabulantes socii*. Și nimic nu-i e mai intim în suflet decît patima cetirii: *legendi amor*.

Refugiul lui însuși e „la cărți, la biblioteci, la judecățile celor vechi⁸“. Acolo află pe „comic“, pe Salustiu, pe Boetiu, pe Virgil, cu Eneida; pomenește și pe Cicerone, pe Marcu-Aureliu, pe Petroniu, pe Pliniu și pe Seneca, pe satirici, „Ponticele“ lui Ovidiu chiar, pe Horațiu, pe Marțial, pe Casiodor, pe creștinul Fulgențiu, ca și cutare cronograf, „foarte sacru, foarte vechiu și foarte veridic“.

¹ Pauca a magistris, plura per se magis didicît quae a doctoribus praecipuis alii maximo vix perceperunt labore.

² Pentru doctorii cari vreau să li se zică „magistri“, dar nu predau, pp. 177-178.

³ Sanctarum auctores Scripturarum ferulas contemnere novimus grammaticorum.

⁴ Doctrinam simplicem piscatorum quam sophismata philosophorum Deo magis placuisse in salvatione conversarum ubique cernimus nationum.

⁵ Non in profanis, sed in divinis et sacris studiis debet occupari.

⁶ Nunc vero, proh pudor, nostris utique temporibus tanta orbem inopia invasit scriptorum ut, siqui vel nostris, vel illorum quos protuli temporibus aliqua meritorum afuisit praerogativa, magis hoc vulgus quam quilibet extulerit laudibus litteratus.

⁷ Nullus qui de litteris durum habet sensum.

⁸ Ad libros, ad armaria, ad priscorum iudicia.

Din această lectură i-a rămas admirația pentru orice e antic, plăcerea de a răscoli amintirile lumii vechi, în mitologie, în etimologie, în cuvintele rare ale cetirilor sale. Verona lui e „un oraș cindva platonice, prețuit odinioară de o potrivă cu Atena sau cu altul pentru mulțimea învățaților“¹. Roma e „cetatea lui Romul“, *romulea urbs*. Îi place de „glasul tulian, de trâmbița ciceroniană“ (*tulliana vox, tuba ciceroniana*). E vorba la el de Tarquinii și de Parnas. Se bucură când îi vin supt condeiu cuvinte grecești ca acea „*chronographia*“, ca „*phrenesis*“, „*climax*“, „*syrma*“, „*parenthesis*“.

Cele două aspecte ale lumii se oglindesc astfel în acest suflet vioiu, doritor de luptă și suferitor al înfringerilor: umilința creștină în viață, susținută înaintea tuturor, dar în spirit mândria aceluia care, peste deosebirea, așa de adâncă, a religiei, convorbește cu cei mai mari ai vremilor antice, al căror glas, de fapt, n'a amuțit niciodată. De acolo și admirația lui fanatică pentru Imperiu și respectul instinctiv pentru cine poartă laurii Cesarilor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Richerius

Cronicarul luptelor pentru domnie ale ultimilor Carolingieni și al hegemoniei lui Otto I-ii asupra rudelor lui din Vestul neustrian e, ca și Ratherius, aliat cu familia regală din Italia, un nobil. Tatăl său, Modulf, a jucat un rol pe lângă Ludovic Transmarinul, și fiul îl descrie cu laude mișcate: „bun de sfat, bogat în elocvență ca și în curaj, pentru care și regele ținea foarte mult la societatea lui și se consulta foarte des cu dînsul“². Crescut de un astfel de tată, el se formează sufletește cu vestitul Gerbert, pentru care, ca și toată societatea de atunci, din mai mult decît o țară, păstrează un adînc respect: „Om de mare talent și de o elocvență admirabilă, de care întregă Gafia, zguduindu-se, a strălucit ca de o faclă aprinsă“³. Era el însuși medic, cînd la 991 se stabili în Chartres.

Continuă legăturile cu învățătorul său, asupra căruia revine: era,

¹ *Consilio commodus, facundia simul et audacia plurimus, unde et rex admodum ei consuescebat et apud eum saepissime consultabat.*

² *Vir magni ingenii ac miri eloquil, quo tota Gallia acsi lucerna ardente vibrabunda effulsit.*

spune el, „un om condus de Dumnezeu însuși“. Și face biografia acestui Aquitan, pe care ocrotirea unui puternic feodal, Borrel, îl duce la Hatho, alt stăpîn al vremii, pentru a trece din „Galia acuma cuprinsă de întunec“ — *Gallia iam calligans* — la ignoranța Romei decăzute. Era inițiat acum în științele abstracte, în *mathesis*, care-l duc la „musică și la astronomie, cu totul necunoscută atunci în Italia¹“, ca și, de altfel, în Galia?. Știe ce sînt simfoniile, cu ditonele și diezele lor, în acelaș timp cînd e expert în aritmetică, *quae est matheseos prima*, ca și în *abac*, în geometrie și în chestiile de sferă. Bine primit de Papă, trece apoi la Otto, de care și de a cărui familie va rămînea acum nedespărțit viitorul urmaș pe Scaunul Sf. Petru al protectorului său.

Dar știința învățatului cleric trebuie întregită în alte domenii, și astfel avem în aceste pagini² expunerea întregii pregătiri a genialului autodidact. Pentru logică află pe un arhidiacon din Reims, care fusese sol al regelui Lotar în Italia. La Reims deci va învăța acest Meridional vioiu dialectica, va străbate *Isagoge* a lui Porfiriu, tradusă de Victorin, poate retorul lui Augustin, categoriile lui Aristotele și „Emisiunile, Topicele traduse de Cicerone“, se va iniția în silogisme, în „ipotetice“, în arta sofisticeii pentru ca să ajungă în sfîrșit la dulcea miere veșnică a poeților: Virgil, Stațiu, Terențiu, Horațiu, Lucian, dar și la iutea sevă satirică a lui Iuvenal și Persiu. Va fi astfel, minune a vremii, gata să înfrunte orice concurență, și a geniului universal de peste Rin, Otric, care trimete să-l viziteze.

Era imposibil ca elevul lui Gerbert să nu fie el însuși un om erudit în sensul vremii. A călătorit, ni spune însuși, ca să învețe logica și „studia liberalia“⁴. Aceasta se vede din paginile singurei sale opere, acea Istorie, continuare a lui Flodoard, pe care-l și copie, începută la 995, scriind trei ani la dînsa (de la 969 e original). De și declară că n'are decît ambiția de a fi logic și clar într'o expunere scurtă³, el citează pe Sf. Ieronim și pe Sulpiciu, împrumută formule antice, ca *decus pro patria mori*, afecționează discursurile și face etimologii — slăbiciunea vremii — ca aceia care

¹ Ab ipsa divinitate directus.

² Multo ante Gallis ignota.

³ III, c. 43.

⁴ IV, 145 și urm.

⁵ Probabiliter atque dilucide... Plurima succincte.

derivă Germania de la „a germina“, a *germinando*. Ca tehnician, el va putea descrie o mașină de războiu¹; ca medic, el se interesează de cutare coleg din Salerno², deosebește elefantiasa (*elephantiasis pestis*), boala de ficat (*epatis morbus*), „thenasmul“ (*thenasmus*), colica regelui Lotar, „melancolia, cacoexia, care se zice în latinește rea stare a corpului“³. Știe de o potrivă „farmaceutica“, „chirurgica“ și „butanica“. Așezat la Reims lângă Hincmar, el și-a restrâns ambiția și-și găsește un cuib cald și sigur în vecinătatea marelui cleric.

Cum i se presintă acestui om sirguitor și modest viața vremii sale?

Geografia politică a lui Richerius e puternic întipărită de amintiri antice. El vede Neustri, Belgi și „Belgici exteriores“, o „Belgică“, o „Celtică“, un „prinț al Morinilor“ acolo unde contemporanii de limbă romană ziceau Vermandois. „Germanii cari locuiesc malurile Rinului“⁴ par luați din povestea de migrațiuni a lui Cesar. Conrad, regele germanic, e peste „Alemeni“ doar (*Alemanorum rex*), și regele Henric e un „transrhenensis“. În Franța de Sud are „prinți ai Goților“ și „Vasconi“, iar dincolo de Alpi Hugo e un „cisalpinus princeps“.

În lumea de clerici care-i e mai aproape, istoricul judecă mai ales după cunoștinți și talent. Astfel, episcopul Seulf e „vestit prin știința sa cea multă“⁵, Rudolf e „un om strașnic și împodobit din bielsug cu artele liberale“⁶, Derold de Amiens e „foarte încercat în arta medicinei“ și, în același timp, erudit în artele literelor⁷; episcopul de Trier, Robert, era „socotit ca foarte distins în știința lucrurilor divine și umane și în talentul său de orator“⁸. Aceasta ni dovedește și relativa înălțime culturală la care stătea clerul de ambele părți ale Rinului. Pentru micile certe și intrigi locale cronicarul arată mult mai puțin interes.

¹ II, 10.

² Salernitanus medicus; II, 59.

³ Quod latine malam corporis habitudinem dicunt. V. și III, 109. E vorba și de „ypocundria“ și de „machonisia“.

⁴ Germani qui Rheni litora incolunt.

⁵ Multa rerum scientia inclitus.

⁶ Vir strenuus ac litteris liberalibus non mediocriter instructus.

⁷ In arte medicinae peritissimus... Litterarum artibus eruditus.

⁸ Divinarum et humanarum rerum scientia et eloquentiae efficacita insignissimus habetur.

Totuși el va povesti uciderea arhiepiscopului Foulques, legăturile episcopilor cu Heriveu, „om de curte și curtean”¹, moartea lui Artold, al cărui loc e cerut de la regele Hugo, și va descrie pe larg sinodul care se adună pentru aceasta, isprăvind prin a nu-l primi². Mai pe larg însă el se va opri asupra mării figuri a lui Adalberon de Reims, fruntașul Bisericii galicane și factorul hotărâtor în deslegarea tuturor chestiunilor politice dintr’o epocă de crasă. El face în Galia lui ceia ce a încercat în zădar să facă, în Italia-de-Nord și aiurea, Ratherius cel osîndit la „girovagie”. A impus disciplina canonicilor, i-a adus să păstreze tăcerea, să urmeze învățăturile Sfîntului Augustin, li-a fixat și culoarea hainelor. El a învățat și a împodobit bisericile, pe care „dulgherul” din Verona se trudia așa de greu să le ridice, a pus la locul lor icoanele încoronate ale evangheliștilor și, interesant amănunt, a dat lăcașurilor sale „ferestre cuprinzînd felurite istorii” (*fenestras diversas continentes historias*), ceia ce înseamnă cele dintăiu vitralii pomenite în vre-un izvor literar. Biruitor asupra dușmăniei, mergînd pînă la un atac formal, din partea regelui Ludovic, „Metropolitul”, *metropolitanus*, se stinge în glorie la 990, și pe urma lui se deschide o întrecăgă competiție, fiul însuși al regelui Lotar, Arnulf, presintîndu-se pentru moștenire³.

Feudalitatea care se ridică, *magnații*, nu-l impresionează, cum, vădit, nu-i este simpatică. Îl supără veșnica lor agitație, amenințările lor de „a pleca de la rege”⁴, aroganța cîte unuia ca Hagano, care, „luînd pălăria din capul regelui, și-o punea fățiș pe cap”⁵, brutalitatea lui, care aduce uciderea lui Foulques, dar Dumnezeu pedepsește pe ucigașul împovărat de anatema clerului, și el piere de dropică, mîncat de viermi — și ni putem închipui că medicul care e în scriitorul nostru nu va pierde prilejul unei descrieri amănunțite. Cutare altul e calificat de „tălhar”, *latro princeps*. Nici pentru Hugo de Franța, care era să fie prins în drumul la Roma, nu arată Richerius un deosebit respect⁶.

Cînd anarhia se produce în tinereța regelui Carol-cel-Simplu,

¹ Vir spectabilis et palatinus episcoporum consensu.

² III, 15 și urm. V. și 18: „litterarum scientia clarus”.

³ V. III, 23, 95 și urm., 151 și urm.; IV, 2 și urm., 24, 25, 31-2.

⁴ Sese a regis consilio penitus discessuros.

⁵ Pilleum etiam a capite regis sepiissime sumptum palam sibi imponeret.

⁶ V. III, 88 și urm.

scriitorul o condamnă. Acei „regnum principes“ prea se întind în voie, luând fiecare ce poate, fără a căuta binele țării și aruncând pe toți în discordie. Îi place de Odo, de și — spune Francesul, care se simte, cum vom vedea mai departe, Frances — acest fiu al lui Robert e și nepotul lui Witikind, care era un „străin german“, *advena germanus*. Îi place fiindcă, „ostaș strașnic“¹, e în stare să apere — luptând cu „pirajii normanzi“, ceia ce se arată pe larg — și să judece.

Cum Carol nu poate îndeplini aceste două mari funcțiuni regale: apărarea și judecata, el e tratat aspru. I se pune vina patimei neînfrinate (*libido*), a incapacității de a lucra (*negligentia*), a tristei lui abdicări față de favoritul Hagano. De fapt, Robert, fratele lui Odo, e acela care-i dă domnia, *ducându-l pe la orașe și făcându-l a fi primit în ele (receptus)*.

Dar acesta n'are dreptul de a înlocui pe regele său. Când deci o face la 922, el e un *tirannus*, un „usurpator“ (*regni pervasor*). Rodulf (*Raoul*), fiul lui Ricard Burgundul, scapă de aceeași învinuire pentru că se prezintă lui Carol ca *silit* să primească, la Soissons, coroana pe care „nu are cum s'o părăsească“: „Suscepti regiminis apicem amittere non valebat“.

Noua serie de Carolingieni vine însă prin alegere. Așa Ludovic Transmarinul, așa Lotar, adus pe tron la doisprezece ani, de influența de peste Rin, „cu favoarea lui Bruno, unchiul său și cu aprobarea șefilor de provincie, a principilor deosebitelor neamuri“². Ultimul din seria carolingiană, Ludovic, e ales, la Compiègne, de tată ca și de ducele Franciei Hugo, și i se întărește de la început situația prin căsătoria cu fiica ducelui Gotiei, bătrîna Adelaidă, care e și încoronată, ca să ajungă însă răpede la un divorț. Ludovic e rechemat din Sud pentru a-l smulge unor influențe care-l făcuseră să-și lase „haina neamului său“ (*habitum patriae gentis*). Iar Adelaidă se mărită cu cineva din țara și rasa ei: Gulielm de Arles³. Cît despre Lotar, înmormîntarea lui în purpură cu mărgăritare de aur, patul fiind dus de *primates* cu coroana înainte, e un triumf al regalității legitime care apune. La 987 și Ludovic dispăru⁴.

¹ Vir militaris ac strenuus.

² Favente Brunone, eius avunculo, principibusque diversarum gentium laudantibus.

³ III, 91, 93-4, 95.

⁴ III, 10; IV, 5.

Soarta coroanei afirmă acum de Adalberon. O cerc *de la el, în conciliu*, Carol, fratele lui Lotar. „Mitropolitul“ vrea însă pe ducele Franciei, pe Hugo Capet. Și iată-l pe acesta rege, *nu atât al Franciei*, pe care o personifică Adalberon însuși, cît al tuturor semințiilor de pe vechiul teritoriu galic, pe care Biserica singură-l păstrează ca o unitate; deci: „al Galilor, Bretonilor, Dahilor (Normanzii), Aquitanilor, Goților, Spaniolilor, Vasconilor, de la riul Meuse până la Ocean“¹. Fiul, Robert, i se asociază, de Crăciun, pentru apărarea țerii. El va trebui să lupte însă pentru căpătarea capitalei bisericești, Reims, și a castelului regilor, Laon.

Atîta n'ajunge numai unui om din evul mediu. Ideia de unitate-l urmărește: Imperiul e viu, nu numai în amintirile, dar și în dorințele lui. De fapt, el îl vede și în acești Carolingieni de la Apus, în plină decadentă, dacă nu și în urmașii lor, creați de „Mitropolit“ și de „prinții ginților.“

Roma Papilor e ținută în samă ca element de unitate. „Mitropolitul“ merge să-i facă omagiu. Papa Ștefan dă ordine privitoare la soarta coroanei franceze. Chiar cînd „prefectul“ roman prinde pe episcopul cetății sale, în care nu vede de aproape cea ce cred a vedea cei cari sînt mult mai departe, și încă se presintă la Sfîntul Scaun, de puternicul „principe“ care e Herbert de Vermandois, procesul dintre Carol-cel-Simplu și Radulf².

Germania *altor regi* e pentru el *altă țară*, și mai ales sălașul *altui* neam, de pus alături cu „Sarmații“ slavi, cu „Anglii“ și alte popoare transmarine. El presintă pe „*tinerii Germanilor și ai Galilor, îndușmăniți prin limbă*“, cari, „*cum li e obiceiul, se jig-nesc foarte pătimaș cu cuvinte rele*“³.

Dar aici se așează regele Henric, pentru că e „de neam regal“, carolingian⁴. Carolingienii din Neustria îl pun: scriitorul păstrează cu statornicie ideia unității necesare a Apusului creștin. La Otto I-iu se spune limpede că „tatăl său a fost făcut rege, de răul Slavilor, numai pentru Saxonia“, și anume „pentru că acel căruia i

¹ Gallis, Britannis, Dahis, Aquitanis, Gothis, Hispanis, Wasconibus, a Mosa fluvio usque Oceanum“; IV, 9, 11, 12-3, 87-8.

² V. mai ales II, 27; III, 25 și urm.

³ Germanorum Gallorumque iuvenes, linguarum idiomate offensi, ut eorum mos est, cum multa animositate maledictis sese lacessere coeperunt.

⁴ Regio genere inclitum ac inde oriundum.

se datora suprema putere, Carol, gănguria încă în leagăn¹. Dacă, pe urmă, supt Otto, Austrasia își arogă primul loc în „conclav“ față de tânărul Ludovic — „în partea de sus, mai ridicată, regele Otto, iar în partea de jos, mai modest, sta regele“², — Gulielm Normandul n'o poate răbda; el strigă: „Ridică-te puțin, o rege“, și, atunci, „Otto, rușinat, se ridică și lasă locul regelui“³. Ceva mai târziu, după ce ducele de Normandia va fi omorât de Hugo și de Arnulf (943), cei doi regi de ambele părți ale Rinului, plus al treilea, Burgundul Conrad, se pot întâlni în vechiul cuib carolingian, rămas Neustrienilor, Laon⁴. Când însă Otto și Ludovic, „cei doi regi“, sînt la un loc, pentru Paști, dar în capitala lui Carol-cel-Mare, rămasă la Australieni, Aachen, și se „cinstesc reciproc“, Otto dă mai mult, fiind cel mai puternic⁵. De la el vine la nevoie ajutorul⁶. La dînsul vin soli străini ca ai Grecilor.

Cînd situația lui Otto se înalță, Richerius îl recunoaște ca „rege al Germaniei și Italiei“⁷, apoi ca „Otto Augustul“, ca „Împăratul“, precum Adelaida e „împărăteasa *semper augusta*“. El apare și ca patronul științelor, în judecata cu Otric despre sfera lui Gerbert, presidînd pe învățați, *omnes sapientes*, și pe *scolastici*, cărora li și vorbește, Richerius adăugînd părerile sale despre împărțirea științelor, despre rațional și mortal, despre cauza umbrei⁸.

Otto al II-lea se înfățișează ca șef al „Germaniei cu o parte din Gali“⁹. E „un om de mare talent și de o virtute deplină, vestit prin știința literelor liberale“, capabil de a lua parte activ la discuții. Dar, cînd Lotar îl va ataca, în fruntea a 20.000 de „Gali“, el va fugi cu soția lui bizantină, însărcinată, Theophanò, mai-mai să fie prins. I se iea palatul, se întoarce spre Apus aquila carolingiană. „Căci Germanii“—*este*, terminul,—„o întorseseră spre Răsărit,

¹ Eius pater Saxoniam solum propter Sclavorum improbitatem rex creatus sit, eo quod Karolus, cui rerum summa debebatur, adhuc in cunis vagiebat; II, 18.

² Ludovicus rex in conclavi cum Ottone rege (II, 30). A parte cervicalis Otto editore, rex vero in parte extrema humilior residebat (*ibid.*, 62).

³ Surge paululum, rex... Otto, pudore affectus, surgit ac regi cedit (*ibid.*, 30).

⁴ II, 54.

⁵ Ambo reges Aquisgrani pascha celebrant atque hoc ab Ottone amplius; a quo etiam Ludovicus regis donis liberaissime honoratus (II, 64).

⁶ II, 86. Cf. 87: Nimio amimi fervore Ottonis auxilium praevenire meditabatur.

⁷ III, 44.

⁸ *Ibid.*, 56-7.

⁹ Regnum Germaniae cum Galliarum aliqua parte; III, 68.

spunind cu meșteșug că poate, cu călărimca lui oricând să învingă pe Gali“¹.

Revanșa „germană“ urmează. Al doilea Otto pradă, cu 30.000 de ai lui, până la Reims și Soissons, crușind sfintele lăcașuri, dar neputînd opri arderea mănăstirii Sfintei Batilde la Chelles. El urmează drumul Parisului și nu întîmpină întăiu decît sfidări de „luptă singulară“, de duel, ca aceea, biruitoare, a unui Yver. La urmă însă e presintat retrăgîndu-se în fugă, cu pierderea bagajelor, și, dacă Lotar încheie pacea, e de frica „ducelui“.

Căpătînd, la întîlnirea cu dușmanul său, „Belgica“, Otto trece în Italia, unde, la Roma, solii acestui „duce“ îl vor găsi. Hugo va veni însuși acolo, vorbind prin interpret, iar Otto „latialiter“, latinește. „Ducele“ va purta sabia regelui². Dar în curînd Împăratul va dispărea, și istoricul-medic nu uită să-i constate hemoroidele, să-i examineze rețetele de aloe³.

Chestia „belgică“ ocupă și minoritatea lui Otto al III-lea, dar Hezilo nu-l primește acolo, „ca să nu însemne că vrea să-l accepte ca suveran“⁴. Pe vremea acestui copil, ridicat de la vîrsta de opt ani, „Germania n'are rege“⁵; de fapt, și Lotar poate asedia Verdunul⁶.

Richerius se oprește în momentul cînd Imperiul ottonian era să se prăbușească subit. Nevoia lui de unitate creștină supt coroana imperială ar fi rămas dureros nesatisfăcută. Gerbert, în Scrisorile sale, avea aceeași îndreptare.

III.

Liutprand

Nu pentru întăia oară se vorbește de curioasa și multipla personalitate care a fost Liutprand, episcop de Verona. Dar colțurile

¹ Nam Germani eam in favonium converterant, subtiliter significantes Gallos sus equitatu quandoque posse devici (*ibid.*, 72).

² *Ibid.*, 78.

³ *Ibid.*, 85.

⁴ *Ibid.*, 96.

⁵ Acsi eum in regnum recipere vellet; *ibid.*, 121.

⁶ Germania nullo regis imperio tenebatur; *ibid.*, 99.

⁷ *Ibid.*, 100 și uru.

sufletului acestuia de Italian din veacul al X-lea pot încă să dea lucruri nouă la o mai de aproape cercetare.

Liuzo, Liudo sau, în forma solemnă a numelui său, Liutprand, e un Lombard din Pavia, fiul uni om priceput și influent, care a fost întrebuințat și în solia la Constantinopol. Murind la 927, văduva iea pe un alt nobil italian care îndeplinește și el în același loc asemenea funcțiuni.

Liutprand începe pe la 930, pe lângă regele Hugo, care-l iea pentru glas, între cîntăreții capelei sale¹. Era diacon, cînd se alipi la Berengariu învingător (945). Peste patru ani îndeplinește la rîndul său o misiune la Constantinopol. Despărțit de regele său italian, el apare lângă germanicul Otto la Frankfurt. Numit de acesta episcop la Ferrara, e în 964 în ambasadă la Papa Ioan al XII-lea; va fi interpretul Împăratului la sinodul contra Papei. îl vedem aducînd moaștele Sfintului Hymerius. Iea parte, în 965, la o alegere de Papă, în 967 la sinodul din Ravena, apoi la o încoronare imperială. La 969 e pețitor fără izbîndă pentru o fată de Împărat bizantin, menită lui Otto al II-lea, și peste doi ani se duce iarăși la Constantinopol. U Cluj / Central University Library Cluj

Istoric al celui d'întăiu Otto, el a descris unul din drumurile sale răsăritene și a lăsat o largă istorie a evenimentelor din Apus și din Răsărit, tot odată, în a sa *Antapodosis* pentru anii 893—931.

Sensul acestei scrieri îl explică el în aceste cuvinte: „atîtea săgeți ale minciunilor, atîta cheltuială de jafuri, atîtea planuri ale nemilostivirii s'au exercitat asupra mea, a casei mele, a rudelor și a familiei mele, cîte nu le poate spune limba nici scrie condeiu. Cartea aceasta fic-li deci *antapodosis*, adecă răsplătire, prin accia că voiu desvălui muritorilor de față și celor viitori *ἀσέβειαν*, adecă impietatea lor².“ E, cum spune însuși, o carte de exil și de petrecere dureroasă în temniță supt „un tiran de care plînge toată Italia³“.

¹ Ea siquidem tempestate tantus eram quod regis Hugonis gratiam mihi vocis dulcedine acquirebam. Is enim euphoniā adeo diligebat in qua me coequalium meorum nemo vincere poterat (ed. Migne, p. 857).

² Tanta enim mendaciorum iacula, tanta rapinarum dispendia tanta impietatis molimina in me et domum meam, cognationem et familiam gratis exercuere, quanta nec lingua proferre nec calamus praeualet scribere. Sit igitur eis praesens pagina Antapodosis, hoc est retributio, dum pro calamitatibus meis τὴν ἀσέβειαν, id est impietatem eorum praesentibus futurisque mortalibus demandauero.

³ Ἐν τῇ ἐχθροσσίᾳ. in praesens exsulatus..., cuius tyrannide tota nunc luget Italia.

Înainte de a intra în cercetarea motivelor acestei pasiuni răsbunătoare contra inamicilor italieni și a prezenta latura măgulitoare a temperamentului lui Liutprand, cînd trebuie să facă la Constantinopol lauda coroanei rivale a Apusului, ceva despre cunoștințele și gesturile acestui exemplar deosebit al erudiției latino-grecești în veacul al X-lea.

Ce n'a citit acest doct în două limbi: pe „comical roman“, pe Virgil, pe „Tuliu cel elocvent“ (*facetus Tullius*), dacă nu și pe acci „achademici, peripathetici, stoici“ pe cari-i place să-i menționeze, pe Horațiu, pe Lucian, ca și pe Vegetiu și Iordanes; de unde-i vine greu să citeze ieftena literatură sacră fără forme „erudite“, ca „psalmographus“ pentru David și „Hyremlas“ pentru profetul plîngerilor lui Israel! E tare în „sophistya responsio“, e meșter în versuri ușoare și se pricepe a cita și „pallida mors“ a lui Horațiu și „quousque tandem“ ciceronianul. Zice calului *sonipes*, ca poezii, și readuce acțiunile povestirii sale la Afrodita și la Marte. Distinge în materie de retorică genurile: „copios, scurt, sec și înflorit“¹. „Euphrasia“, vorba frumoasă, îi e grija de căpetenie. Îl vedem citînd și epitete homerice: γλαυκῶπις, λευκώλενος².

Acel care scrie „hyronicus“ nu scapă niciun prilej de a-și arăta cunoștința de grecește, care, de altfel, pare a-i veni numai din practică. Va striga: „pater agie“ și va amesteca întregi cuvinte grecești în stilul său, vrînd să arăte une ori că numai vocabulariul elenic îi poate da termenii potriviți pentru nuanțele cugătării sale.

Făgăduise o teribilă execuție a dușmanilor cari-l calomniaseră pe dînsul și familia lui. Pedcapsa nu e, pe departe, așa de grozavă. Galeria, promisă, de „regi fără vitejie“ și de „prinți efeminați“³ nu e chiar așa de bogată. Totuși vor trece în paginile lui toți stăpînitorii Italiei⁴. Avem pe Arnulf, „regele prea-puternic al

¹ Quadrifaria dicendi genera, copioso scilicet, brevi, sicco et florido.—Cînd e vorba de a spune că a murit Arnulf, stilul înflorit sună așa: „Postquam vitalis calor, Arnulfi regis membra deserens, reddidit corpus exanime. Sau aiurea: lam septimam descendens Phaebus occupaverat horam. Ori: Necdum Piscis signum deserens Arietem occupabat. Ori: Mars fugientem saepissime perhimit.

² P. 848.

³ Enervi reges, principes effeminati.

⁴ Earum quae sub Arcturo sunt gentium rex fortissimus.

neamurilor care sînt supt steaua Nordului". Dar lui i se datorește chemarea Ungurilor, și bogatul vocabulariu de epitete al episcopului n'ajunge pentru a-i califica pe aceștia: „neam lacom, cutezător, obraznic, păgîn, capabil de toate crimele, doritor numai de omor și de jafuri”¹. Europa întregă suferă de pe urma „păcatului acestui omuleț”². Cei doi d'întăiu regi după dispariția Carolingienilor se luptă între ei ca să ajungă la o împărțire. Guido va lua „Romanam Franciam” — acea Franță romană care apare aici întăiu la un străin —, iar Berengariu Italia. La Roma s'ar fi uns chiar Guido ca stăpîn al „Francilor romani” pe cari a uitat să-i întrebe³. Francesii își aleg însă pe Odo. Încep astfel lungile lupte între cei doi regi italieni, pe care Liutprand nu le cunoaște decît din tradiții de familie. Dar Germanul Arnulf biruie: el intră în Roma, „regina tuturor cetăților, marea Romă”, și cele ce urmează mișcă de indignare: Papa Formosus, răsturnat, mutilat, ucis, pentru ca icoanele sfinților să se închine în calea celui măcelărit. Rămîne ca Berengariu să fie înlăturat, orbit. Dar pedeapsa lui Dumnezeu vine: Arnulf e otrăvit de soția lui Wido și, după plecarea lui din Italia, gonit de Wido, el va muri de groaznica boală pediculară.

Nici soția regelui învingător nu va fi cruțată pentru păcatele ei. Cartea „răsplătirii” arată cum a fost osîndită la văduvie. Fiul ei Lambert, frumos, elegant, e însă aspru, și lumea aleargă deci la Berengariu. Vioiul, precocele tînăr va peri la vînat, și acum Italianul se trezește în scriitor. „De nu-l răpia moartea înainte de vreme, era în stare acesta ca, după puterea Romanilor, să-și supuie bărbătește lumea întregă”. Nebiruită amintire a stăpînirii celei mai întinse și mai binefăcătoare! După trecere de patru veacuri ea încălzia încă inima aprinsului Lombard.

Acum de peste munte descălecă în Italia lui Berengariu doi concurenți noi la această regalitate săracă și nesigură, de-asupra căreia plutește Coroana Cesarilor: Ludovic Orbul din Provența și, din Burgundia, Rudolf, purtînd numele regelui frances. Cel d'întăiu va fi orbit; celălalt nu va găsi destul sprijin. Ucigașii vor isprăvi cu Berengariu. Murind Rudolf Burgundul, — sora lui trăiește, marchisă de Toscana —, văduva lui, Berta, iea pe Hugo, fiul altei Berte și

¹ Gentem cupidam, audacem, omnipotentem, Dei ignaram, scelerum omnium insciam, caedis et rapinarum avidam.

² Unius homuntii defectio sit totius Europae contricio.

³ Absque Francorum consilio totius Franciae unctionem imperii.

al lui Adalbert¹, iar fata lui, Adelegida, — viitoarea Împărăteasă a lui Otto I-ii²—, e menită a fi soția lui Lotar, fiul acestui nou stăpînitor italic. Lauda curge acuma bogat pentru aceia care e „și foarte frumoasă trupește și plăcută prin cinstea ei“³.

Dar Hugo însuși nu e acela pe care Italia era în drept să-l aștepte. Soțul Bertei are trei fiitoare: Pizzola, Rosa și Stefania, în care vede pe Venus, pe Iuno și pe Semele. El va cuteza să trimeată la Constantinopol ca logodnică a unui prinț bizantin pe fata lui cu Pizzola, Berta, devenită acolo buna ortodoxă Eudochia. Soț al Maroziei, el vine la Roma, unde e Papă fiul acestei femei puternice, dar stricate, și va fi gonit odată cu dînsul⁴. E gata să meargă în Burgundia, lăsînd în Italia pe fiul lui, cu Alda, Lotar. Bieți regi pe cari „unii nu-i țineau nici drept conți“⁵! La urmă ambii se refugiază în Provența lor, în mijlocul rîsetelor Italianilor, și Hugo moare acolo la 966⁶.

Contra lui Hugo, contra lui Lotar, care va dispărea în luptă, se ridică acum noul Berengariu, și ocările plouă asupra lui. „Berengariu de Ivrea, acela de a cărui imensă tiranie plînge acum toată Italia și al cărui desfrii e cunoscut(?) de toate neamurile... Berengariu acela care acum, în Italia, nu domnește, ci tiranizează.“ Și ura trece peste soț pentru a lovi pe soția lui Berengariu, Willa, fiica lui Boso, fratele din altă mamă al lui Hugo, „aceia care pentru tirania ei fără margini e numită a doua „Iezabel“ și pentru nesațul jafurilor, cu dreptate: Lania“⁷. I se atribuie și o legătură necinstită cu un capelan, dascălul fetelor ei, și condeiful pătimaș al episcopului caută toate insultele vocabulariului său savant pentru a-l descrie pe acest barbar păros, pitic, cu fața de funingine: „statura brevem, colore fuligineum, rusticum, setigerum, indocilem, agrestem, barbarum, durum, villosum, candidum, petulcum, in-

¹ P. 854.

² Venerabilis eius coniux regnique consors; p. 936.

³ Cum forma honestissimam, tum morum probitate gratiosam.

⁴ Pp. 852-4.

⁵ Illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant; p. 891.

⁶ *Ibid.*

⁷ Iste Berengarius ille cuius immensitate tyrannidis tota nunc luget Italia cuiusque lenocinio a quibuscunque gentibus perhimitur... Berengarius hic qui nunc in Italia non regnat, sed tyrannizat. Willa, quae, ob immensitatem tyrannidis, secunda Iezabel et ob rapinarum insacietatem Lania proprio appellatur vocabulo.

sanum, rebellem“; și aceleași ocări, dar acum în grecește se îndreaptă contra lui Adalbert, fiul lui Berengariu și al Willei¹.

Cu atât mai strălucit va fi triumful lui Otto, dar Liutprand n'a dus până acolo, în această d'intăiu lucrare, povestirea lui. El a urmărit însă pe regii germanici: Conrad, cuminte și viteaz, care trece rivalului coroana de pietre scumpe²; prudentul Henric, care, începînd prin a refusa coroana regală, a primit-o cu smerenie, „foarte faimos rege“, care, cu Saxonii lui, datorî a luptă de la douăzeci și unul de ani, a bătut pe Slavi și pe Danesi³. Cît despre Otto, ce cuvinte se pot găsi ca să-l laude: „acela cu a cărui putere se guvernează părțile de Miazănoapte și de Apus, se pacifică prin înțelepciune, se bucură prin religie, se înspăimîntă prin severitatea dreptei judecăți“⁴. Și această iubire se îndreaptă asupra fraților, Henric, mort de curînd, Bruno, dat Bisericii, Liutolf, fiul Otgithei, „pentru a cărui perire recentă (957) ni umplem sinul de lacrimi la orice amintire“⁵.

O scriere anume e închinată „marelui Împărat“: *Liber de rebus gestis magnis Imperatores*.

De fapt e numai expunerea procesului dintre regele germanic, despre a cărui căsătorie cu Adelaida și drepturile ce-l derivă dintr'însa abia e vorba, și acel tinerel și prostuț — *puerilis ineptia* — Papă Ioan, îndemnătorul invasiei de dincolo de munți și apoi principahul ei dușman. Ioan e acel care introduce pe regele transalpin în Italia tiranisată de Berengariu; se adaugă rugăciunile lui Waldpert, episcopul de Milan, pe care-l supără atotputernicul Manase, adversarul lui Ratherius. Sfinții Petru și Pavel ajută în chip minunat pe năvălitor, cu atât mai mult, cu cît Adalbert, moștenitorul lui Berengariu, a mers pînă la a cere un ajutor saracin.

Dar Ioan isprăvește prin a se înțelege cu părechea de stăpîni-

¹ Et, quia sonorius est, graece illud dicamus: Ἀδαλβέρτω κόμισι, κοουρτῆς, μακροσπάθης, γουνδόπισσις; p. 824.

² Tam sapientiae vigore quam fortitudinis robore... Coronam non auro, quo paene cuiuscumque ordinis principes pollent; p. 819.

³ Regiae dignitatis culmen et prius humiliter declinavit ac paulo post non ambitiose successit...

⁴ Istum, inquam, cuius mundi partes aquilonares et occiduae potentia reguntur, sapientia pacificantur, religione lactantur, iustique iudicii severitate tenentur, p. 864.

⁵ Cuius ob recentem iacturam, quociens memoriam agimus, lacrimis sinum replemus; p. 865.

tori italieni. Pare că o conștiință italiană-i unește pe toți, acea conștiință de care Liutprand, ca și Ratherius și Gerbert-Silvestru, străinii, a rămas cu totul străin. Romanii, *romanus populus*, cari vor sări să ucidă pe Otto, cuceritorul sfintei lor cetăți, acești orașeni fricoși, de cari-și rîde Liutprand (*fortes viri*), participă însă și ei la această mișcare de rezistență pe care o trezește vederea armatei (*multitudo exercitus*). Îi va fi supărat și însuși aspectul Împăratului, care nu știe decît „saxona“ lui ¹.

Atunci potopul tuturor acușățiilor de imoralitate, întemeiate, de sigur, măcar în parte, se revarsă asupra Papei. E un adulter, care face din Lateranul său o „peșteră de prostituate“ (*prostibulum meretricum*), într'atîta încît femei nu mai cutează să întreprindă pelerinagiul la Roma, plină de biserici neglijate, cu acoperemintele în ruină. Se ține cu văduva unui Raineriu, cu văduva Ana, cu nepoata ei, cu Ștefana, concubina tatălui, cu propria sa mătușă. Lista păcatelor lui e lungă: „s'a zis că a luat parte fâțiș la vînători, că a orbit pe Benedict, tatăl său sufletesc, de a murit în curînd, că a făcut eunuc și a ucis pe Ioan cardinalul sub-diacon, că a dat foc, că s'a încins cu sabia și a purtat coif și platoșă, că de dragostea dracului a băut vin, că la jocul de zar a cerut ajutorul lui Iupiter, Venerii și celorlalți demoni, că n'a slujit în zori de ziuă și la oarele canonice și nu și-a făcut cruce ². În scrisoarea de muștrări ce i se adresează se critică această înfățișare armată a șefului Bisericii apusene ³: niciun „histrion“, se spune, n'ar face așa. De altfel, el are ca intim pe un „Bulgar crescut ungurește“, — ce se poate mai rău ⁴. Într'un cuvînt, un monstru, care rechemă pe Adalbert și la somațiile lui Otto și ale clericilor lui răspunde printr'o scrisoare de sfidare al cărei text se dă așa: „Ioan episcopul, servul servilor lui Dumnezeu, tuturor episcopilor. Am auzit

¹ Romani eius loquelam propriam hoc est saxoniam, intelligere nequibant.

² Venationem dixerunt publice exercuisse, Benedictum, spiritalem suum patrem, lumine privasse et mox mortuum esse, Iohannem cardinalem subdiaconum virilibus amputatis occidisse, incendia fecisse, ense accinctum, galea et lorica indutum... Diaboli in amorem vinum bibisse... In ludo aleae Iovis, Veneris ceterorumque demonum adiutorium poposcisse... Matutinas et canonicas horas non enim celebrans, nec signo crucis se munisse; p. 901.

³ Ense accinctus, clipeo et galea et lorica indutus; pp. 904-5.

⁴ Saleccus natione Bulgarius, educatione Ungarius, Papae familiarissimus, p. 901. Regele Taxis al Ungurilor în Italia („Taxis, Hungariorum rex“), pp. 893-4.

că vreți să faceți un alt Papă. Dacă faceți aceasta, vă excomunic în numele lui Dumnezeu atot puternicul ca să n'aveți voie a ordina pe nimeni și a sluji liturghia¹. Urmașul impus de Germani, Leon, va fi gonit de „femeile cu care Ioan care-și zicea Papă își făcea petrecerile voluptății lui“², și a trebuit ca acel care desonorează Scaunul apostolic să fie omorât de un soț înșelat. Benedict, care se așează în loc, va trebui să facă amendă onorabilă în fața lui Leon, care, astfel, rămîne.

În cursul acestor amintiri de familie, continuate prin memoriile lui proprii, clericul italian nu vorbește decît rare ori de alte persoane decît regii. Odată se pomenește marchisul de Toscana, Adalbert, „om foarte puternic“³. Dar episcopul de Verona, Ratherius, nu va rămînea în afară. El va fi lăudat ca un tovarăș în ale învățaturii care unește cu pietatea și „deprinderea în cele șapte arte liberale“⁴. El aduce în Verona însă, împreună cu Milo, pe Arnulf de Bavaria, și, acesta fiind învins, Ratherius va fi exilat la Pavia: se laudă, recomandînd-o cetitorilor, cartea pe care acesta a scris-o în suferința lui⁵. Dincolo de Italia scriitorul vede doar victoria asupra lui Abdurahman a lui Radomir, „prea-creștinul rege al Galiciei“⁶.

În față însă e altă lume: a Bizanțului. Și ea va fi judecată într'un fel înainte de Otto și în alt fel după ce acesta va lua coroana imperială a Apusului, care în Răsărit nu i se va recunoaște, nu i se va putea recunoaște niciodată.

În *Antapodosis*, tot respectul pentru această veche societate de legitimitate romană și de înaltă cultură grecească. „Grecii“ aceștia,

¹ Iohannes episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis. Nos audivimus dicere quia vos vultis alium Papam facere: si hoc facitis, excommunico vos ad Deum omnipotentem ut non habeatis licentiam nullum ordinare et missam celebrare; p. 905.

² Mulieres quibuscum Iohannes qui dictus est Papa voluptatis suae ludibrium exercebat; p. 907.

³ Tuscorum praepotentissimus marchio.

⁴ P. 850.

⁵ In quo faceta satis urbanitate de exilii sui erumna librum componere cepit. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hac sub occasione res expetitas inveniet, quae legentium intellectibus non minus placere poterunt quam prodesse; p. 856. Pentru Manise de Arles, căruia i se dau Verona, Trento, Mantova și care vrea Marca Trentinului, p. 859.

⁶ P. 877.

Aheii, „Argivii“ (*Argorum imperator*), se află supt autoritatea cuiva căruia i se cuvine titlul imperial¹. Începătorul dinastiei, Vasile, era un Macedonean umil, care se tocmise la un egumen, de sărac ce era. Împăratul Mihail îl face cubiculariu, și în scurt timp oploșitul ajunge un *alter imperator*. Adevăratul Suveran a ajuns un nebun, și astfel lui Vasile i se cuvine a-l înlocui. Actualul e „un om prea-sfânt și temător de Dumnezeu“². Împăratul Roman (Lecapen) Armeanul e înfățișat ca „vrednic, omenos, înțelept și pios“³. Și se arată povestea lui. Pe vremea lui Leon, care începe ca un marinar sărac, și a fiilor lui, Alexandru (de fapt: frate), și Constantin, viitorul Împărat era numai „drungar“ al flotei. Alexandru moare. Domesticul Foca era atunci în luptă cu Bulgarul Simion, acel „catir“ (*emiargos*), care învățase „retorica“ lui Demostene și „silogismii“ lui Aristotele⁴: se înseamnă călugăria lui, ambiția care l-a prins, cei doi fii: Baian „lupul“ și Petru. Foca e învins și fuge; ajuns la Constantinopol, îl orbește rivalul. Acesta, care și el se afla în fruntea unei oștiri, era gata a trece la Arabii din Creta. Dar, luând ostăteci, revine în Capitală, unde ajunge amantul Zorii, mama lui Constantin, „veneria dulcedine“, și face a fi recunoscut ca „părintele Împăratului“, *pater vasilleos*. De aici el cere caligele de purpură, apoi, după un an, coroana însăși, pe care o ia, la 920, asociind pe fiul său Cristofor. Zorii dă pe Ștefan și Constantin, cari poartă și ei veșmîntul împărătesc, pe cînd celalt Constantin, al lui Leon, e ginerele lui Roman, prin fiica acestuia, Elena. Se înfățișează alaiul tinerilor Împărați la Sf. Sofia, la Vlaherne, la Sf. Apostoli. Cristofor moare, dar adevăratul moștenitor nu iese la iveală, și vremea lui se trece „cînd cu rugăciuni, cînd cu lecturi“, iar întreținerea și-o cîștigă ca zugrav de icoane. Roman se întărește și prin căsătoria fetei lui Cristofor, Irina, cu Petru, fiul lui Simion Bulgarul⁵.

La acest Împărat de usurpație e trimis de regele Hugo tatăl scriitorului nostru, ca unul care era un om cinstit și meșter la vorbă⁶. În-fățișarea mîndrului stăpînitor oriental uimește pe sol: haina e sim-

¹ P. 829.

² *Imperator, ut vir sanctissimus, Deum timens; ibid.*

³ *Memoria satis et laude dignus . . . liberalis, humanus, prudens ac pius; p. 843.*

⁴ *Ibid.*, pp. 848-50.

⁵ *Cum propter morum probitatem, tum propter linguae urbanitatem; p. 863*

plă — *grecorum more teristro opertus* —, aspectul monstruos. Se presintă cei doi dulăi nevăzuți pînă atunci în Occident¹. La întors, ambasadorul se pierde în cincisprezece zile, „lăsîndu-mă copil mic“². Țara eunucilor nu încîntă, de altfel, nici pe fiu³.

Relațiile cu Bizanțul vor continua: va fi vorba de *chelandii* cerute marinei bizantine contra Saracinilor cuibăriți la Fraixinet⁴, de pețirea fetei lui Hugo, Berta, pentru Porfirogenetul Constantin⁵. Vitregul lui Liutprand și Sigebert de Parma vor îndeplini solia, și Berta va deveni principesa bizantină Eudochia. Din Bizanț vin deci știri despre prăzile Rușilor normanzi, despre apariția ca pirat a lui Inger (Igor) în fața cetății imperiale⁶.

Și iată acum revolta contra lui Roman. Palatul din Constantinopole, „care întrece, nu numai în frumuseță, ci și în putere, pe toate cîte le-am văzut, fiind și păzit de foarte mulți soldați“⁷, pregătește conspirația fiilor contra tatălui. Bătrînul Armean ajunge într'o insulă. Și acum Constantin cel ascuns privirilor se vădește, „cu părul despletit pe umeri“, „plecat asupra cărților“⁸. El va trimete la mănăstire pe omonimul său și pe fratele acestuia Ștefan. Constantin, ajuns astfel stăpîn, va cere lui Berengariu ca soție pentru fiul lui pe sora lui Lotar⁹. Cu acest prilej, trecînd pe Pad la Veneția, Liutprand merge să învețe grecește, și în cetatea pe ape el află pe eunucul Solomon venit din Spania și „Saxonia“ cu trimesul regal, episcopul de Maiența. Aceasta duce însă la Ottoni.

Solia pe care Liutprand a îndeplinit-o supt Porfirogenet la Constantinopol pentru Berengariu, pe cînd un Liutefred avea, în același timp, o misiune din partea lui Otto, e descrisă amănunțit, cu o atitudine respectuoasă față de Bizanț. A văzut la audiență arborele aurit cu păsări de metal, leii ce bat din coadă păzînd

¹ Quales in eadem non sunt aliquando . . . visi; p. 843.

² Me parvulo derelicto; pp. 843-4.

³ Pp. 861-2. Contra canoanelor grecești, pp. 863-4.

⁴ P. 891.

⁵ *Ibid.*, pp. 882-3.

⁶ *Ibid.*, pp. 883-4.

⁷ Constantinopolitanum palatium non pulcritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus quas unquam perspeximus munitionibus praestat, quod etiam i gi militum stipatione non minime observatur; p. 886.

⁸ Crines solutus per umellos . . . , libris incumbentem; p. 886.

⁹ P. 894.

jețul împărătesc care se suie și se coboară. E adus la împăratul pe umerii a doi eunuci. De și asigură că nu i-a fost frică și că nici admirație nu i s'a smuls de mecanica miraculoasă a Bizantinilor, el arată cum, prin asemenea *argalia*, ἐργαλία, jețul s'a ridicat și, la a treia închinăciune a lui, Constantin apăru în alt loc, îmbrăcat în alte haine. Tăcerea cea mai absolută se cere de etichetă: prin logofăt întreabă împăratul despre Berengariu. Solul, care n'avea cadouri, e silit să presinte ce luase pentru el: „nouă platoșe, șapte scuturi, două cupe aurite, săbii, lănci, frigări, patru robi „carzimasia”¹ de la negustori din Verdun cari-i duceau în Italia”. Ospățul în casa de la Hipodrom, peste trei zile, se face ca în vechea Romă: musafirii, culcați, mănincă din vase de aur; merele se duc pe căruți. Teatrul e represintat de doi „pehlivani” cari se suie pe un par. La Florii solul vede cum se aruncă galbeni de aur, apoi majordomului, *rector domus*, patru *scaramange*; mai primesc daruri domesticul- ἀνακλώνας, „delongariul” marinei, 24 de *magistri patricii*. La plecare partea lui Liutprand e un paliu mare și o livră de galbeni².

O viață de om va trece până ce prin solia lui Liutprand la Nichifor Phokas, alt usurpator al coroanei constantinopolitane, în dauna fiilor Porfirogenetului Constantin (963-9), prin el se va căpăta o visiune, cea mai largă și mai amănunțită, a Curții constantinopolitane.

Data aceasta, omul Ottonilor, întâiul și al doilea, e un detractor pasionat, mergînd până la vulgaritate, al lucrurilor bizantine, în orice domeniu. Scriind, într'un raport oficial, care *cereea această atitudine*, către „Ottoni, împărați auguști, neînvinși, ai Romanilor”³, către „prea-glorioasa Adelaida, împărăteasa augustă”⁴, el scoate la iveală toate neajunsurile lumii străine în care a fost strămutat. „N'a trecut, în o sută douăzeci de zile, una singură care să nu ni căsuneze gemete și plînsset”⁵.

Condițiile materiale își au și ele partea în această critică. E așezat într'o clădire depărtată, rece; vinul grecesc e amestecat cu

¹ Poate cazilbași, Persani.

² Pp. 895-7.

³ Otto res, Romarum invictissimi imperatores augusti.

⁴ Gloriosissima Adelheidis, imperatrix augusta.

⁵ Nec in centum viginti diebus una saltem praeterit quae non gemitus nobis praebet et luctus.

„ghips“ și rășină; apa trebuie s'o cumperi; patul nu cuprinde, ca, în Apus, unde toate sînt mai bune, „saltea, fin, paie“¹, ci marmură, și de marmură e și căpătăiul; de la Curte se trimete doar odată un ied gras cu usturoiu, ceapă, praz și slănină²; la ușă cerșesc săraci „de graiu latin“ (*latinae linguae pauperes*)³, darurile amicilor sînt oprite⁴. Se va întoarce la Naupact, „cînd pe măgar, cînd pe jos, cînd călare, cînd fără hrană, cînd insetat, suspinînd și plîngînd“⁵. Episcopi neprimitori îi întind, pe „o mescioară goală, pesmeți“⁶; în cîrciume — *caupones, capones* — e și mai rău.

Audiențele care se succedă nu-l încîntă. La toate are ceva de cîrțit. Abia după zece zile e dus într'o „casă de marmură, urită, fără apă, goală“⁷. Scrisorile se dau prin interpret. La ospățul în care Nichifor apare cu cei doi prinți ca al căror tutor se înfățișează, i se dă abia locul al cinsprezecelea, și nu e admis nimeni din suită. Se servesc doar feluri fripte în ulei și pești. Cînd, oboșit de efortări zădarnice, el scrie fratelui lui Nichifor, Leon, logofătul τοῦ ἐργότου, să-i dea voie, fiind bolnav, a pleca pe un vas venețian, e chemat după patru zile înaintea unei comisii de patru, mari vorbitori în limba lor „atică“ — *attico pollentes eloquio* —, între cari și doi *magistri*. După discuții neplăcute, la masa ce urmează, își vede trecînd înainte un Bulgar abia inițiat la civilizație, un „catehumen“, tuns „ungurește“ (*ungarico more*), încins cu aramă, și, cum trimesul Ottonilor vrea să plece, indignat i se explică articolul de etichetă care cere ca un „patriciu“ ca acesta să treacă înaintea unui episcop ca dînsul⁸. E purtat prin grădinile zoologice, de modă răsăriteană, ale palatului, prin *broglîi* (*brolia*), cum se zice la el acasă, și în aceste grădini, *perivolia* pentru Bizantini, el vede onagri, mągari sălbateci, de cari-și rîde, puindu-i alături cu bieții asini blinzi din reședința lui italiană⁹.

În negociațiile isprăvite prost, întăia greutate pe care o întîm-

¹ Culcitra, foenum, stramen; p. 916.

² P. 918.

³ P. 928.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Asinando, ambulando, equitando, ieiunando, sitiendo, suspirando, fiendo*, pp. 932-3.

⁶ *Mensula nuJa, paximacium*, p. 935.

⁷ *Domus marmorea, invisă, inaquosa, patula*,

⁸ Pp. 917-8.

⁹ P. 924.

pină e aceea, care se poate ascunde, dar nu desființa, a titlului: niciodată Roma orientală nu și-a recunoscut o soră barbară în Occident¹. Logofătul întâmpină pe ambasador cu o negație inițială, absolută. „Ni zicea, în năcaz, nu împărat, adică βασιλεὺς, în limba lui, ci ῥῆξ, în limba noastră. Și, când i-am spus că e tot una, de și în cuvinte deosebite, el mi-a răspuns că se vede că am venit nu pe pace, ci pe gîlceavă².“ Însuși titlul imperial „scandalisează“. Anul trecut, soli ai lui Otto, spune Nichifor, i-au făgăduit că n'o vor mai face. „Ce scandal însă mai mare decît că-și zice împărat și usurpă *teme* ale Imperiului nostru³? „Voi“, i se spune de la început, „nu sînteți Romani, ci Lombarzi“ — „Longibardia“ fiind la Constantinopol denumirea oficială pentru partea pierdută din Italia. Și se enumeră neamurile barbare care și-au stabilit în părțile apusene sălașurile de usurpație: Longobarzi, Saxoni, Franci, Lotaringieni (*sic*), Bavaresi, Suevi. „Roman“ a ajuns la ei doar să fie cuvînt de batjocură, însemnînd timid și mincinos.

Ce se poate răspunde la aceasta decît ce face Liutprand: că viitoarele lupte vor dovedi ce sînt cu adevărat ai săi? Ce au, de altfel, — continuă, cu alt prilej, ironia bizantină, din gura împăratului însuși—, ce au în materie bisericească acești Occidentali? Începînd cu întrebări asupra numărului sinoadelor, i se pune aceea: care e sinodul *saxon*? Și, data aceasta, răspunsul e de o indignată abundență: În Apus au fost *ucise* eresile, căci acolo „credința nu e aspră, ci veche⁴“, și, mai departe, el afirmă că „știe bine de un sinod care s'a ținut în Saxonia, anume acela în care s'a discutat și s'a admis că e mai cuviincios a se lupta cu săbiile decît cu condeiele și mai curînd a suferi moartea decît a fugi în fața dușmanilor“, „ceia ce“, adaugă el, va încerca însăși armata lui⁵, a împăratului. În

¹ V. Iorga, *L'Orient et l'Occident au moyen-âge*.

² Ipse enim nos non imperatorem, id est βασιλέα, sua lingua, sed ob indignationem ῥῆξ, id est regem, nostra vocabat. Cui cum dicerem quod significaretur idem, quamvis quod significet diversum, me, ait, non pacis, sed contentionis causa venisse.

³ Nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis maius scandalum quam quod se imperatorem vocat, imperii themata sibi usurpat?; p. 919.

⁴ Vos non Romani, sed Longibardi estis; p. 913.

⁵ Hic fides non rudis, sed vetus est; p. 919.

⁶ Sed hanc synodum factam esse in Saxonia certe scio in qua tractatum est et firmatum decentius ensibus pugnare quam calamis et prius mortem obire quam hostibus terga dare. Quod vel tuus exercitus experietur; p. 919.

acest Răsărit Roman a putut face din fiul său Teofilact eunucul un patriarh, și Liutprand va cere un sinod la care să fie de față patriarhul de Constantinopol, Polieuct¹. Acolo, în Apus, spune războinicul Nichifor, nobilii nu știu nici călări, nici merge pe jos; nu e nici flotă. „Tăria corăbiilor o am numai eu !“ Cu soția și copilul Otto nu poate lua un orașel, o *civitatula*. Când, la sosirea unui trimes al Papei, se vorbește de un împărat în Apus, diplomația bizantină se mînie, și Liutprand e chemat pentru a-i lămuri tot ce a schimbat actul de părăsire al lui Constantin-cel-Mare².

Scopul nenorocitei misiuni care n'a produs decît caricatura, din acest condeiu ascuțit de satiric, a vieții constantinopolitane e căsătoria bizantină dorită pentru tînărul Otto și care se va face, dar în alte împrejurări și nu, pentru mireasă, în persoana dorită. În loc de o primire decentă ori de un refus politicos, i se aruncă în față lui Liutprand tot ceia ce Roma lui Nichifor Phokas considera ca o încălcare vinovată, ca o neiertată provocare, *domini tui impietas, inimica invasio*. A luat Roma, a înlăturat pe Berengariu și pe Adalbert — al cărui emisar se găsea la pragurile împărătești —, a orbit, a gonit în pribegie pe clienții Bizanțului, a încercat să iea chiar și „cetățile împărăției noastre, prin omor sau prin foc“⁴. Numai cînd această încercare a dat greș, s'a trimes solia. Firește că răspunsul n'a zăbovit. Roma a fost de fapt *liberată*, înlăturîndu-se tot felul de „afemeiați și de muieri stricate“ (*effeminati, meretrices*). Și, mai la urmă, Nichifor și înaintașii lui, „cari se chiamă în titlu numai, și nu în realitatea însăși, împărați ai Romanilor“⁵, ce-au făcut pentru Italia și Roma? Au dormit! N'au gonit în exil pe Papă? N'au primit insultele lui Adalbert? N'au fost prădate bisericile? În schimb, ce n'au făcut ei, Răsăritenii, a făcut Otto, și cu dreptate⁶, venind „tocmai din fundul pămîntului“⁷. Întru aceasta a urmat decretele lui Iustinian, Valentinian și Teodosiu. Și, după alt drept, cei doi regi italieni erau doar vasalii lui,

¹ Pp. 934-5.

² *Navigantium fortitudo mihi soli inest.*

³ *Ibid.*, p. 928. Cf. și p. 933: *Non est a Graecis romanus vilis tenendus locus.*

⁴ *Imperii nostri civitates..., homicidio aut incendio.*

⁵ *Qui nomine solo, non autem re ipsa, imperatores Romanorum vocantur.*

⁶ *Neglexistis vos, non neglexit dominus meus.*

⁷ *A finibus terrae.*

milites, cari, după ce au primit de la dînsul — la întâia venire— sceptrul, *sceptrum aureum*, de față fiind și oamenii trimiși de Bizanț, au trădat. Cum Nichifor, sprijinit pe spusele trimesului lui Adalbert, care oferise duelul ca mijloc de judecată, tăgăduia această afirmație, Împăratul continuă: Dacă voiau nuntă, de ce i-au atacat provinciile italiene? Și răspunsul privitor la acea Italie meridională urmează, începînd cu neașteptata afirmație de drept care se sprijină pe sînge și pe limbă: „Pămîntul despre care spui că e al Împărăției tale, neamul locuitorilor și graiul îl arată a se ținea de Statul italian“: „*Terram quam imperii tui esse narras, gens incola et lingua italici regni esse declarat*“. Odată, Longobarzii au luat-o „în silă“ (*potestative*). A trebuit apoi ca Ludovic Carolingianul s'o libereze de la Saracini: încă un titlu de stăpînire. Landulf de Benevent ține tot „cu puterea“, tot *potestative*, de șapte ani Capua, pe care Împăratul Roman o luase cu bani de la „regele“ Hugo cu prilejul căsătoriei Bertei¹. Dar acestea nu conving pe trufașul Împărat.

Pentru onoarea unei căsătorii împărătești la barbari, la *gentes*, trebuie Roma și Ravena, „cu tot ce se cuprinde de la ele până la noi“². Lui Petru Bulgarul nu i s'a dat o porfirogenetă. Dacă nu se cere o mireasă bizantină, pacea se poate acorda pentru o Romă liberă, dar restituindu-se Capua și Beneventul. Doar Otto n'are folos în bani de la Roma... Și răspunsul lui Liutprand e acesta: de ce nu urmează Împăratul Orientului exemplul lui Constantin, care a lăsat Roma Bisericii?

Discuția jignitoare e apoi reluată, pe aceleași baze, la orice ocașie. Împăratul își cere „servii din Italia-de-Sud“³. Se pretinde ca seniorii de Benevent și de Capua să nu fie ajutați și, cînd i se spune că sînt vasalii lui Otto, răspunsul e că se vor lua măsuri ca un astfel de ajutor să devie imposibil⁴. Dacă nu se satisfac pretențiile acestea, împotrivorul va fi „sfărmat ca un vas de lut“⁵. De la Constantinopol pleacă ordin de a se sluji grecește în arhi-

¹ Se mai vorbește de fata lui Romanși a Teofanci. Arvună ar fi Apulia. Și se vor putea face și altele (p. 913).

² Cum his omnibus continentis quae ab his sunt usque ad nos; p. 916.

³ El nu poate călca ἐντόλῃα; p. 920.

⁴ Răspuns: „in modum bufonis“, p. 923.

⁵ *Ibid.*, p. 928.

diaconatul de Otranto¹. Ar fi o greșeală să se creadă că erau numai intențiile regelui pribeag al Italiei, de și solul acestuia, Grimizo, e retrimis cu o adevărată flotă, chemată să colaboreze cu cei 24.000 (!) de catafracti, de *loricati*, cu cari se laudă acesta. Comandantul eunuc, nu prea bucuros de sarcina ce i s'a dat, are la dispoziție douăzeci și patru de chelandii, două vase rusești, *Rusiorum naves*, două „galice“ de modă apuseană².

Privirile batjocoritoare ale celui care admiră „frumuseța“ stăpînilor săi, Ottonii³, se îndreaptă însă mai ales asupra lui Nichifor Phokas, pe care-l vedem, de-a lungul raportului, în deosebite înfățișări. Indată ce-l zărește Liutprand, la Στεφανν, i se pare așa de urît, negru, mic, gros, cu capul mare și ochii mărunți, pletos, cu barba tăpșită, scurtă, „semi-căruntă“, cu gîtul scurt, cu membrele greoaie, burtos, cu picioarele scurte, cu talpa lată — adevărat tip de Hittit asiatic —, „de să-ți fie frică să-l întâlnești în mijlocul nopții“, și, pe lângă aceasta, îmbrăcat prost cu cîte-o haină păroasă veche, cu încălțăminte „de Sicionia“, totul potrivit cu „flecăria“ lui, cu șiretenia și aplecarea lui, uliseană, către minciuni⁴.

Nici marea ceremonie a defilării, προέλευσις, nu impune celui hotărît să găsească aici toate rele. Vede numai negustori cu picioarele goale, nobili în haine vechi sau de purtat în casă. În veșmintele lui pompoase, Nichifor, întovărășit de cei doi prinți, pe cari-i păzește, apare și mai urît în mijlocul gloatei care, vorbind cu laudă de triumful lui asupra Saracinilor — *pallida Saracenorum mors* —, îi strigă urările de sănătate: „Mulți ani stăpînului“, μέδου: πολλὰ ἔτη. Altă dată îl surprinde mergînd călare la „Izvoare“, la Πηγάι: părea prea mic pe aprigul lui cal fără frîu⁵. Îl vedem la

¹ *Ibid.*, p. 934.

² *Ibid.*, p. 921.

³ Quanto hoc formosiores!

⁴ Hominem satis monstruosum, pygmaeum, capite pinguem atque oculorum parvitate talpinum, barba curta, lata, spissa et semlcana foedatum, cervicē digitali turpatum, prolixitate et densitate comarum satis hyopum, colore Aethiopem, cui per mediam nolīs occurrere noctem, ventre extensum, natibus siccum, coxis ad mensuram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calcaneis pedibusque aequalem, villino, sed nimis veterinoso, vel diurnitate ipsa foetido et pallido ornamento indutum, sicioniis calceamentis calceatum, lingua procacem, ingenio vulpem, periurio seu mendacio Ulyxem.

⁵ Impatienti enim atque effreni insidens equo, satis parvus satis magno; p. 919.

masă, unde se cetește din Sf. Ioan Hrisostomul; lângă el tatăl în vîrstă de „o sută cincizeci de ani“. Iată-l în sfîrșit gata să plece contra păgînilor, a Arabilor, cari sînt pentru învățatul nostru cleric niște „Asirieni“ de-ai Biblici; anul trecut, numai starea de lucruri din Apus îl împiedecă de a merge să-i pedepsească. Cu toată foamea, din care speră a cîștiga, făcîndu-se aprovisionatorul armatei, el înaintează cu soldații lui pînă la Selimbria¹. Nu-l oprește nici prezența Ungurilor la Salonic, nici prădăciunile bandelor sarracene. Venețienii, Amalfitanii, negustorii purperei oprite, colaborează la expediție².

Aici se oprește povestirea, odată cu experiența bizantină a episcopului de Cremona. Otto, „leul“ din Apus, ar fi fost bucuros să însemne izbînzii ca acelea către care pleca, pe calul lui cel mare. Asiaticul acesta așa de mic, care începea de fapt, prin loviturile lui contra păgînilor, era cruciatelor.

„Anonymus“ în istoriografia ungurească mai nouă

Izvorul cel mai vechiu și mai bogat în amănunte privitoare la venirea Ungurilor e, cum se știe, cronica lui *Anonymus Belae regis notarius*.

Istoriografia ungurească din jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea a primit, fără rezerve, datele acestui enigmatic cronicar, cu excepția lui Pray, care le-a supus unei critice severe și sceptice.

Cînd învățați străini, mai ales Sași și Germani, au început să se ocupe de problema istorică a venirii Ungurilor și de etnografia Ungariei și Ardealului din acele vremi, toți au urmat vederile lui Pray, inaugurînd o direcție ipercritică față de cronica lui Anonymus. Gebhardi, Sulzer, Eder, Thunmann, Schlözer și, în special, Rösler au arătat cu mare lux de dovezi că spusele lui Anonymus nu merită nicio credință. Tot ce scrie el, în afară de datele păstrate și în alte cronici ungurești: de Buda, de Viena,

¹ Pp. 920-1, 923. Alte insulte pentru Nichifor, în fața căruia se așează cei doi Ottoni, „leul și puilul“, *leo et catulus*, pp. 925-6.

² *Ibid.*, pp. 926-8, 930-1.

a lui Kézai, etc., și la istoricii bizantini, e iscodit pe de-a 'ntregul. Cronicarul sfântos transpune întâmplările din vremea sa în vremea cuceririi ungurești și inventează o mulțime de mituri etio-logice pentru explicarea numirilor toponimice.

De altfel Rösler avea tot interesul să distrugă pe Anonymus, care e în flagrantă contradicție cu faimoasa lui teorie despre formarea poporului românesc.

Această teorie a fost îmbrățișată cu toată căldura de către istoricii unguri și cu ea critica nimicitoare asupra lui Anonymus, din motive lesne de înțeles.

Cînd apoi savanți, ca Marquard și Kaindl, au venit în ajutorul lui Rösler, cu tot aparatul criticei istorice moderne, soarta lui Anonymus a fost pecetluită în ochii lumii învățate de pretutindeni și, astfel, și de la noi, fără ca istoricii noștri, firește, să abandoneze continuitatea Romînilor în Dacia Traiană. Atît numai că Anonymus a fost scos din șirul dovezilor hotărîtoare în această problemă fundamentală a istoriografiei noastre.

Și iată că în timpul din urmă s'a pornit un curent de reabilitare a mult discutatului și oropsitului cronicar, într'un loc unde mai puțin ne-am aștepta: în istoriografia ungurească.

Istoricii unguri mai noi și, cu deosebire, filologii află că datele lui Anonymus privitoare la etnografia Ungariei și Ardealului din veacul al IX-lea au un temeliu istoric, cu o singură excepție — cetitorul a gîcit-o, de sigur, — a amintirii Romînilor, pe cari nu-i admit, în ruptul capului, să fie aici la venirea Ungurilor, de și logica cea mai elementară condamnă o atare contradicție.

Cu toate acestea, argumentele pe care represintanții acestui curent le aduc pentru veracitatea lui Anonymus merită tot interesul¹. Ca inițiator poate fi socotit cel mai învățat slavist în viață, al Ungurilor, Ioan Melich, autorul mai multor lucrări fundamentale despre influența slavă la Maghiari².

Acum de curînd a început să publice o lucrare de sintesă, din care au apărut trei fascicule, „A honfoglalási Magyarország” (Ungaria pe timpul venirii Ungurilor).

¹ Nu și crezarea. Păstrez în totul vechea mea părere. — N. I.

² *Sláv jövevény szavaink, Bolgárok és Magyarok (in Magyar Nyelv)*.

În fascicula I-ii discută mai multe chestiuni vrednice de atenția istoricilor și filologilor noștri.

La pagina 15 spune următoarele :

„Datele arheologice și istorice dovedesc mai presus de orice îndoială că în Ținutul Sirmului, între Dunăre și Tisa, dincoace de Tisa (pentru Melich dincolo de Tisa) între Tisa și Murăș, și în părțile ardelenе, în veacul al IX-lea, și cel mai târziu în veacul al X-lea, a locuit o populație care vorbea o limbă bulgaro-turcească“.

Slavistul ungar invoacă mai întâiu dovezile istorice cunoscute¹.

1. Tesaurul de la St.-Miclăușul Mare (numit și comoara lui Attila), după Hampel, Strzygowski și Thomsen este de proveniență bulgărească.

2. *Annales Fuldenses* și *Annales Einhardi* scriu cu mai multe prilejuri, la anii 825-829, că Francii și Bulgarii au avut mai multe lupte la hotarele țărilor lor, la Drava și în Panonia.

3. În Bulgaria s'a descoperit un monument funerar, din a cărui inscripție aflăm că l-a ridicat Hanul bulgar Omurtag în cinstea viteazului său tarcan Onegavon, care, cu prilejul unei expediții, s'a înecat în Tisa (813-824).

4. Arnulf trimete soli la „regele“ bulgar Laodamur, rugându-l să nu dea sare dușmanilor săi: Moravilor. Sarea de care e vorba nu poate proveni decît din Ardeal.

Toate acestea adevăresc spusese lui Anonymus, care scrie că la venirea Ungurilor, între Dunăre și Tisa, stăpînia ducele Salanus, urmașul lui Kean, domn peste Bulgari și Slavi. Această părere e mărturisită și de istoricii unguri mai noi. Valentin Hóman, autorul mai multor lucrări de valoare, în recenta sa scriere, „Venirea și așezarea Ungurilor“², la p. 36 zice : „Stăpînirea bulgară s'a întins, în veacul al IX-lea, peste tot șesul Tisei, între Dunăre și Tisa, până la cotitura Dunării și în Ardealul cu minele de sare. În cetățile de pămînt stăteau dirigătorii Țarului bulgar (la Anonymus: dux) sau mai bine zis căpeteniile semințiilor supuse, cari însă, din pricina depărtărilor, întrerupte

¹ Au fost formulate de Xenopol (*Teoria lui Rösler*) și D. Onciul (*Teoria lui Rösler și originile principatelor*) cu puține excepții.

² *A magyarok honfoglalása és elhelvezkedése*, Budapesta, 1923.

de mari întinderi de pământ nelocuit, stăpîneau mult-puțin neatîrnate de puterea centrală, în raza cetăților lor, asupra unor seminții bulgare și slave“.

Cum vedem, relațiunile lui Anonymus găsesc deplină crezare la acești autori, afară de numele ducilor.

Din cele expuse putem constata că ei n'au adus dovezi istorice noi, iar puterea convingătoare a celor vechi a fost contestată.

Importanța lucrării citate a lui Melich stă în faptul că produce argumente noi filologice.

Vom înșira câteva explicări de numiri toponimice, despre care Melich crede că adevăresc, în mod neîndoielnic, existența unei populații bulgare, în aceste părți, la venirea Ungurilor. Vom alege pe acelea din Ținuturile locuite azi de Romîni sau din apropiere, ca unele ce au legătură cu trecutul nostru.

Anonymus spune că numele râului Laborc (Laborț) provine de la *Loborcey*, care s'a înecat în apa lui. După Melich, această numire derivă din *Alp-Bars*. *Alp* = viteaz, *Bars* = leopard. Bulgarii *Alpbars* se prefacă în slavonește în *Lobors*, care în ungurește ni dă *Laborc*.

Numele râului *Karasso* (Căraș) e din bulgaro-turcescul: *Karasu*, *Kara* = negru, *su* = apă.

Existența Bulgarilor în Ardeal o dovedește cu unele nume de persoane, păstrate în vechile cronicî ungurești.

În cronică din Viena și cronică din Dubnic cetim că: *Giula* a avut două fiice: *Caroldu* și *Saroltu*. Pe *Saroltu* a luat-o în căsătorie ducele *Geysa*. Era apoi un duce cu numele *Belind*, care ținea în căsătorie pe fiica lui *Culan*. Acesta din urmă purta războiu împotriva fratelui său *Kean*. Am văzut că și Anonymus vorbește de un *Kean*, marele duce bulgar, iar al treilea e pomenit în timpul Sfîntului Ștefan.

Melich crede că *Culan* e bulgaro-turcescul *Kulan* = cal sălbatec. Dă ca sigure etimologiile *Kagan* —* *Kachan* —* *Kahan* — *Kaan* — *Kean*; *soltan* — *Zoltan* (în cronică: *Erdélyi Zoltán*); *Saroltu* — *Sarolt* e pus în legătură cu turcescul *sary* = galben; *Karoldu* — *Karold* cu *Kara* = negru; iar *aldy* = sălbatec, și un solu de *mustella*.

În temeiul acestor și încă al câtorva explicări etimologice ¹—

¹ Absolut naive. — N. I.

noi am reprodus numai pe cele mai „convingătoare” — Melich se crede îndreptăţit să tragă următoarea concluzie (p. 51):

„Cu numirile tratate în cele două capitole precedente am voit să dovedesc că în Ardeal, la sfîrşitul veacului al IX-lea şi în jumătatea veacului al X-lea, a locuit o populaţie cu cultură bulgaro-turcească.. Aceste nume arată că aici a existat o cultură bulgaro-turcească, a cărei influenţă s'a prelungit şi după aşezarea ungtrească“.

Nu e de competenţa subsemnatului să judece dacă aceste etimologii şi concluziile pe care le trage din ele, sînt, ori nu, deplin întemeiate. Atîta însă observăm că din cîteva nume de persoane nu se poate concluda la existenţa unei civilizaţii turanice în Ardeal, ci numai la stăpînirea mai mult nominală a Bulgarilor în aceste părţi¹. Dar şi aceasta e de ajuns pentru apărarea mult huliului Anonymus.

Melich însă nu se opreşte aici. El susţine că numirile româneşti de riuri: *Mureş, Someş, Criş, Timiş* s'au născut din cele ungureşti: *Maros, Szamós, Körös* şi *Temes*, iar acestea au ajuns în ungurească peste goică, hunică, gepidică prin mijlocirea unui idiom bulgaro-turcesc².

Încă în 1915, scrisese autorul în „Magyar Nyelv“, XI, acestea: „Acum, cînd cunosc mai bine dezvoltarea fonetică a numelui rîului *Barcza*, am convingerea că vechiul ungaresc *Bursza* nu poate „să fie împrumutat din femininul obiectivului bulgar braza, „iute“, ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănuiesc că *Olt, Strigy, Szames, Ompoly, Barcza, Temes, Maros, Körös, Zsil* sînt din limba din care e şi numele rîului *Abrud* şi al oraşului *Abrud-bánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică şi din ungureşte a străbătut în româneşte. Numele de riuri amintite mai sus toate sînt rămăşiţe dacice în ungureşte³, şi toate pînă la unul au ajuns din ungureşte în româneşte şi în săseasca ardeleană. Astăzi n'am atîtea cunoştinţi de limba dacică, încît să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ şi acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele îndelungate şi amănunţite. Deo-

¹ ? N. I.

² E o boală generală. — N. I.

³ !! — N. I.

camdată cetitorul să se îndestulească cu aceia că vechiul unguresc Bursza-Borsza, etc., din care a rezultat actualul Barcza în ungurește a venit din limba dacică, și în românește și săsește a străbătut din ungurește¹.

D. Philippide, ridiculizând această părere, întreabă: «Va să zică au trăit Dacia singuri în Transilvania pînă în secolul X și apoi s'au maghiarisat?».

Dar să arătăm mai întâiu firul expunerii lui.

Atît numirile românești cît și ungurești ale rîurilor: *Criș* (Kö-rös), *Timiș* (Temes), *Someș* (Szamos)* și *Mureș* (Maros) se termină în ș (în ortografia ungurească s). Trecerea acestui s final, al numirilor daco-romane în ș nu se poate explica după Melich decît prin mijlocirea unei limbi turcești și a celei ungurești, și nici de cum prin mijlocirea limbii slave ori a celei românești.

Melich începe cu *Someș-Szamos*.

Într'o inscripție aflată la Cășeu (239 d. Chr.) citim: „*Samum cum regione*“. Torma credea că e vorba de numirea latinească a Someșului, iar Domaszewski că *Samum* era numele unei localități din apropierea acestui rîu. În orice caz *Szamus* derivă din anticul *Samus*, cu prefacerea lui s final ș.

Numele Crișului la Iordanes e *Grisia*, iar la Ravenat: *Gresia*, care este latinisarea dacicului *Gris = Cris. În ungurește și românește s final s'a prefăcut în ș.

Maros (Mureș) provine din *Maris*, avînd la sfîrșit ș în loc de s.

Același fenomen fonetic îl observăm și la Temes (Timiș) din *Tibis = *Timis.

Trecînd la explicarea acestor etimologii, Melich face următoarea constatare:

„Lucrul întâiu pe care-l putem constata mai presus de orice îndoială e că aceste numiri n'au putut veni din limba slavonă (în ungurește și românește).

Căci, dacă *Samus*, *Gris-Gris-Kris*, *Maris*, *Tibhis-Timis* ar fi ajuns mai întâiu în limba slavă veche, am fi avut următoarele forme:

Grîs-Krîs, din acesta *Grî-Krî* iar din *Gris-Kris*, s'ar fi născut *Grî-Krî*.

¹ Reprodus de A. Philippide, *Originea Romînilor*, p. 460, în traducerea d-lui N. Drăganu.

Sămus ar fi dat *Somz-*Somos, iar *Sămus*: *Sam, *Samo. Tot asemenea și *Tibis*, *Maris* în limba slavă ar fi pierdut pe *s* final (*Tibz*, *Mar*-Mor**).

„Al doilea lucru, pe care asemenea îl putem stabili în chip neîndoielnic, e că numirile maghiare nu pot proveni nici din limba română.” Melich caută a dovedi pe larg că *s* final se pierde pretutindeni în limba română, la cuvintele de origine latină.

Citează și pe d-l Pușcariu, care în „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen”, zice: „Nici în Dacia, nici în Peninsula Balcanică n'a rămas un singur nume de rîu din epoca romană, afară, doar, de unul, *Criș*, a cărui formă actuală românească corespunde legilor fonetice ale limbii românești”. Melich însă grăbește să arate că și această singură probabilitate încă e exclusă.

Răspunde apoi la întrebarea: cum a ajuns acest *s* final al numirilor daco-romane în limba maghiară și apoi în cea românească, prefăcut în *ș*.

Maris, *Samus*, *Tibis* (*Timis*) și *Cris* au trecut din limba dacă, mai întâiu în limba latină, care, natural, a păstrat pe *s* final. De la Romani aceste numiri au ajuns la Goți și Gepizi¹, a căror limbă asemenea păstrează pe *s* final (vezi în gotică: apostolus, angelus, Petrus = apaustulus, aggilus, Paitrus). „Din limbile germane orientale aceste numiri de rîuri au trecut în limba hunică, de aici în avară și apoi în bulgaro-turcească².”

Căci, după Melich, aceste idioame turanice au în tesaurul lor lexic cuvinte terminate în *s*.

Ungurii apoi le-au primit din limba bulgaro-turcească pe care o vorbea o parte a populației din Ardeal la venirea lor.

Aici însă s'a izbit de-o dificultate. Aceste numiri au pătruns în limba maghiară cu *s* reprefăcut în *ș*, fenomen fonetic care trebuia explicat.

Melich nu găsește decît o explicație nu tocmai convingătoare, întemeiată pe analogii, mai bine zis pe atracție fonetică.

În limba ungurească aflăm numiri de rîuri ca: Aranyos, Gyékényes, Hidas, Kapos, Lapos, Sebes, după a căror analogie *s*

¹ || — *N. I.*

² Gata... — *N. I.*

de la sfârșitul cuvintelor *Szamosz*, *Marosz*, s'au prefăcut în ș = Szamos, Maros (citește : Samos, Maros).

Aici anticipăm o primă obiecțiune : Numirile citate sînt ale unor rîulețe și pîraie, formate din adjective care au un înțeles în limba ungurească (*Aranyos* = Auriul). Cum ar fi putut acestea influența foneticeste astfel de prefaceri la numirile principalelor rîuri din Ardeal, care au pătruns, de sigur, în limba ungurească înainte de a lua naștere cele dintăiu ?

Melich își resumă rezultatul cercetărilor sale astfel :

„Cele patru numiri tratate pînă aici — cum văzurăm — numai așa am putut păstra pe *s* final, că din secolul I pînă la venirea Ungurilor au trecut prin astfel de limbi care aveau cuvinte terminate în *s*. Limba dacă, latină, limbile germane orientale : gotică și gepidică au *s* final, asemenea și dialectele turcești, prin mijlocirea cărora au ajuns aceste numiri în limba maghiară. Și prin aceasta am dovedit existența neîntreruptă în Ardeal a limbilor turcești, hunică, avară, bulgaro-turcească, pînă la venirea Ungurilor. S de la sfârșitul acestor numiri a trecut în *s* în sfera „limbii ungurești, care și azi le are așa : cu *ș* final“. Numirile românești : *Mureș*, *Someș*, *Criș* și *Timiș* numai din ungurește au putut fi împrumutate (:f. *Dános* = Daneș). Iată deci noua teorie construită de slavistul ungar, care vrea să ia locul celei vechi, admise și de filologii noștri, că adecă numirile de rîuri din Ardeal ni-au venit din epoca romană prin intermediul limbii slavone.

Să tragem noi de aici concluziile istorice, pe care Melich le consideră de sine înțelese ?

Anonymus merită toată credința, cînd spune că, la venirea Ungurilor, în vechea Ungarie era o destul de numeroasă populație de viță turcească (Bulgari turanici¹). Pentru Ardeal aceasta se explică prin aflarea numelor de persoane păstrate în vechile cronice și a celor toponime.

Dar buclucașul cronicar mai scrie că la venirea Ungurilor în Ardeal erau și Romîni. Aceasta nu poate fi adevărat, și Melich crede că aduce și dovada : sînt numirile *Somes*, *Mureș*, *Criș* și *Timiș*, care au fost împrumutate pentru el în mod neîndoielnic, din limba ungurească. Nu e împede că Romîni¹ au venit aici după Unguri ?

¹ Să zicem : Pecenegi, de și rolul lor istoric e ceva mai nou, dar nici rolul Ungurilor în Ardeal nu e mai vechiu. — *N. I.*

Filologii noștri pot răspunde ușor la un asemenea eșafodaj.

Până atunci îmi vor îngădui să fac câteva observări :

Noi credem că punctul de mîncare al lui Melich e fals. El susține că numirile ungurești și românești ale celor patru râuri : Mureș-Maros, Someș-Számos, Criș-Körös și Timiș-Temes derivă de-a dreptul din Maris,-Számus - *Kris-Tibis (*Timis). Aceasta e greșeala fundamentală a scriitorului ungar.

Vom încerca să dovedim aserțiunea noastră.

Din cele patru numiri, una singură o avem atestată în forma ei din epoca anteromană : Maris = *Máρις*¹. Nu cunoaștem numirile preromane ale Someșului, Crișului, Timișului. Dar să admitem că cele presupuse de Melich (și alții) : Samus (în inscripția de la Cășeu), *Cris, Tibis (*Timis ; trecerea lui *b* în *m* e tot influență turcească, după autorul nostru).

Dar oare coloniștii lui Traian au păstrat aceste numiri nemo-dificate ; d. p. *Maris*, care e atestat la Herodot ?

E o întrebare pe care Melich nu și-a pus-o, de și de la un filolog de talia lui am așteptat-o. Să punem cazul cel mai favorabil pentru d-sa : nu i-a venit în minte.

Care sînt considerațiile care impun această întrebare, și care e răspunsul nostru ?

Numele *Mureșului* obvine, în vechime, la Strabo² ca *Marisios*, la Iordares și Ravenat : *Marisia*. Timișul e numit la *Ptolomeu*³ : *Tibiskos*, în o inscripție⁴. *Tibissu*, iar la Iordanes : *Tibisia*. Crișul se află la Iordanes, cum văzurăm, supt forma de *Grisia*.

Să privim apoi alte numiri de râuri din Dacia Traiană și Peninsula Balcanică, ca să rămînem numai la teritoriul unde s'a format limba românească, d. p. : Ister, Danuvius, Alutus, Margus, Almus, Timacus, Oscius, etc.

Vedem că toate poartă terminațiunile caracteristice latine : er, us, ius.

Nu dovedesc toate acestea oare că *Maris* din vremea lui

¹ Herodot, IV, 48. Citatele le luăm după Xenopol, *Teoria lui Rösler*. — [Dar ce precisiune pot avea sunetele în transcripții aproximative de un străin ? Ce-ar fi dacă am cunoaște numele românești după hărți austriece ori rusești ? *Prin ce ar fi redat Greci și Latini pe ș ?* Ciudat meșteșug e și filologia cînd n'o înfrînează bunul simț ! — *N. I.*]

² VII, 304.

³ III, 8.

⁴ Gruber, *Inscr.*, 448².

Herodot, în graiul coloniștilor din Dacia, a primit terminațiunea *-ius* (de sigur mai des decît *-us*, ori *cus*); Marisius (fluvius, la Iordanes Marisia, sc. aqua), iar Crișul s'a numit: *Crisius-fluvius* (Crisia-aqua); Timișul: *Tibisius-fluvius* (Tibisia aqua; Someșul: *Samisius-fluvius* (formă admisibilă în temeiul analogiei).

Din *Marisius*, *Samisius*, *Crisius* se explică, în chip firesc și din terminațiunea lui Mureș, Someș, Criș.

Τιμήσις, Μορήσις și Κρίσις de la Constantin Porfirogenetul nu sînt oare reflexul numirilor latinisate cu terminațiunea *ius* în stadiul în care se aflau în veacul al X-lea, cînd limba romînă suferise influența slavonă? Căci ni dăm sama că prefacerea lui *a* latin din *Samisius* și *Marisius* în *o*, după starea de azi a științei filologice, nu poate fi explicată decît prin mijlocirea limbii slavone?

Dar riscăm și aici o ipotesă: Nu e oare cu puțință ca acel *a* să fi avut în limba dacă altă valoare fonetică, mai aproape de *o*¹?

Ce privește numirile ungurești ale celor patru riuri, ele pot fi derivate din cele românești în chipul cel mai firesc. Și acum o ultimă dovadă, care vorbește împotriva lui Melich. În veacul al XIII-lea, cînd apar pentru întăia oară numele Someșului și Mureșului, în hrisoavele latinești, provenite din cancelaria regească, vin supt forma de *Morisius*² și *Somisius*³.

În legătură cu Anonymus mai observăm, în treacăt, că toate cronicile vechi ungurești, de și unele redactate independent unele de altele, amintesc pe Romîni la venirea Ungurilor într'un chip atît de asămănător, încît e evident că au știrea din un izvor comun, despre care se crede c'au fost niște anale regești mai vechi decît veacul al XIII-lea.

Privitor la aceste anale a apărut o carte nouă, de același Valentin Hóman, intitulat: „A Szt. László-Kori Gesta Hungarorum = Gesta Hungarorum din vremea S-tului Ladislau. Numai regretăm, judecînd după titlu și autor, că atît de greu se poate ajunge la cărți care pot fi utilizate pentru lămurirea trecutului nostru.

V. Motogna.

¹ Ce suggeram mai sus asupra redărilor aproximative. — *N. I.*

² *Morisius fluvius*, la Fejér, *Codex Diplomaticus*, III¹, p. 160, la anul 1214, III¹, p. 271, la anul 1219, și VI¹, p. 51, la 1271.

³ *Somisius fluvius*, Fejér IV², p. 538, la anul 1269.

O colecție veche de spițe de neam

(urmare)

de Sever Zotta.

III. *Ieni Postelnicul, socrul lui Ioan-Vodă Movilă, descendența lui și chestiunea originii familiei Mălescu.*

Lui *Ieni (Iani) Postelnic*¹, probabil cel înmormintat la Sucevița în Domnia unui Movilă², deci cel mai târziu în April 1634, Tufescu, într'o altă spiță de neam, îi dă numai doi copii: o fiică [Teodora], căsătorită cu Ioan-Vodă Movilă și un fiu, Postolachi Spătarul, ignorând pe Sofiica, soția lui Cîrstea Căminarul³, strămoșul Cîrsteștilor din Bucovina (stînși) și al Cris-teștilor din Basarabia.

Cine era Ieni Postelnicul? De sigur un boier grec din neam bun și bogat. D. Iorga înclină a-l identifica cu „Ienachi pomenit în 1632 supt Alexandru Iliăș”⁴, iar cercetările noastre nu diferă de presupunerea d-sale. Acesta ar fi însă Ienache Cantacuzino, Mare-Vistiernic în 1630⁵ și Mare-Postelnic în 1632⁶; poate pircălabul de Roman din 1624⁷ supt grecofilul Radu Vodă Mihnea. CCU Cluj / Central University Library Cluj

După ultima spiță a Cantacuzinilor, el ar putea să fie identificat cu fratele lui Andronic — strămoșul tuturor Cantacuzinilor de azi — și s'ar fi născut în 1570⁸.

Ceia ce, însă, face interesul spiței din Tufescu, este numele lui Postolachi Spătarul. Acesta nu poate să fie identificat decât cu fratele vestitului Spătar Neculai Mălescu⁹, a căruia origine nu e pînă azi cunoscută documentelor noastre interne. În Rusia, unde emigrase N. Mălescu după 1660, să i se fi zis Gavrilovici¹⁰ (fiul lui Gavrii), poate în urma scrisorii de reco-

¹ V. art. premergător, p. 48.

² Kozak, *Inscripții aus der Bukowina*, I, p. 175, soția lui se chema *Irina* (*ibid.*).

³ *Arhiva genealogică*, II, p. 239.

⁴ *Studii și Doc.*, VI, p. 642.

⁵ Rev. „*Arhiva*” din Iași, XXXI, p. 175.

⁶ *Ibid.*, p. 225.

⁷ Antonovici, *Doc. bărlădene*, III, p. 50.

⁸ I. C. Filitti, *Arhiva fam. Cantacuzino*, spițe.

⁹ Iorga, VII, p. CLXXIV; *Uricariul*, I, p. 402; Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, X, p. XXXVIII; P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Mălescu*, 1925 p. 40.

¹⁰ Panaitescu, p. 40.

mandație a Patriarhului Dositeiu de Ierusalim¹, dar de decenii se trudesce zădarnic cercetătorii noștri să verifice existența acestui pretins Gavril Milescu sau din Milești. O atare familie boierească, sau mazilească, căci cu greu din această clasă putea să iasă personalitatea culturală complexă a lui N. Milescu, nu este cunoscută în Moldova înaintea Spătarului.

Neculce, în o „seamă de cuvinte“², ni-l descrie pe N. Milescu ca poliglot, orgolios, fastuos și deosebit de intim cu Ștefăniță Lupu-Vodă. Cum putea un tânăr boier de țară (din jud. Vaslui) să aibă astfel de cunoștinți de limbă și porniri și o astfel de situație pe lângă Vodă, fără să fie sau foarte bogat, sau cel puțin înrudit cu el, și cum putea să fie tatăl lui pretinsul Gavril, absolut necunoscut documentelor noastre ?

În grandomania lui, N. Milescu devine chiar îndrăzneț și trimite într'un băț sfredelit un mesaj exilatului Constantin Basarab în Polonia, cerindu-i „să se ridice cu oști să scoată pre Ștefăniță-Vodă din Dămnie“. E adevărat că Vodă-Basarab trimite bățul lui Ștefăniță-Vodă, iar acesta înseamnă pe conspirator la nas, ca pe un pretendent, în loc să-l taie capul; dar totuși în același an, Novembre 1659 năvălește Constantin Basarab asupra Moldovei.

Se pune aici întrebarea : Este narațiunea lui Neculce exactă ? Este de admis că Basarab a trimis bățul lui Ștefăniță, și bănuim că nu din două motive : 1) E greu de admis că primul ar fi răsplătit astfel serviciul lui Milescu : însemnarea la nas, aproape onorantă, ar fi fost o pedeapsă prea desproporționată față de o trădare atât de gravă și dovedită. Mai curînd este de presupus că grandomania lui Milescu, care-l va fi făcut poate să scape și vorbe semețe, va fi hotărît pe Ștefăniță să-l neutralizeze, basîndu-se poate și pe bănuiala unor raporturi suspecte ale lui Milescu cu Constantin Basarab.

Raporturile acestea, care pot să fi dus la trimiterea bățului, și-ar găsi, dacă este exact că Constantin Basarab a fost ginerele lui Ioan-Vodă Movilă, o explicație perfectă prin înrubiirea dintre soția lui Constantin Basarab și N. Milescu, care după spița aici discutată ar fi fost, ca fiu al lui Ieni Postelnic, frate cu Teodora lui Ioan Movilă și unchiu al Nedelei lui Constantin Basarab.

¹ *Ibid.*, p. 66.

² *Let.*, II, pp. 190-.

Spîța este deci, în cadrul evenimentelor istorice, foarte negativă.

Un alt eveniment istoric, conspirația, căreia i-a urmat decapitarea boierilor Gheuca, Bogdan și Lupul, în Sîmbăta, 2 Octombrie 1679¹, se poate, în parte, lămuri și prin înrudirea dintre participanți. La conspirație ieau parte, pe lângă frații Neculai și Ioan Racoviță, și „Ioan Spătarul, teciurul lui Postolachi Miclescu Spătar“, care fu și el închis, iar apoi iertat. Postolachi era, dacă Ieni Postelnicul este identic cu Ienachi Cantacuzino, unchiu de văr primar al Nastasiei I. Racoviță, fiica lui Toma Cantacuzino², deci I. Miclescu văr de al doilea cu Nastasia I. Racoviță, înrudire destul de apropiată spre a explica riscul politic.

Postolachi (Apostol) Miclescu este ușor de verificat prin cercetări documentare. Cariera lui era, pe scurt, următoarea: Vornic de poartă în 1662³, Mare-Păharnic din 1666⁴ la 1668⁵, Mare-Spătar din 1672⁶ la 1677⁷, cînd îi pierdem urma.

În 1685 o carte domnească menționează că Postolachi Spătarul a fost înmormîntat, dimpreună cu jupăneasa lui (Catrina), în mănăstirea Galata, pentru că-i dăruise un sat, Căpotești⁸.

Din căsătoria cu Catrina, fiica lui Duca⁹, Postolachi avu doi fii, pe Ștefan Miclescu fost Mare Șătrar în 1696¹⁰, și pe Ioan al doilea Logofăt¹¹, Spătarul de mai sus. Amîndoi să fi emigrat în Rusia¹², însă Ștefan cel puțin s'a întors, precum probează documentele.

¹ *Let.*, II, p. 19. Pe același pagină a Letopisețului (N. Costin) se dă și data, 2 Nov., confirmată și printr'un ms. inedit (*Rev. Arhivelor*, I, p. 68).

² *Arh. geneal.*, II, p. 249; *Sur. și izv.*, VIII, p. 37 și spîța Racoviță.—În 1716 Maria, văduva lui Ștefan Miclescu, vinde Tătărășii (Vastulu) lui I. Paladi, „fiindu-ne d-lui și rudă de pre giupăneasa d-sale“ (Antonovici, *o. c.*, p. 213). I. Paladi era, însă, ginerele lui I. Racoviță (*Sur. și izv.*, VIII, spîța).

³ *Rev. Arhiva*, XXVIII, p. 116.

⁴ *Ibid.*, p. 181.

⁵ *Sur. și izv.*, XV, p. 89.

⁶ *Rev. Arhiva*, XXIX, p. 36.

⁷ *Ibid.*, p. 43.

⁸ *Sur. și izv.*, X, p. 221.

⁹ *Ibid.*, V, pp. 168-9.

¹⁰ *Ibid.*, XV, p. 107.

¹¹ *Ibid.*, X, p. 221 — în *Sur. și izv.*, V, p. 171 este evident a se ceti „tatăl, în loc de „fratele“.

¹² Panaitescu, *o. c.*, p. 41.

După arătările lui Neculce să fi emigrat „trei nepoți de frate ai lui N. Milescu“¹, deci trei fii ai lui Postolachi, însă poate să confunde pe fiul lui Ștefan, pe Frangole, cu un al treilea fiu. Despre emigrarea acestuia mărturisește atît un document din 1718², cît și o altă spiță a lui Tufescu, în care înseamnă ca fiu al lui Ștefan pe „Frangule sin Milescului, ce s'au dus la Moscova“.

În curioasa contrazicere cu cunoștințele noastre despre *descendența lui Postolachi Milescu*, Tufescu ni dă următoarea filiațiune: fiu: *Petrașco Vel Logofăt*, nepot: *Constandinița*, strănepot: *Ilie „ce au început a să porecli Busne“*, căsătorit fiind cu fiica lui Petrașco Buzne Clucer³. Urmează cinci fii ai lui Ilie „Buzne“, dintre cari au fii numai Constantin al doilea Armaș și Anton Șătiar și copiii lor.

Spița pare fantastă și este de sigur greșită în ce privește pe Petrașcu Mare-Logofăt, întru cît nu a existat un atare boier din neamul Milescu. Totuși ea are un element real, de oarecare importanță, filiațiunea Ieni Postelnicul—Constandinița—Ilie. Într'adevăr în 7245 (1737), Iunie 18, Grigore Ghica Voevod face știre că s'au pîrit „Toader Cîrste“⁴ și Ilie sin Constantinița, căreia se trag sămînția din Eni, socrul lui Ion Movilă-Vodă, cu Nectare egumenul de la mănăstirea Solca pentru satul Radomireștii de la Ținutul Neamțului“⁵, sat pe care l-a dăruit Ioan Movilă lui Eni și care din greșeală a fost cuprins în împărțeala din 7108 (1599-1600) a Movileștilor, „fiind dăruit acest sat mai denainte de Ion Movilă socru-său lui Ene“. Ambii reclamanți, Toader Cîrste și Ilie, sînt „în vîrstă de bătrînețe“⁶, deci născuți cam la începutul jumătății a doua a secolului al XVII-lea, pe cînd trăia Postolachi, pretinsul străbunic al lui Ilie.

¹ O. c., l. c.

² *Sur. și Izv.*, X, p. 83. — În 1704 un „Gheorghită ficiorul lui Postolachi“ vinde o bucată de loc lui Ioan Vel Spătar (*Creșt. Col. Acad. Rom.*, 1909, p. 127). Să fie acesta al treilea fiu al lui Postolachi? Dar atît de tîrziu fără boierie? Ar putea să fie și Gheorghită Apostol, viitorul Vistiernic al lui N. Mavrocordat, însă acestuia Neculce îi zice Mitre (o. c., p. 296).

³ Un Petrașcu Buzne cumpără în 1709 o bucată de loc în „gura Teleajnei“, Vasluiu (*Sur. și Izv.*, XVI, p. 124).

⁴ Fiul Căminarului (*Arh. geneal.*, II, p. 239).

⁵ Acum Bacău.

⁶ *Rev. Arhiva*, XXVI, pp. 65-8.

Fiind greu de admis exactitatea filiațiunii arătate de Tufescu, exceptînd partea documentată, inclinăm mai curînd spre presupunerea, prea afirmativ pronunțată, a d-lui Ghibănescu¹ că Constantinii va fi fost un ginere al lui Cirstea Căminarul și ne îndolm serios de existența lui Petrașcu Vel Logofăt. În urma celor expuse, s'ar impune presupunerea că N. Milescu, a cărui cultură nu era întrecută decît de orgoliul lui, al căruia tată să fi fost originar din Pelopones² (unde era și o ramură a Cantacuzinilor), care a studiat la cea mai înaltă școală din Constantinopol³, care avea relații intime cu Ștefăniță-Vodă și cu Constantin Basarab, datorită în aparență logică înruderii, care în fine a emigrat la Moscova, cu care Cantacuzinii aveau vechi legături (încă de la Mihail „Șaitanoglu“, presupusul tată al lui Ieni, încoace) —⁴ era un Cantacuzino, nepotul lui Mihail.

Cu toate acestea, o altă spiță a aceluiași Tufescu, care pare să fi utilizat spițe mai vechi necontrolate și neacordate, ni zdruncină întreaga combinație. Ea începe cu un Petrașcu al trei-lea Logofăt, al cărui fiu este Postolachi Spătarul, iar nepot de fiu Ștefan Milescu Serdar. Acesta are ca fiu pe Frangule⁵ și ca fiică pe Zmăranda, soția lui C. Bucium Postelnic. Evident că Tufescu nu știa că N. Milescu era frate cu Postolachi Spătarul și că ambele spițe se contrazic. La numele lui Petrașcu este însemnat că a avut danie de la Chiriță Postelnicul (evident Paleolog, cumnatul Doamnei Elisaveta Movilă)⁶ întregul sat Vulpești, întărită cu ispisoc din 7168, Apr. 21, și jumătate de Golașți⁷.

A căuta verificarea acestui Petrașcu al trei-lea Logofăt, ar fi o muncă ingrătă, indiciul genealogiei fiind prea slab. Constatăm totuși că iar gravitează spița în jurul Movileștilor, și ne întrebăm dacă nu cumva Ieni Postelnicul a fost donatarul în chestie. Ca boier străin, de neam mare, ar fi avut nevoie de moșii.

Putem să adăugăm spiței că Șt. Milescu era căsătorit cu

¹ *Ibid.*

² Panaitescu, *o. c.*, p. 67.

³ *Ibid.*

⁴ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 22.

⁵ V. ms.

⁶ *Arh. geneal.*, II, p. 230.

⁷ Pe Botna, în foasta Basarabie, cealaltă fiind a mănăstirii Golla (studiul nostru în rev. „*Ion Neculce*“, 1925, p. 23).

Maria, fiica lui D. Nacul (Zmăcilă) Mare-Păharnic¹, de neam vechiu, vărul lui Ștefan-Vodă Petriceicu și tatăl lui Stroe, numit Stroiță, Spătarul, strămoșul Stroițeștilor de azi, precum și tatăl fraților Grigore Medelnicer și Savin Banul Zmăcilă (ctitorul bisericii Banu din Iași), emigrați în Polonia cu Petriceicu și în Rusia cu Cantemir², unde poate cumnatul lor, Ștefan Milescu, li pregătise relațiile necesare.

Contrazicerea între ambele spițe ne oprește să dăm o soluție chinuitoarei probleme a originii familiei Milescu. Totuși credem că s'a strâns cercul cercetărilor în jurul unor puncte de plecare genealogice care lipsiau până acum. În orice cas, în ambele spițe nu este menționat misteriosul Gavril³, de a cărui nemenționare prin documentele timpului s'au lovit toate cercetările genealogice.

O altă contrazicere privește anul nașterii lui N. Milescu. El să fi murit la Moscova în 1708 în vîrstă de 72 de ani⁴, deci s'ar fi născut în 1636, în care cas n'ar putea să fie fiul lui Ieni Postelnicul († c. 1634) de la Sucevița, presupusul Cantacuzino.

Să vie atunci în continuare — de și nu este a se da mare importanță datelor privitoare la nașteri — un alt Ieni Postelnic, poate acel Ioanachi Postelnic al lui Vasile Lupu, Grec, de care ni amintește Bandinus că ar fi restaurat biserica catolică din Iași⁵? Acesta pare să fi fost Ienachi Paladi, Postelnic în 1646⁶, și se pune întrebarea dacă nu este a se identifica cu Ianachie fost Mare-Postelnic, restauratorul bisericii Sf. Sava din Iași, nepotul răposatului (1625) Skarlatos din Constantinopol⁷, care pare să fi fost „gealepul“, socrul lui Alexandru-Vodă Cocorul⁸ și al lui N. Mavrocordat⁹, tatăl Exaporitului. Nu fără rost s'ar afla afla în acest cas mormintele Pălădeștilor la loc de cinste la Sf. Sava.

Sever Zotta.

Va urmă.

¹ Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 438.

² Cercetările noastre în ms. și *Let.*, II.

³ Un Gavril Milescu, confundat une ori cu Milescu, apare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

⁴ Panaitescu, *o. c.*, p. 167.

⁵ *Anal. Acad. Rom.*, XVI, p. 118.

⁶ *Sur. și izv.*, XVI, p. 118.

⁷ Iorga, *Inscripții din bis. României*, II, pp. 137-42.

⁸ *Id.*, *Studii și documente*, IV, Pref., p. CLV.

⁹ A. A. Sturdza, *L'Europe Orientale et le rôle historique des Maurocordato*, p. 30.

Contribuție la istoria Tismanei

La pagina 327 din „Sate și Mănăstiri“ de N. Iorga cetim: „Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Brîncoveanu. Glogovenii au făcut apoi în veacul al XVIII-lea o reparație care li-a dat dreptul — credeau ei — să-și zugrăvească chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, și să-și îngroape morții în pronaos“.

Cînd d. N. Iorga a scris aceste rînduri, nu se cunoștea actul de danie al Stancăi Glogoveanu, a cărui copie o alătur aici. Glogovenii au fost oameni evlavioși cari au zidit biserica Sf. Nicolae din Cerneți, biserica din comuna Glogova și la alte moșii ale lor. Au înzestrat mănăstirile Tismana, Surpatele, Topolnița, Dintr'un lemn și Sărindarul din București. Glogovenii au fost oameni modești și, dacă spuneau că au un drept în Tismana, îl aveau pe temelul tradiției de familie.

Copie.

Carte de danie a Stancăi Glogoveanu pentru Comănești.

Stanca Glogoveanu, jupăneasa răposatului dumnealui consilier Mihai Glogoveanu, dinpreună cu fiul meu Ioniță, dăm cartea noastră sfintei și dumnezeieștii mănăstiri Tismana și părintelui Gavril egumenul dinpreună cu tot soborul, pentru că, fiind noi *ctitori vechi* la sfânta mănăstire, de la moșii și strămoșii noștri, așa și eu am binevoit din tot sufletul meu de am dat danie sfintei mănăstiri moșia mea Comănești-de-jos, ce este osebită de moșneni, și Petreștii-de-sus, din tot hotarul, care moșii sînt date mie de zestre de la răposatul dumnealui părintele meu Staicu consilier Bengescu. Pentru care moșii, fiindcă zapisele se află la păstrare pînă acum tot la frații mei Bengești, iar, cînd se vor aduce la mine, eu să aib a le trimete la sfânta mănăstire, ca să stăpânească acel hotar de moșie cu bună pace de către mine și de către tot neamul meu, să fie părinților mănăstirii de hrană și nouă vecinică pomenire. Aceasta am scris și pentru întărire mai jos ne-am pus iscăliturile și pecețile ca să se crează. Leat 7251, Avgust 19 (1743).

(ss) Stanca Glogoveanca.

(ss) Ioniță Glogoveanu.

Note culese din arhiva familiei Glogoveanu.

În 1621, Maria Stolnicului Sîrbu Mehedințeanu a făcut danie mănăstirii Tismana moșiile Erghevița și Vrabîța.

În 1670 Lupul Glogoveanu a rezidit parte din mănăstirea Tismana cu soția sa Măriuca, născută Brăiloiu. În 1752 Sanda Glogoveanu, soția lui Nicolae Glogoveanu, căpitan de Cerneți, prin testamentul său din 1-iu Octombrie, a lăsat moșia sa Ulmeni mănăstirii Sărindar din București.

În 1670 Lupul Glogoveanu Mehedințeanul a făcut daruri mănăstirii Topolnița și era ctitor la Tismana și la Topolnița.

Lupu al II-lea a fost monah supt numele de Lionte în anul 1696.

Nicolae Glogoveanu în 1870 a făcut daruri la mănăstirile Dintr'un lemn și Surpatele, unde fiica sa Elena era monahă supt numele de maica Luchiana.

Maria I. Glogoveanu.

BCU Un manuscris inedit Library Cluj

Importanța manuscriselor miscelane e arăta C. C. Giurescu în numerele 10-12, anul XII al acestei reviste, așa că în rîndurile ce urmează mă limitez la simpla descriere a manuscrisului ce posed.

Legat în scoarțe de carton, îmbrăcat în piele, cuprinde 118 pagini, de format 15×20 cm.

Caligraful, vre-un călugăr, întrebuințează cerneală neagră și roșie, aceasta din urmă servind numai la titluri, la inițiale, precum și la unele motive decorative așezate de-asupra titlurilor.

Scrisul e îngrijit, curat și foarte vizibil. Motivele decorative ni spun că monahul caligraf e un om cu gust artistic. Admirabil e lucrat un motiv brîncovenesc, represintînd o ghirlandă de viță de vie cu rod, care susține globul pămîntului, în care stă înfiptă crucea (p. 51). De asemenea îngrijit lucrați sînt arborii celor „sapte păcate de moarte” (paginile 53, 58, 63, 68, 72, 77, 81).

Manuscrisul va fi fost terminat în anul 1828, pe vremea ocupației rusești poate, an care e însemnat cu cifre arabe în cerneală roșie, pe motivul decorativ de la pag. 85.

În tot manuscrisul nicio altă însemnare care să ni spună mai mult.

Cuprinde :

1. Vedenia lui chir Daniil (pp. 1-28). Incipit : „Cel prea mic întru monahi“... Finit : „Și mergînd la bisearică, să citia atuncea Psaltirea“.

2. Viața și mucenia ce i s'au întîmplat Mucenicului Anastasie, de la tatăl lui chir Daniil, în cetatea Telvinului (pp. 29-36).

Incipit : «Patria Mucenicului Anastasie și a lui Daniil iaste Telvinul“...

Finit : „De la anul 1763, de cînd s'au întîmplat vedenia a-cesta în Țarigrad“.

3. Vedenia lui chir Cozma Monahul înfricoșată și de folos. (pp. 36-50).

Incipit : «Într'al treisprezecilea an al împărăției lui Roman, carele cîrmuia cu blagocestivie Împărăția Rîmului“.

Finit : „spre chivernisirea și hrana lor“... (sfîrșitul lipsește).

4. Cuvînt de învățătură pentru ceale șapte păcate de moarte (pp. 51-83).

Incipit : «Zice Apostolul Petru către Hs. : «Doamne, erta-voi de șapte ori»...

Finit : „cu care poate omul a dobîndi tot binele, și trupește și sufletește“ (p. 84 e nescrisă).

5. Cuvînt la pilda evangheliei care zice : „Zis-au Domnul pilda aceasta : doi oameni au intrat în biserică să se roage unul fariseu și altul vameș“. Și pentru : osîndire (pp. 85-109).

Incipit : «Pre cea mai aleasă»...

Finit : „mai virtos de para focului Gheennii să ardea, amin“.

6. Pentru că cela ce va vrea și va dori să se indulcească de prea-dulcea mîngîierea lui Dumnezeu, aceluia întîliu i să cade să se osebească de lume și să părăsească toate gîlceville, și grijile, și desertăciunile lumii aceștia (p. 109-116).

Incipit : «Zis-au Domnul : nimeni nu va putea sluji la doi domni deodată“.

Finit : „și vei fi sănătos ca nîcînd ai fi fost bolînd“ (pp. 117-118 sînt nescrise).

Remus Ilie.

O troiță din secolul al XVII-lea

În grădina internatului Gimnasiului de băieți din Curtea-de-Argeș¹ se află o fostă troiță din piatră, îngrijit săpată, careia îi lipsește piciorul, dar care e fixată totuși în soclu.

Inscripția e ștearsă aproape în întregime; se cetește însă ceea ce ne interesează mai mult:

„Cu blagoslovenia Mitropolitului chir Teodosie rădăcată“..

Nu poate fi vorba decât de Mitropolitul „Teodosie de Veștem, ales la 20 Maiu 1668, scos în primăvara lui 1672“ și apoi reales la „26 April 1679 și mort la 27 Ianuarie 1708“².

Remus Ilie.

Acte privitoare la Dimitrie Cichindeal

D. Alexe Ivici publică în „Sbornicul de istorie, limbă și literatură al poporului sîrbesc“ (ed. Academiei Sîrbești) aceste patru acte privitoare la Dimitrie Țichindeal³.

Ele se referă la urmărirea fabulistului, suspendat pentru idei periculoase de la catedra lui, care publicase *Fabulele* și încă o carte. Petru Maior, căruia i se imputa că nu și-a făcut datoria de censor, lămurește că el a tăiat în manuscris pasagiile incriminate, care fără știința lui au apărut apoi în tipar și că abia în ajun a văzut manuscriptul celeilalte cărți⁴, care a dispărut.

Scrisoare a lui Uroș Nestorovici către Consiliul Ungaric.

Hodierno cursore a districtuali directore temessiensi Luca Kengyelatz fidedignum super eo percepi nuncium qualiter Demetrius Czikingyall, scholarum nationis vallachicae praeparatorum aradiensium, vl benigno gratiosorum intimorum sub 10. maji 1814, No. 12423, et sub 16. augusti 1814, No. 20936, propter inquietum genium ab officio dimittendus catecheta, qui nunc, donec idoneum individuum per metropolitam carloviczenssem mihi indicandum et mutua cointelligentia benignae denominationi proponendum, repertum fuerit, officium catechetae modo provisorio supplet, librum quendam sub titulo *Fabulae Esopi*

¹ Pe Bulevardul Carol I-ii, proprietatea d-lui Hanciu.

² N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, p. 330.

³ Pp. 72-5.

⁴ V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, pp. 421-8.

ex originali illyrico per denatum Dositheum Obradovich conscripto in dialectum valachicum verterit ac in pluribus locis, loco cuilibet fabulae subjunctarum antelati auctoris Obradovics doctrinarum, hinc inde suas proprias, perversis principiis spirantes doctrinas, immo, prout in citatis per districtualem directorem temessiensem ejusdem libri paginis 429, dein 478, 479, 480 et 481 aliisque pluribus expressum esse dicitur, seditiosis quibusdam provocationibus repletas addiderit, taliterque adulteratum fabularum obradovicsianarum librum nunc 1814, mense augusto, typis vulgaverit ac effective distrikerit.

Textum libri et mentem versoris Demetrii Czikingyall sparsim per doctrinas fabulis subjunctas patefactam Thomas Vidak, comitatus torontaliensis assessor, dum penitus persolvisset, eidem Comitatu sub 13. decembris 1814 rem detexit, qui, de expositionis realitate penitus informatus et edoctus, congrua disposuit ut tam in gremio sui, quam et reliquorum comitatuum ubi natio valachica degit adulteratae et perniciosae fabulae hae quo fieri potest ocyus confiscentur, ultiores ordines ab altiori loco petiturus.

Cum itaque complexus libri hujus mihi usque hodiernum diem ignotus talia continere dicatur quae severiorem versori huic poenam justo dictaverint, quaeve ipsum versorem, alioquin inquietum et post emanatam altissimam de amotione ejus resolutionem adhuc inquietiorem, nimis periculosum, immo in instruenda praeparanda juventute plus quam lethalem esse palam demonstrant, idcirco Celsitudinem Vestram Caesareo-Regiam et excelsum Consilium L. H. in omni humillitate exorare sustineo quatenus libri hujus caeteroquin penes typographiam budensem praeexistentis recensurationem et praesertim demisse citatarum paginarum spiritus fiendam interpretationem benigno-gratiose ordinare ac pro re nata ocyorem ejusdem libri jam parte majore distracti confiscationem in comitatibus torontaliensi, temessiensi, krassoviensi, aradiensi, békesslensi, bihariensi, csanadiensi, immo et gubernio transylvanico disponere ac denique comitatu aradiensi demandare dignaretur ut illi etiam libri quos idem ab officio dimittendus catecheta ne fors adhuc non distractos penes se haberet, eidem adimantur.

Ne vero pestis idmodi juventutem praeparandam perversis principiis intoxicet, eo a fortiori, quod jam clementer ab offi-

cio dimittendus sit, Celsitudinem Vestram Caesareo-Regiam et excelsum Consilium L. H. humillime exoro quatenus eundem Demetrium Czikingyall, interimalem catechetam, actutum ab officio dimittendum benigno gratiose adinvenire ac una metropolitae carloviczensi demandare dignetur ut Arsenium Schakabent, episcopi verscheeziensis protodiaconum, qui alioquin cathedram hanc instantiationenus sollicitat et qui etiam benignae denominationi cum reliquis recurrentibus mox proponetur, Vetero-Aradinum ad scholas praeparandorum pro supplenda modo provisorio catechetae cathedra illico exmittere vellent, quo ulteriora nefors per exasperatum amovendum Czikyngyall Instituto scholarum infligibilia vulnera praecaveri et in eundem pro gradu demeriti severius animadverti posset.

2. Raportul Censorului Gheorghe Petrovici către baronul Iosif Pongrácz, membru al Consiliului:

In obsequium gratiosae commissionis mihi in eo datae, ut versionem isthic consignatarum paginarum, utpote 429, 478, 479, 480 et 481 libri sub titulo: Fabulae cum adnexis doctrinis moralibus, authore Dositheo Obradovics lingua illyrica concinnatae et anno 1788. Lipsiae in lucem editae, nunc vero opera Demetrii Czikingyall, in scholis praeparatoriis aradiensibus ordinarii catechetae, in linguam valachicam traductae, typis Regiae Universitatis Hungaricae pestiensis anno proxime evoluta 1814. expensis memorati catechetae procusi de verbo ad verbum procurarem et mox Illustritati Vestrae exhiberem, eandem versionem per gremialem revisorem valachicum Major ita prout in mandatis accepi factam Illustritati Vestrae hic humillime exhibeo:

„Quantum paginam 429 attinet, illud demisse referendum habeo, contextum videlicet paginae ejusdem in ipso originali manuscripto occasione revisionis, praeter ea quae de bojeronibus Moldaviae et Valachiae in eadem dicuntur, per me penitus deletum adeoque et typum haudquaquam admissum esse. Idem etiam de reliquis ordine supranotatis omnibus paginis humillime insinuandum habeo, quod earum quoque contextum ad typum prorsus non admiserim, prout hoc ipsum ex combinatione quaestionati libri cum suo originali manuscripto, in archivo antelatae typographiae existente, luce meridiana clarius patet. Quo-

modo autem haec quoque ac talia quae per me ad typum admissa non sunt tamen typis prodita habentur, mihi prorsus non constat.

Porro alter liber valachicus, qui una cum praefatis fabulis excelso Consilio Regio, qua aequae crisi obnoxius, exhibitus habetur, pariter per me neuliquam revisus est. In manifestam huius rei probam adduco hoc quod heri primum, post pridem procuratam jam libri ejusdem impressionem, originale manuscriptum ejus mihi pro subscriptione et approbatione oblatum sit. Quapropter, ut tam iniqua mei quasi opus hoc revidentis delatio, mea hoc in merito innocentia adeoque tota rei veritas Illustritati Vestrae et excelso Consilio Regio eo magis pateat, idem libri ejusdem originale manuscriptum, per neminem mortalium nec revisum nec subscriptum, mihi, ut praemissum est, heri primo huc in finem oblatum, gratioso Illustritatis Vestrae obtutui hic demisse exhibeo.

3. Ordin al Consiliului unguresc.

Comperit Regium hoc Consilium L. librum sub titulo Fabulae cum adnexis doctrinis moralibus, authore Dositheo Obradovics, lingua illyrica concinnatum et anno 1788. Lipsiae in lucem editum, anno vero 1814. opera Demetrii Czikingyall, vetero-aradiensis scholae praeparatoriae cathechetae, in linguam valachicam versus typisque vulgari procuratum, seditiosa et statui publico admodum periculosa principia pluribus suis paginis continere.

Quo proinde ex hoc inter plebem circulante libro in publicum dimanare facile queutes ingratae praeventatur, p. D. V. hisce committendum duxit Consilium hoc L. R. ut cuncta in gremio Comitatus reperibilia ejusdem libri exemplaria providis factis dispositionibus illico detegi ac mox sequestrari faciat, super compertis autem procusatoque effectu adaequatum relationem isthuc praestet.

4. Ordin al Consiliului unguresc.

Advolutus hic liber authore Dositheo Obradovich conscriptus et per praeatactam Dominationem Vestram fine inspectionis de dato 22. juny a. p. isthuc subnissus, eidem cum eo hisce remittitur: quod instituta ejus censura adinventum habeatur

librum hunc velut anno 1793. Viennae typis procursum longe alium esse quam qui authore Dositheo Ohradovich sub titulo: Fabulae, cum adnexis doctrinis moralibus editus, propter periculosa principia de dato 17. jan. a. p. No. 2982 intercipiendus abhinc praecipiebatur.

Din timpul ocupațiunii de la 1848

Tălmăcirea înaltelor Împărătești fermande în privința ridicării din prințipat a oștilor amândurora Puterilor și cel întăritor modifiicațiilor Regulamentului în privința clăcii.

Lauda celor mai mari ai neamului Mesiei, alesule dintre cei mai d'întăiu ai cetei lui Isus, Voevod al Valahii, Barbule Știrbei, vecinicească-ți-se treapta. Îndată ce va ajunge această împărătească a mea poruncă, fie-ți cunoscut, că, pentru întemeierea și statornicirea fericirii locuitorilor din Prințipatele Valahii și Moldovii, care se coprind în moștenescul ținut al Împărății Mele, s'a fost dat în anul 1249 înalt ferman, împodobit cu al meu împărătesc autograf, în urmarea căruia împărăteasca mea voiață fiind a se da mai multă dezvoltare fericirii propletarilor și clăcașilor, s'a găsit cu cale a se face, după trebuințele ce vremea ar dovedi, oarecare modifiicații asupra întocmirilor coprinse în Regulamentul Organic, ce s'a alcătuit și s'a întărit pentru administrația din năuntru a Vlahii, la articolele 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145 și 146, privitoare la îndatoririle reciproce între clăcași și proprietari.

Asemănat dar cu art. al treilea al senetului încheiat între Împărăția Mea și Împărăția Rusii, la 8 ale lui Gemaziul-Ahir, anul 1265 al Egirei, adică la 19 Aprilie 1849, anul de la Hristos, sau la 1-iu Maiu dupe stilul cel nou, luându-se în cercetare de către amândoa Puterile proiectul ce s'a supus la fericitul Meu Scaun, coprinzător de zisele noă articole, dezbătute și alcătuite de către Comitetul de revizie ce a fost întocmit în București, s'a găsit cu cale și s'a hotărît într'o unire de către amândoa Puterile ca de acum înainte aceste întocmiri, îndeplinitoare dispozițiilor Regulamentului Organic, să se păzească și să se pue în lucrare. Iar sus zisele articole ale Regulamentului, care

s'au preschimbat prin această îndeplinire, să rămîie cu totul desființate și niciodată să nu fie erlat cuiva a face vr'o urmare împotrivă.

Pentru care, după a Mea Împărătească voință și poruncă s'a dat într'adins de la al Meu înalt Divan aceasta ordonanță și s'a trimis împodobită cu Împărătescul meu autograf. Așa dar, credinciosule al împărăției Mele, Barbule Știrbei Voevod, după înțelepciunea și credința cu care te deosibesti, vei pune toată silința și rivna de a se adăoga și a se întrupa în Regulamentul Organic zisele articole, coprinsse în alăturata pe lingă acest Înalt al Mieu poruncitor autentic eesamplar, ce ți se trimite tradus în limba turcească, iscălit de actualul meu Vizir.

Drept acea, publicînd în cunoștința tuturor Împărăteștile Mele milostive faceri de bine, ce într'acest chip neconținut se revarsă asupra locuitorilor acelei Țări, vei îngriji pentru a lor deplină punere în lucrare din partea fiecăruia, streduindu te cu tot mijlocul să nu se întîmple nicio urmare imprivitoare, și vei fi cu toată luarea aminte a se păzi pe deplin liniștea și mulțumirea locuitorilor acei țări, ce sînt încredințați la iubi-toarea de dreptate Împărăteasca a Mea Mărire, și a se pune în lucrare treble oblăduirii cu toată seriozitatea și ceruta eczac-titate.

Acestea fie-ți în știință ca să aibi a urma întocmai, supuin-du-te la sacru acest al Mieu semn.

Aceasta este Împărăteasca Mea voință. Dat la sfîrșitul lui G. -mazel-Evel, 1267 (21 Martie).

II.

Lauda celor mai mari ai neamului Mesiej dintre cei mai d'in-tăiu ai cetei lui Isus, Voevod ai Valahiei, Barbule Știrbei, vecinicească ți se treapta.

Îndată ce va ajunge această înaltă a Mea poruncă, fie-ți cu-posedat că, hotărîndu-se a se retrage din Prințipatele Valahii și Moldavii, în curgătoarea luna lul Aprilie, oștirile ce s'au fost trimis din partea Împărăției Mele și Împărății Rusești, de vreme ce acum liniștea obștească se află statornicită și cu ajutorul lui Dumnezeu se întemeiază din ce în ce mai mult, Împărăteasca Mea Mărire nădăjduște că nimeni din locuitorii acestor țări, mic sau mare, cu întreagă judecată, avînd în vedere ecspe-

riența celor trecute, va face vre un fel de mișcare împotriva bunei orînduiei și a liniștei obștești; că fiecare, preînd cea de acum pacinică petrecere, se va îndeletnici în lucrul său cu cinste și cu bună purtare, și că într'acest chip vor feri patria lor de a cădea în noă turburări și calamități, cum și pe cei cinstiți și liniștiți îi vor apăra de primejdie și nenorociri.

Așa dar, credinciosule al Împărăției Mele Barbule Știrbei Voevod, că unul ce după dispozițiile Regulamentului Organic ești cu desăvîrșire însărcinat a păzi cu scumpătate și a aduce la îndeplinire legiuirile și întocmirile țării, a le sprijini și a le împuternici, și fiindcă, după misia ce-ți este încredințată, ești mai cu seamă răspunzător pentru neconținuta liniște a țării și pentru îndeplinirea legilor fără părtinire către toți de obște, de aceea ești împuternicit a priveghea cu toată bagarea de seamă, zioa și noaptea, ca, de se vor afla vre unii urmînd împotriva Regulamentului Organic și a pravilelor în ființă ale țării, sau îndrăznind a turbura liniștea obștească sau nesupuindu-se citre cea de acum legată oblađuire ce-ți este încredințată, orînduește ori poprește, în asemănare cu legiuirile și cu dreptatea, unii ca accia, judecându-se fără întârziere, să se pedepsească.

În sfîrșit nu mai puțin vei îngriji și vei stărui a cîrmui țara cu bună orînduială, fără abatere din calea dreptății, și, ca unul ce ești orînduit și ți s'a dat din partea Împărătesii Mele Măriri toată puterea ca să poprești și să nimicnicești îndată pricinile ce turbură buna petrecere a locuitorilor, adică (ceia ce socotim că nu se va întîmpla) vătămarea ce s'ar putea aduce din partea unor rătăciți și corupți oameni, care ar cugeta a se folosi ei în parte prin dărăpănarea țării, Împărăteasca Mea Mărire nu este la îndoială că, după zelul și credința cu care te deosebești, vei aplica și vei îndeplini această a Mea voe ce ți se încredințează numai și numai spre îmbunătățirea liniștii și siguranței țării.

Drept acela, spre a se cunoaște Împărăteasca Mea hotărîre, s'a slobozit și ți se trimite această înaltă și puternică poruncă, ca să grăbești a aduce la îndeplinire a ei coprinjere.

Aceasta este a Noastră Împărătească voință.

Data la jumătatea lui Gemazel Achir, anul 1267 (6 April).

III.

Noi, Barbu Dimitrie Știrbei, cu mila lui Dumnezeu Domn stăpînitor a toată Țara-Românească.

Către Sfatul administrativ.

Îndreptăm Sfatului copie dupe comunicația ce ne îndreptează comandirul de căpetenie al Împărăteștii armii otomane, Ecce-lenția Sa Mohamet Halim-Pașa, cu prilejul retragerii oștilor din țară.

Sfatul administrativ, luînd cunoștință de această comunicație, va grăbi a-i da ceruta publicitate.

(Iscălitura Măriei Sale.)

Secretarul statului, I. Manu.

No. 770, anul 1851, Aprilie 25.

IV.

Înălțate Doamne!

Liniștea de care se bucură Prințipatele Valahiei și Moldaviei, dînd prilej, de a se ușură greutățile cu care erau împovărate aceste țări din vremea trecutelor evenimente, oștirile rusești de ocupație au început mișcarea lor de evacuajie, asemenea și oștirile împărătești ce sînt supt a mea comandă vor îndeplini marșul lor spre a se înșirui pe malul cel drept al Dunării. Măsurile adoptate pentru statornicirea liniștii și a fericirii obștești în aceste provincii chezășuesc îndestul cursul legal al administrației ce este încredințată Înălțimei Voastre; și, dacă, supo-sînd, ceia ce nu mai poate fi de crezut după nenorocita cercare a trecutului, că niște oameni cu rea cugetare ar cerca a preînoi tristele turburări, ale căora urme încă nu s'au șters, oștirile Maiestății Sale Imperiale Augustului nostru Suveran fiind totdeauna gata a ocupa iarăși pozițiile ce acum lasă, înfrînarea vericării asemenea cercări va fi grabnică și strașnică.

Așa dîr, cu încredințarea cea mai bine întemeiată că aceste țări vor avea un îndelung viitor de liniște și fericire, vin acum, în momentul plecării Mele, a mărturisi Înălțimii Voastre zelul cu care M'ați întîmpinat, înlesnind împărăteștilor oștiri misia ce le-a fost încredințată pentru restatornicirea liniștii și săvir-șind lucrarea ce Guvernul a început, prin felurite jertve.

Prîmirea ce țara a făcut trupelor Augustului nostru Suveran nu lasă nicio îndoială că și locuitorii de orice treaptă ai a-

ceștii, provinciile sînt pătrunși de datorile recunoștinții ce le impune mărinimia și îngrijirea ce li s'au arătat.

Binevoii, Înălțate Doamne, a primi încredințarea înaltei mele considerații.

(Iscălit) General-locotenent al Gvardiei,
Comandant al corpului de ocupație:
Mohamet Halim.

București 5 Regep 1267 (24 April.).

T. G. Bulat.

Tipărituri în foi volante, în colecția mea.

DOCUMENTE

Pact polono-moldovenesc (1616).

Înțelegere făcută în tirgușorul numit Braha, de ceastă parte a Nistrului, lângă satul Hawrilowic în ziua de 12 Septembrie 1616 prin comisiunea numită de M. S. stăpînul nostru la cerea și insistența solului noului Voevod al Moldovei Radu Mihnea, trimis către Zolkiewski, Palatin de Chiev și Mare Hatman al Coroanei.

În urma înștiințării și recomandației acestuia către M. S. despre dorința și înclinația Voevodului, regele a binevoit să numească pe ziua de astăzi comisiunea compusă din nobilii regatului: Staaslav de Brzezie, Palatin al Podoliei și staroste de Ploskinow, Wojciech Humiecki de Rycht, castelanul Cameniței, Andrei Gorski, castelan de Zalesc; Halicki, Nicolae Boratynski, staroste de Boratyn, Lipinski, Petru Ozga, din Ossa, staroste de Trembowla, Luca Zolkiewski din Zolkiew și Nicolae Kopyczynski din Halicz; pe de altă parte boierii Moldovei: Prea Sfinția Sa Anastasie Crîncovici, Mitropolitul Sucevei, Marele Vornic Nicoară al Terii-de-sus¹, Marele Vameș Condre și al doilea logofăt Tăutul (?), trimiși și împuterniciți de Voevod.

Voevodul, conform vechilor tratate, obiceiuri și datoriei păstrate de antecesorii lui regelui și regatului, va fi dator să depună jurămint de credință și supunere regelui, după cum au

¹ Nicoară Prăjescul.

făcut odinioară Petru, Alexandru, Ieremia și Simion-Vodă, precum și Tomșa. Această obligație o va îndeplini în fața solului M. S., după modul stabilit de domniile comisari, și, atunci când M. S. va binevoi, să trimeată solii pentru aceasta.

După despărțirea acestei comisiuni, peste douăzeci de săptămâni, Voevodul va fi dator să trimită regelui solii lui cu asigurare de credință, supunere și dorința sa de a îndeplini acest jurământ.

Voevodul va fi dator să sporească și să întretină prietenia bună și statornică dintre rege și Sultan și dintre amândouă Statele, de asemenea și cu Hanul Tatarilor, și să înlăture după putință nemulțămirea și vrăjmășia lor. Dacă vre-o primejdie s'ar ivi din partea lor, e dator să previe despre aceasta la timp pe rege și pe funcționarii lui militari.

De asemenea să nu lase pe Tatari a trece prin țara lui, după pilda antecesorilor lui, Petru, Alexandru, Ieremia și Simion, arătând prin aceasta credință și prietenie.

De asemenea Voevodul va fi dator să împiedece incursiunile, jafurile, hojiile, care au avut loc de la venirea în Domnie a lui Radu-Vodă, și aceasta prin colonizare de oameni de ordine pe maluri pe lângă hotare, de amândouă părțile. Cu acest lucru se va ocupa comisiunea alcătuită de rege după șase săptămâni în localitățile stabilite de comisiune, după înțelegerea comisarilor, numiți de rege și Voevod pentru împărțirea dreptății. Aceștia vor hotări modul de judecată în așa fel ca să nu mai urmeze relele obiceiuri de mai înainte, ci, prin cele mai aspre mijloace, excesele să fie pedepsite, și să se facă dreptate, așa încît răufăcătorii să fie pedepsiți, iar pagubele despăgubite. Ca să se ajungă mai lesne la aceasta, cetățenii Palatinatului, Podoliei, Pocuției și din alte părți vor depune jalbe, în care să arate nedreptățile și pagubele ce au suferit, precum și indicarea făptuitorilor, și acestea să le trimeată pircălabilor de Hotin, Soroca și Cernăuți, iar aceștia vor trimite comisiunii în ziua hotărîtă pe toți acei arătați în registru.

Plîngerile în privința pagubelor făcute Moldovenilor trebuie să fie trimise la cetățile Camenița, Laticzow și oficiul de staroste din Sniatyn, precum și la cetatea Winnice.

După terminarea lucrărilor comisiunii, se va face dreptate

de instanțele în drept, nu după modul obișnuit în trecut, ci după acel stabilit de comun acord de domniile comisari.

Vor obține acciași dreptate și acei cari au fost acum în urmă jăfuiți și prădați de Tătari în Podolia și Pocuția, după ce vor fi arătați pe registru.

Se va acorda trecere sigură tuturor solilor și agenților poloni spre Țara Turcească și cea Tătărească, de asemenea și negustorilor poloni pe pământul Moldovei, cît și negustorilor moldoveni în regat.

De asemenea comerțul și însoțirea solilor, furnisarea de alimente vor fi asigurate după vechile obiceiuri.

Religia catolică va fi liberă, și episcopul din Bacău va păstra veniturile și jurisdicția lui.

Pentru prizonierii luați în lupta pierdută, în acest războiu particular, care a fost făcut împotriva voinții regelui și aspru interzis de M. S. și de asemenea fără știrea republicei, Voevodul va trebui să stăruie cu bună credință ca să fie lăsați liberi toți, arătînd prin aceasta bunele sale intenții față de poporul polon. Aceasta privește atît pe cei din țara lui, cît și pe cei de la păgîni, pe toți acei pe cari va putea să-i obție.

Voevodul trebuie să împuternicească din partea sa această comisiune cu pecetea și semnătura lui proprie și pînă în două săptămîni să trimeată [împuternicirea] la Marcele Hatman al Coroanei, sau la cel însărcinat de dînsul.

În ceia ce privește Hotînul, comisarii promit și dau nădejde sigură că această cetate va fi restituită în scurt timp Voevodului, cu atît mai mult, cu cît Hatmanul nu va refusa mijlocirea sa către rege, din cauza simpatiei sale pentru Voevod.

De oare ce această pace, cu voia lui Dumnezeu, se încheie pentru ca orice pricină de ruptură să fie înlăturată, domniile comisari vor cere Marelui Hatman să trimeată proclamații pentru aceasta în toată Ucraina, împreună cu proclamațiile comisarilor, amenințînd cu pedeapsă aspră, prevăzută prin lege, ca să nu culeze nimeni să strîngă oaste sau cete, să adune oameni supt steag, să năvălească pe pământurile Voevodului său să se războiască în felul și în numele Cazacilor.

Pentru publicarea acestor proclamații Hatmanul se va adresa regelui, iar Hospodarul, din partea lui, va împiedeca năvălirile din țara lui pe pământurile Poloniei.

Trecerea peste Nistru se va face după obicei.

(ss) Stanislav Lankoronski, Palatinul Podoliei, Wojciech Humiecki din Rycht, castelanul Cameniței, Andrei Gorski castelan, Petru Ozga, Nicolae Boriatynski, staroști, Luca Zolkiewski, Nicolae Kopycinski.

Anastasiu Crîmcoșci, Mitropolitul Sucevii, Nicoară Marele Vornic, Condrea Marele Vameș, Mihail Tăutul (?) Logofăt.

(Traducere de P. P. Panaitescu.)

* * *

Acte și documente muscelene.

Adecă noi bătrîn[i] satului, și mici și mar[ă], scris-am al nostru zapis să fi[e] de mar[ă] credință și de moși[e], să fie la mîna părintelui pop[ă] lu Stan și a feciorilor lui cî[ă] Dumnezeu i va lă[s]a lui, cum să s[e] știe că i-am vindut noi satul tot, această moși[e] den Cărstian a l[u] Dragului, în jos, pân[ă] din jos de măr și de spre apă, pân[ă] în apa Curător[i] și de spre drum, pîn[ă] în cel bolovan mar[ă], delnița, Tearții și a l[u] Drăg[u]șu, drept aspri gat[ă] ughi 12. Să-i fie lui de moș[ie] și de strămoș[ie] lui și fecior[ă]lor lui și nepoților și strănepoților lui, de moși[e] stătă[toa]re în veci; și s[ă] n'aibe nimeni a s[ă] scula peaste acestu zapis al nostru, [căc]i el au vindut bucate[e] lui făr[ă] preț la nevoia satului de am dat acest ban. Și mărturie au fost: j[u]pan Marco pos[te]lnicul schileariul carele au fost, și Dumitru schilear și Barbul schilear și Vladul pîrcălabul și Coman En[ă]ș[escu] și Radul Cioplu și Ion al lui Dumitru și Coman Conea și Ion Ludril[ă] și Negoită Ciopescul și Stanciul Bolcescul și Radul lu Păhuleași și Radu lu Pop[ă] și Sogor și Orzan Vlădoi și alți toți și mari și mici, care au fost atuncea la cestă tocmeală. Iar cire să va scula peste zapisu nostru să fi[e] proclat de 318 o[ste]ți ij[e] vă Nichei, amin.

Eu, Mihai logofăt ot Brapud (*sic*), pis, mța Martie 14 dni, vleit 71 l....

L. S.

Am louat de la Gugea Mărul cu Piscul drept un taler, de la Mănea din piatră pînă în salce drept cos[ta]n[d]e] 10.

(Patru peceți,) ² apoi:

¹ Originalul rupt la margene. După litera p pare să fi mai fost și altă literă, astfel că nu se poate preciza anul.

² De bună samă ale vameșilor Marcu, Barbu și Dumitru și a pîrcălabului Vlad.

Și pentru credință ne-am pus degetele (*sic*), că pece[ti] n'am avut.

(Urmează încă douăsprezece semnături prin punere de deget.)

* * *

Adecă eu Ispas sin Iane Aprodu dat-am zăpisul meu la mîna Radului i la mîna Mihalcii i Dragomir precum să s[ă] știe că i-am vîndut o delniță de moșie de la fîntină drept bani gata tl. trei vechi. Și am vîndut făr nicio silă, și mi-au dat banii gata în mîna mea; acești bani toți i-am luat și i-am luat de le am vădut-[o] ohamnică lor și copiilor lor. Și, cînd am făcut acest zăpis, au fost mulți megiași mărturie, ca[re] se vor iscăli mai jos.

Noem. 20 7240.

Eu Ispas vînzător.	Eu diaç Năstase, mar[tor].
Eu Ion . . . martor.	Eu Ion Țicoiu.
Eu Ion brat Radu martor.	Eu Gheorghe Sluj[toru], mar[tor].
Eu Ion Carapod martor.	Eu Fera sin diaç Stan.

Și am scris eu log. Gheorghe ot Bălilești cu zisa lor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Cu ajutorul lui Dumnezeu foia de zestre a ficii mele Anii, cum arată anume:

Doi boi de cîte un vițel.

Două vaci cu lapte.

O iapă cu mînz.

Patru capre.

Trei pogoane dă loc în Laz.

Patru ii.

O dulamă.

Două rochi.

Două delnițe de moșie în hotar.

Eu, popa Gheorghe, pla[nic].

Ghenarie 10, leat 7265.

(Din satul Drăghic.)

* * *

1760. Însemnare de toate ale mele, care las eu cu sufletul meu, la sfîrșitul vieții mele:

La Nițu i la Coman Rădceștii, un zăpis de tl. 27, bani 20, de la anul 1759. Dintr'acești bani, au dat tl. 8, bani 15.

La Drăgoiu un zapis de tl. 15, tot de atunci, și au dat tl. 3. La socoteală să se fie în samă.

La Dobre Gărbaciu un zapis de tl. 22 pl., și au dat tl. 10. 1759.

Un zapis al Rad[ului] Lachii de tl. 20, 1758, și au dat și dobînda pînă la Sfete Gheorghe.

La Badiu... tl. 6 și 2 costande făr de zapis.

Vasil. tl. 1.

Radu Luțea bani 102.

Iarca Cojocarul tl. 2.

În vinul dela Bica, tl. 14 pl.

La Lițsandru Rujii tl— pl— fin.

Ion Codirlă bani 90 vechi, trei lăscăi.

Coman Corneci bani 75.

Diaconeasa Stoicăi tl 1.

(Fără semnătură.)

* * *

Ion i Ion i Badea cu tovarășii lor d[in] Găești ot Vlașca au tras la judecată pe d[umnea]lui Stolnic Nicolae Știrbeiu.

Zic că au pămînt cu vii de moștenire în Dealul Cornetului ot Mușcel și pămîntul lor le calcă pînă în drumul Piteștilor pe lîngă Argeș, după copriinderea cărții de hotărnicie ce arată, ot leat 7154, Mai 25, și Stolnicul Nicolae nu-i îngădueste să-și fie pămîntul dupe acea hotărnicie.

Stolnic Nicolae au răspuns că, și d[umnea]lui avînd vii în dealul Căteasca, îi este stăpînirea acelu pămînt pînă în drumul de supt deal. Numiții moșneni tăgăduesc.

Hotărîm

cu oameni bătrîni din partea locului să se descopere drumul Piteștilor cel vechiu, fiindcă și ei așa s'au învoit dela judecată, și, dupe acea dăscoperire a drumului, de să vor așeza între dînșii, bine; iar, de nu, să vie să-și caute judecata, aducînd și carte de mărturie de la acei megiși, în ce chip s'au dăscoperit adevărul drumului cel vechiu al Piteștilor.

Apr. 22, lt. 1762.

...Stolnic. Ion Negre Med[elnice]. Nicolae Sluger¹.

¹ Originalul din satul Leurdeni.

* * *

Adecă noi sătenii Dragoslăveni, mari și mici, care mai jos ne vom iscăli pe anume, dat-am zăpisul nostru precum să ș[ă] știe că, dînd co... (textul rupt)... satului bani pe o moșie, anume moșia... (iarăși textul rupt) cu hotarul ei, pecum merge din Fundățica și merge în sus, pînă la hotarul unguresc și alătura cu moșia Danii pă direapta, iar pă dincolo să hotărăște pă multe cu Padina Ursului, și o am dat drept bani gata tl. 35, fiindcă acești bani s'au dat pentru treaba satului, și să aibă a stăpîni cu bună pace moșia de spre tot satul și de spre toată rudenia lor, iar, sculîndu-se vre unu din săteni, adică rudenia lor, pentru moșia aceasta, să fie închinat gloabă domnească tl. 50, și banii ce s'au dat.

De aceasta am dat zăpisul nostru la mîna numitului mai sus, ca să fie de adeverință. Și, cînd s'au făcut acest zăpis, au fost mulți oameni mărturie care mai jos ne vom iscăli pă anume.

Lt. 1762.

Eu popa Stan vînzător	Eu Coman Purțu
Eu Stanciu Tătaru, pîrcălab, vînzător	Eu Necula Arsu
Eu Stoica Purțu vînzător	Eu Ion Rău
Eu Coman Popescu „	Eu Ion Balintu
Eu Ion Popescu „	Eu Alixandru Gîrtia.

Si am scris eu Vlad Purțu cu zisa lor și vînzător (din Dragoslavele).

* * *

Adică eu Ștefan Rumînescu din sud Muscel, dat-am zăpisul meu la mîna popii Antonie dela Bălilești precum să se știe că, fiind eu dator la Stan Untaru d[în] Bălilești tl. treizeci, afar de alți bani ce i-am dat mai nainte, și neavînd banii ca să-i dau, i-am dat 3 delnițe de moșie din hotaru Goleștilor, cu tocmeală bună, prin știrea tuturor, cu prețu delnița tl. 10, adică zece, însă delnița după cum scrie și la foaia Pit[arului] lane hotarnic. Și, fiindcă Stan Untaru au fost să dea tl. 130 la Uța Boiangiu dela Giurgiu, care bani făcîndu-i numitu neguțător danie la facerea bisericii din satu Bălilești, care se afiă făcută, au adunat după unde au fost datorie de au plinit datoria aceasta, la mîna preotului popa Antonie ce este vechilul numitului neguțător, însă cu ce i s'au ertat. Și aceste trei delnițe care le-au luat de la mine, prețuînd iar tl. 30, le-au dat preotului

popii Antonie în suma ce scrie mai sus că au fost la neguțator, cu care să chivernisească la sfânta biserică cele ce vor trebui. Și, fiindcă m'am plătit de Stan și Stan s'au plătit de Uța neguțatoru prin mîna numitului preot cu bani gata i dobitoace și cu aceste trei delnițe, am dat amîndoi acest zapis la mîna părintelui popii Antonie și la mîna cui va pune banii ca să zugrăvească sfînta biserică, ca să stăpînească aceste 3 delnițe, de către noi și de către tot neamul nostru, cu bună pace, fiind moșie fără pricină. Care aceste trei delnițe sînt ale mele Ștefan Romînescu i cu Stroe, vără-meu, din două, rămase de la părinți. Și, nefiind Stroe față, am iscălit eu pentru dînsul, ca, de va fi pe urmă vre o pricină, să aibă Stroe a-și căuta cu mine, iar numitu preot să stăpînească în pace. Și, fiindcă s'au făcut această izbrănire între noi aici, înaintea judecării d[umnea]lui Tudorache biv Vel Comis is[pravnic], și eu am dat adeverință la mîna lui Ștefan Romînescu, precum s'au plătit de mine cu aceste 3 delnițe și am rugat pe d[umnea]lui ispravnicu de ne-au adeverit această scrisoare, și pentru credință ne-am pus fieștecare numele cu degetul.

Iulie 6, 1768.

Ștefan Rumînescu vînzător (semnătură proprie).

Eu Stan Untaru d[in] Bălilești, vînzător la popa Antonie.

Eu Arsenie Rumînescu.

Eu popa Bratu d[in] Berevoești mar[tor].

Sud Muscel.

Această scrisoare au dat-o Ștefan Romînescu și cu Stan Untaru la mîna părintelui popii Antonie prin protopop din Bălilești pentru aceste trei delnițe de moșie, ca să le stăpînească cu pace, și în locul delnițelor să pue preot popa Antonie bani la isprăvitul bisericii din Bălilești ce este titor împreună și Uța, neguțatoru. Și, fiind prin știrea noastră, s'au adeverit.

Iulie 6, 1768.

Tudorache is[pravnic].

* * *

Adeverim cu această scrisoare a noastră la mîna cuscrului popii Antonie și a fraților săi precum să știe că, după porunca Preasfinției Sale părintelui Mitr[opolit], am mers de ne-am socotit pentru zestrile cumnații noastre Creții, ce au ținut pe fră-

tele nostru Stan diac[onu] și ne-am socotit înaintea Sfinției Sale părintelui eg[umen] și înaintea Sfinției Sale părintelui prot[opop] Mihail și ne-am plătit de zestrile ce au fost. Și, pentru tl. ce ne-au mai rămas cuscu dator, tl. 50, adică cincizeci, i-am dăruit la bis[erica] din Băllești pentru zugrăvit, să fie întru pomenire răposaiilor și părinților și la tot neamu în veci. Iar tl. 30 ni i-au dat de s'au plătit de noi. Și i-am dat și toate zapisele cele de datorie, și de acum înaintea să avem pace unii de către alții. I, pentru credință, ne-am iscălit, ca să se crează.

Fevr. 25, 1772.

Eu . . .

Eu Dumitru, eu Mihail egumenu, eu popa Mihai prot[opop]¹.

* * *

Adecă eu Stanca, fata iui Ion al Popii, dat-am zapisul meu la mîna nepotului meu Micu Arsu precum să să știe că, avînd eu o moșie, anume dată de zestre de la părinții miei, afar din frate-mieu Ion Crețul, anume moșia Jăpii și cu Poiana Ezurului, o am zălogit la nepotul Micu Arsu în patru ani [pă] tl. 6. Și, trecînd acești patru ani și nedînd banii, să fie moșia pierzătoare și nici supărare să n'aibă de către nimeni, pentru că o am vîndut dă voia mea. Și, pentru mai adevărată credință, m'am iscălit mai jos ca să să crează.

Iunie 29, lt. 1772.

Eu Stanca, fata lui Ion al Popii, vînzătoare.

Eu lane nepot mar[tor].

Și am scris eu popa Simion cu zisa ei, și martor.

* * *

Sud Muscel.

Dumn[nea]iei Maria Văleanca, din luminată porunca Măriei Sale Miha! Cos[ta]n[d]in] Șuțu Vvd., avînd judecată înaintea dum[nea]lor veștilor boiari cu Dumitru Sucii[u] i Ion Negrescu i Ion Căcalețu, moșneni din dealul Cornetul dintr'acest județ, cerînd numiții moșneni ca să-și stăpînească viile ce au acolo în Cornet cu delnițele lor pînă în drumul Piteștilor cel după malul Argeșului, care judecîndu-să înaintea dum[nea]lor cu dum-

¹ Originalele actelor privitoare la Băllești sînt din colecția preotului Victor Nicolescu, profesor în Cîmpulung.

[nea]lui Radul Golescul biv Vel Păh., vechilul dum[nea]ei, au arătat dum[nea]lui că dum[nea]ei Văleanca ceare a-și stăpîni moșia ce are acolo, după hotărnicie, pînă în drumul cel vechiu al Podgoriei și după judecata dum[nea]lor veliților boiari dovădind prin cărțile de cercetare i prin mărturii ce s'au văzut la dumnealui Păh[arnicu] cum că delnițele acele vechi merg numai pînă în drumul cel vechiu al Podgorii, pã unde s'au pus seamne. Dar cerură moșneanii ca de iznoavã să să rînduiască la fața locului a să face cercetare prin mărturii ce au, cerîndu-ne de spre partea dum[nea]ei Vălenții pã noi ispravnicii și de spre partea jeluitorilor pã Tudorcea Post. i pã Neculae Furduescu Post., primind amîndouã părțile cu anaforã către Înnălțimea Sa, arătînd dum[nea]lor veliții și trăgînd moșnenii de au eșit față la Divan innaintea Măriei Sale cu dum[nea]lui Păh., întărind Măria Sa anaforaua aceia cu hotărîre, poruncindu-ne nouã ca să meargem la fața locului să cercetăm semnele și drumurile, chiar cele ce să coprînd în vechea hotărnicie a veliților boiari cu lt. 7154, Mai 20, atît celelalte seamne, [cît] și drumurile, cît ține lungul drumului Piteștilor, cel [ce] dã supt Podgorie. Prin carte de blestem cu mărturii ce vor avea și o parte și alta, să le găsească și, după acelea, să le facem alegere și să le dăm și stăpînire.

Și, după luminată porunca Înnălțimii Sale, mergînd noi în fața locului, unde fiind și jăluitorii Dumitru Sucitul i Ion Negrescu cu Ion Cocalețul și dum[nea]lui Post. Sandul, vechilul dum[nea]ei Mariei Vălenții, care, aducîndu-și martori amîndouã părțile și cetîndu-să toate cărțile ce au avut, am făcut cercetare, și numiții jăluitori avea trei mărturii, anume: Preda d[in] Bogați i Stan Godinache ot tam, din sud Dîmb[ovița], i Bucur d[in] Budișteni, dintr'acest județ; pã care întrebîndu-i, Preda, fiind om dã 85 ani, arată că drumul Podgoriei l-au pomenit pã lingã scursura coadei lacului Butăi, pã lingã vâlceaua văii Circinovului, pã de spre deal, și Stan Godinache, de vîrstă peste 100 ani, arată că au pomenit drumul Podgoriei și pã unde umblă acum, și mai de la vale și mai de la deal, cum și Bucur, om de ani 80, iar asemenea arată ca și Stan Godinache; căroro martori zicîndu-le ca să le citim cartea de blestem, să mărturisească adevăr, ei n'au priimit blestem.

Aducînd și vechilul dum[nea]ei martori pã Radu unchiaș Chir-

man d[in] Leurdeni i Dragomir vierul ot tam din județul acesta și pă Pan[ă] Oroșanu, pe care și văzîndu-i a fi vrednici de martori, i-am primit. Și, acestora citindu-le cartea de blestem ce au făcut-o jăluitoarea pentru descoperirea adevărului acestei pricini, ei au primit-o, care, după ce au auzit-o cetindu-să și Preda d[in] Bogați ce arătam mai sus, că au fost adus mărturie din partea jăluitoarelor, atuncea și el au mărturisit adevărul împreună cu numiții martori ce i-au adus polcv. Și încă, luînd unchiăș Radul circiumarul cartea de blestem în mîna cu Dragomir vierul i Pană Oroșanu, martorii dum[nea]-i Vălencii, și cu Preda, mărturia jăluitoarelor, au mers Radul circiumariul înaintea, arătînd pă unde au fost drumul cel vechiu dă supt dealul Podgoriei, și am pus seamne din poala gardului ogrăzii viei dum[nea]lu¹ Sărdariu Breazu, pînă în gardul numiților jăluitoari, peste pivnița lor, pe lîngă fund, pe unde s'au tăiat parmacul prin livada viilor lui Anghelache Post. și pîn livada viilor Post[elnicului], ce o ține acum Dinul Oroșanu și pîn livada viei diaconului Gheorghe Cîmpulungeanu; care și la aceștia s'au găsit împresurată moșia dum[nea]ei, și pînă în hotarul moșiei Nucetului, în poalele viei Radului circiumariu ce iaste pă moșia dum[nea]ei Valeancii, pă unde dă rînd s'au pus și pietre, dovedi și drumul și semnele ce le numește în luminata hotărnicia cea veche, după care hotărăște Măria Sa Vodă a fi bună stăpînirea dum[nea]ei Vălencii. Care stăpînire a dum[nea]ei fiind dreaptă după alegerea ce am făcut, i-am dat această carte de hotărnicie, ca să aibă să-și stăpînească moșia cu bună pace de către Dumitru Sucitu i Ion Negrescu i Ion Cacalețu și de către cea ce s'au mai găsit cu împresurare, precum mai sus arătăm și seamnele, pă unde s'au pus și pietre. Aceasta scriem.

... Alecache... Post.

1784, Iulie 1.

[Pe V-o:] Ion Cacalețu ot Cacaleți i Badea Croitoru d[in] Găești i Ion Negrescu ot Cacaleți, Dumitru Suciu d[in] Șerbănești i Vasile d[in] Găești, aceștia cite 5 moșneni fiind cu vii pă pămîntul lor, și au ogrăzile viilor pînă în hotarale jupînesii Marii Vălencii, au cerut și ei copie după cea adevărată carte de hotărnicie ce au luat-o dum[nea]ei Maria Văleanca, ca să albă și ei la mînilor, ca, după vreme, să nu-i mai strîmteze numita jupîneasă. Și li s'au dat și lor această copie, ca să o albă.

Radu biv vt. Log., condîcarul județului.

Eu cel mai jos iscălit dau adevărat și credincios zapis sfintei biserici din satul Runceasa cum să știe că, lăsându-mă inima, de bună voia mea, am dăruit o livadă de coasă ce să află în partea locului, ce am și eu de moștenire, care livadă se numește D'asupra malului, și semnile sînt acestea: din scursura din anini merge curmeziș în muchia malului și să lovește cu livada popii Sfecului și apucă drept în vale și merge pe vale în jos, pînă în drumu carului, și apucă drumu la vale pînă în vilcel și apucă vilcelu în sus, pînă în aninul din hotar.

În care, de a fi temeinică dăruirea mea, am dat acest credincios zapis, de a stăpîni sfînta biserică în veci, atît livada de coasă, cît și orice să află pe dînsa, ca să stăpînească orice preot va sluji la această biserică și să ne pomenească pe noi și pe tot neamul nostru. Cum am zis, să stăpînească această livadă orice preot va sluji la această biserică cu hramul Sfintei Înălțări a Domnului Is. Hristos cu pace de către mine și de către tot neamu meu, și să ne pomenească pe tot neamul nostru. Și acest zapis l-am iscălit însumi cu mina mea, spre întămeerea aceasta. 1808, Dechemvrie 9.

Eu Ion Tarbă cu soția mea Bucura și cu fîca Ioana am dăruit.

Eu popa Marin martor.

Eu Radu Purcelea ot Valeni martor.

Eu Radu Tarbă sin Ion Tarbă martor.

Eu Mihai Corbu, martor.

Și am scris eu Popa Costandin

* * *

Foița de cele ce am cheltuit la moartea taicăi, cît și a mîicai, cum în jos arată: 1815, Oct. 3.

tl.	parale
18	— la moartea taicăi, cît și la maica.
14	— la un sârindar.
—	30 pã capete.
—	30 la parastas un priot la slujbã.
15	— am dat rămãșița birului taică-mi.
5	— am dat la un țircornic.
30	— la dum[nea]ei Crucereasa ot Cîmpulung.
32	— la Stoica P... doc.
114	60

Și am plătit un zapis dã tl. 5 la log. Dinu ot Rucãr.

(Fãrã semnãturã.)

* * *

Lui Ioniță sin popa Nițul ot satul Drăghici, ce este așăzat la cumpania Chiproveților sud Argeș..., carele, după copriinderea luminatului hrisov ce are aceas'ă cumpanie, are a scuti drepte bucatele lui dă dijmărit, vinăriciu, căminărit, fumărit, cotărit, poclon, ceohodărit, pogoritu buților, să fie apărat dă cai dă olac i dă alte potvezi i angari i dă vama vinului și a rachiului ce va fi al lui. Cite o prăvălie sau pivniță ce va avea să fie apărată dă toate dările; călfile ce va avea la prăvălie, holtei neînsurați, să fie apărați dă rindul dăjdiiilor Vistieriei. Marfa lui să fie nesupărată, cînd merge la bîrciuri, de avaturile] obicinuite. Drept aceia, spre a fi cunoscut, i s'au dat această adeverință a Vistieriei.

1819, Sept. 10.

(Pecetea Vistieriei. Se disting într'însa foarte bine cuvintele: Barbu Văcărescu Vel Vistier. În interior se observă o pasăre cu o balanță în cioc.)

* * *

Să se știe foaia de cheltuială cu pricina lui Simion Crețu, ce am cheltuit cînd ne-am judecat, cum se va arăta mai jos pe anume :

1834, Sept. 8.

<u>tl.</u>	<u>pl.</u>
7	— s'au dat la patru ocă caș de la Rucăr, de la Maria lui Gh. Vorovenci, [ce s'a dus] la oraș.
4	— s'a dat pe două rinduri de jelbi.
1	20 s'au dat cînd am prins pește de am dus la oraș plocon.
6	— s'au cheltuit în șease zile, cînd am șezut rîndu dîntăiu.
5	— iar în cinci zile, [cînd] am șezut la oraș.
4	— al treilea rînd, cînd ne-au luat dorobanșu.
4	— s'au dat pe 2 ocă caș de la Ion Giupu, iar [dus] la oraș.
1	— s'a dat p' o jalbă.
4	— am cheltuit cînd ne-au chemat de am luat cărțile de judecată.
9	— simbria mea cît am tot umblat.
5	— am cheltuit la urmă, de ne-au mai cercetat după jelburi.

- 4 — pă trei ocă caș ce am dat cu cărțile la București.
 10 20 am dat lui Ion Județu, cînd l-am făcut vechil de s'au dus la București.
 2 — lui Ion Județul pă un cal..., cînd s'au dus la București.
 1 — s'au dat cînd s'au dus la oraș de au trecut o adeverință la condică.
 1 20 am cheltuit cînd am fost de m'am iscălit la anafurale, cînd le-au trimes la București.
 Ion sin popa Stan am cheltuit.

* * *

Prea-Înnălțate și mult milostive Doamne,

Cu lacrimi ferbinți și cu ai doilea jalbă ce am dat Înnălțimii Tale la trecuta lună a lui Mai 12 pentru d[umnea]lui 3-lea logofăt Nicolae Rucăreanu, pentru arînda munților noștri, [am arătat] că din leatu 1834, Mai, ne-au înșelat de i-am dat arînda munților ce o losesem și noi, de la ceilalți părtași ai noștri, pă ani 7 ce eram a o stăpîni de acum, de la Sfîntul Gheorghe trecut, înainte. Și, cînd au fost a ne număra banii după tocmeală, din tl. 4.060 ce ne dăduse arvună, au tras și d[umnea]lui lei 592, zicînd că au cumpărat părțile de la unii din cetașii noștri. Și, mergînd cu banii să-i împărțim pă la moșneni, toți au sărit cu o glăsuire, strigînd asupra noastră că ei nu primesc pe Rucăreanu a mai fi cu niciun fel de numire între noi, fiind cunoscut de înșelător și asupritor, spre cotropirea strămoșeștilor noastre moșii, că sînt 13 ani de cînd ne mănîncă munții cu înșelăciune, nedîndu-ni mai nimic. Că, pe cinci ani ce-au avut el arînda, unde era a ne număra lei mii 15, ne-au numărat numai lei trei mii, iar ceilanți douăsprezece mii nu-l putem pricepe de unde ni-i oprește.

Și, judecîndu-ne la judecătoria locului, după... ce am dat a-și da răspunsu pentru acei tl. douăsprezece mii, vedem că judecătoria au făcut tăcere, prin anaforaua ce s'au dat.

Luminate Doamne, poate va fi știut și Măriei Tale șiritlicurile Rucăreanului. De aceia ne rugm Măriei Tale să fie luminată poruncă la o dreaptă judecată, unde ne este judecata înaintată, [spre] a să îndatora numitu Rucăreanu a nu să mai amesteca la munți întru nimic.

Că, la cea de săvârșit hotărîre, fiindcă banii ce primisem de la numitu, nevrînd să-i primească, i-am pus depozito la cînstita judecătoreie încă de doi ani și noi am luat alți bani cu dobînda grea de am dat moșnenilor. Și sint doi ani de cînd umblăm în judecată pentru această pricină și nu va să iasă în judecată pentru această pricină, și ne tot poartă cu vorba de ne-am stîns cu cheltuielile.

Al doilea, la înfățișarea ce vom avea, să între cinstitul Divan în cercetare și pentru acei tl. douăsprezece mii ce nu ni i-au răspuns, ca să ni-i răspundă, și arvuna ce ne dedese, care e depozito, să și-o primească. Cît și, or cu ce meșteșuguri va fi înșelat vre unu d.n noi, cu orice fel de numire, să-și primească dreptu și banii ce va fi dat, și să lipsească cu totul dintre noi, și să ne aflăm dreptatea în zilele Măriei Tale, precum ne-am aflat-o și în zilele răposatului întru fericire Domnul Ipsilante, și să nu ne lași robi în minile unui acest fel de asupritor, a mai fi între noi și a ne cotropi cu șirittlicurile. Și ce va fi mila Măriei Tale asupra noastră.

Robii Măriei Tale

Popa Coman Arsul, Micu Arsul, Ion Județu, Ion Catrinu, Nicolae Cățoiu și cu toți sătenii ot Dragoslavele, sud Muscel.

(Pe V-o :)

Noi Alexandru Dimitrie Ghica Vvd., cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara-Românească :

Departamentul Dreptății va face cuviincioasă punere la cale.

1836, Iunie 12.

(Pecetea țerii cu roșu.)

Preot Ioan Răuțescu, Dragoslavele-Muscel.

DĂRI DE SAMĂ

Henri Focillon, *La peinture au XIX-e siècle, le retour à l'antique, le romantisme*, Paris, 1927.

E cartea unui cunoscător adînc al subiectului său, care e, în același timp, și un mare scriitor, adesea de o uimitoare originalitate.

Introducerea e o caracterisare a întregului fel de a fi al veacului al XIX-lea. E astfel o frumoasă pagină de interes istoric (se relevă cu dreptate înțelegerea deosebită a trecutului, prefacerea în-

telegerii anticlilității clasice prin introducerea, „vărsarea“ Asiei, concepția uriașă, monstruoasă a evului mediu, care probabil nu s'a simțit trăind așa. În același timp o vreme care trece cu închipuirea dincolo de ceia ce știe și de ceia ce poate. Istoricii sînt „enciclopediști epici“ ai acestei îndrăznețe vremi de totală învoire în cunoștinți și în interpretare. Paginile 4-5 sînt de o lectură revelatoare pentru istoricul însuși. Și știința e prinsă de această grandioasă convulsie. Locul cel mare al artei, p. 5 și urm. Scurte caracterisări elastice ca a lui Ruskin la pagina 7. Artă „mijlocie“, „neutră“ pentru burghesie, p. 8. Observația că sculptura se înspiră de pictură, că e, din anume puncte de vedere, pictură. Și aceea despre „estetica“ și „pedagogia“ noii arte germane, p. 13. Frumoasă formula: „C'est le privilège de certaines époques et de certains peuples d'enfanter des hommes et des oeuvres visibles de tous les points de la terre et qui dominant les siècles“; *ibid.*

Partea întiiu tralcază despre „idealism și revoluție“. Relevarea părții de predică teoretică în revenirea la clasicitate, p. 178. Cele d'întiiu realisări sînt însă dela jumătatea secolului al XVIII-lea. „Re-nașterea arheologică“ și Revoluția ajută. Luminoasă comparația între călătoria italiană a lui de Brosses (1739) și a abatelui Barthélemy (1755). Intrecerea de Giegnani (Winckelmann, cu „strîmtoarea lui genială“). În Franța tradiția, obișnuința se vedește și prin operele nouă ale imitației antice, p. 22. Cercetarea, cu totul nouă, a teoreticienilor contemporani, a noilor organisări pentru arte. Triumful revoluției aduce însă părăsirea „ascetismului“ davidian, p. 26.

David e înfățișat în capitolul II. Se fixează puternic distincția între copist și creator. Revoluția trezește, prin pasiunea politicianismului, pe acesta din urmă. „C'était de l'anachronisme que le célèbre Léonidas quand on avait Napoléon, les maréchaux, l'armée, la France“ (pp. 35-6). Inovația lui Gros, p. 40 și urm. E un actor al războiului pe care-l zugrăvește (privire asupra predecesorilor) și odată cu dispariția căruia el revine la trecutul de comandă. Intr'un capitol sînt strînși pictorii Impărăției. Se așează la locul lor opere neglijate, „ca admirabila Negresă a d-nei Benoit“ (p. 54). Secolul al XVIII-lea se întoarce în anumite schime „prețioase“, — i se va consacra, pentru Prud'hon, continuatorul altor însușiri ale lui, plus „melancolia plină de gravitate“, capitolul III, așa de plin de o subtilă și mișcată poezie. În același timp se cu-

legeau primitivii și se admiră Giotto, în timpul când se traducea Dante (pp. 58-9).

Capitolul IV arată caracterul european al întoarcerii către formula clasică. Paginile cele mai frumoase sînt cele consacrate lui Goya: adevăratul Goya e acela al visiunilor macabre ori cel popular, cel zimbitor, cel apropiat de o natură și de o umanitate care nu suferă și nu blastămă? Aș rezolvi afirmativ întrebarea. Așa fiind, poate și ilustrația trebuia luată din această categorie. (În general, poate că el, care „creiază pictura modernă“ — de sigur merita un capitol aparte.) Precursorii întoarcerii la realitate în Anglia, pp. 9-12.

Thorwaldsen n'ar avea o altă inspirație decît a lui Canova, cu o poezie particulară Danemarcei sale (pp. 96-7)? Foarte interesantă, așa de contemporană, scena de stradă a lui Eckersberg, alt Danes (p. 97). Ce sec e, în schimb, portretistul rus Chiprenski, la care nu e nimic din darurile, de o intimă și sinceră poezie, ale conaționalilor săi (p. 99)! Poate că ar fi fost preferabil să se dea ceva din operele celorlalți Ruși, pomeniți la p. 100, Șcedrin, Lebedev, Brulov, caricaturisti.

Germania, cu „nazareenii“ ei, are capitolul V. Runge, apreciat călduros (p. 102), pare bătos (v. reproducerea la p. 103), în adevăr cu mult „soin primaire“. Mult superior e în adevărul său dur Oldach, cu bătrînul morar dela pagina 105 (cf. p. 102). În Overbeck e, pe lângă atîta *voit* creștin, și o puternică reminiscență din sigura linie îndrăzneată a lui Dürer, Cornelius singur aducînd o smerenie romantică în adevăr nouă (de altfel și la acesta se semnalează o „perioadă Dürer“; p. 108). Schnorr de Carolsfeld copie, pur și simplu, vechea Italie (v. p. 110). E multă arhivistică în toată această artă ieșită din cap și hrănită cu o răbdătoare știință.

Romantismul începe cu o primă carte despre Școala engleză. Foarte bine se definește starea de spirit *celtică*, permanentă, de unde ea pleacă. Anglia continuă, nu movează rupînd și bruscînd (p. 113 și urm.). Se fac asemănări fericite cu literatura lui Swift și Sterne. Foarte curiosă Femeia goală a lui Etty (p. 119): inspirația vine evident de aiurea. Tot așa și „clasicismul fluid“, mai fluid decît clasic, al lui Stothard (p. 121). La Blake e un modernism de violentă imaginație care uimește (p. 123). Este un celtism de o fantasmă nebună în alegoria lui Nelson în luptă cu Leviathan, p. 125: el

aminteste contorsiunile ciudate ale miniaturisticii irlandese de la începutul evului mediu. D. Focillon a făcut foarte bine dînd un larg loc unor asemenea manifestații de originalitate. Se pune alături cutare capitol din *Vathek* (p. 120) și se amintesc sinuositățile capricioase ale poeziei lui Swinburne (p. 127). Capitolul II din această „carte“ cuprinde revelația Mării de Constable. Se poate face mai mult decît cu Burns (p. 131) o apropiere literară cu școala la-kiștilor, Wordsworth în frunte, și cu visiunea Mării la Coleridge. E foarte adevărat că la Crome e ceva olandes; aminteste aquafortele cu copacii suciți de vînt ale lui Rembrandt. Iubirea pentru castele, pentru ruine, pentru situri străine e prezentată cu atenție (pp. 133-4). Societatea aquareliștilor e din 1805, p. 134 și urm.: Brington e înfățișat printr'o îndrăzneță inoie, p. 136. Constable, fiul de morar, legat de colțul lui, e prezentat ca un înoitor al naturii întregi, p. 139 și urm. Admirabil se relevază unitatea de viață țîșnind din pămînt pentru a însufleți toate. Nu se poate o pagină epică, de un mai frumos avînt decît aceia despre verdele lui, pp. 105-6. Pentru Turner, în capitolul III, formula „peisagiului liric“, cu „lumina lui rătăcitoare“, eu „musica“ lui. Comparația cu Claude Lorrain, care păstrează, într'o ordine rațională, omul dominant, p. 154 și urm. „Humourul și sensibilitatea“, caricatura sînt rezervate pentru alt capitol (comparație potrivită a lui Wilkile și a urmașilor lui Hogarth cu literatura lui Goldsmith și „Pamelele“ lui Richardson).

Cu cartea II-a se revine la Franța: Géricault. Fină observația că romantismul nu e *subject*, ci suflet (p. 174). Se relevă caracterul de oameni ai artei lor, de traducători de teorii (pp. 175-6). Călătoriile Francesilor în Anglia (ca ale lui Voltaire și Montesquieu, odată). Totalitate a omului și simț al misterului, p. 178 și urm. La Géricault a fost o bună idee să se dea superbul portret al nebunei (p. 191).

„Romantismul“ lui Ingres formează un alt capitol, care începe printr'o perfectă caracterizare în liniuțe hăcuite (p. 194). „Romantic al clasicismului“, de sigur, — sau clasic al romantismului, dacă voiește cîndva. Se înlătură invinuirea de retrograd pe care i-au dat-o exagerații. Inspirația prin ceramica veche, p. 200. Capitolul III e al lui Delacroix. E Hugo al picturii (p. 211), instinctivul creator al romantismului (pp. 212-3). O fină caracterizare a coloriştilor, pp. 223-4. În „Ovidiu la Seîți“ se caută autenticitatea că-

ruțelor barbare și a bestiiilor (p. 239). Urmașii marelui pictor încap în al patrulea capitol. Ilustratorii de cărți, pp. 243-4. Încă o revelație e splendidul grup de martiri ai retragerii din Rusia la 1812, al lui Boissard de Boisdenfer (p. 249). Și este un neasămănat tragic în visiunea de Iad alb și negru pe care Charlet o dă despre aceeași suferință umană (p. 255). Interesantă pictură de animale „torpide“ a sculptorului Barye (o probă la pagina 251). În capitolul V, noua producție a lui Ingres și a elevilor lui, pînă la Chassériau. E vorba de mediul mistic de la Lyon, cu „protestantismul de catolicitate“ și de influența lui Overbeck (la Hippolyte Flandrin). Foarte frumos portretul de V. Motthez la pagina 287. Din Chassériau se dau reproduceri înecîntătoare.

Cartea a treia începe cu peisagiul frances. Se dă o privire asupra trecutului acestui gen. Se trece la marea descoperire de adevăr a lui Corot. Adîncul cunoscător al Italiei scrie cîteva rînduri delicioase despre aerul italian (p. 308). Se face un larg loc pînzelor din acea vreme, ca și vederilor de orașe și monumente. Peisagiul romantic, deosebit de al lui Corot, e tratat aparte. Se subliniază că între maestrul și pictorii dela Barbizon nu trebuie a se face confuzie (p. 323). Se face un larg loc lui Georges Michel, cu largile lui spații, lui Paul Huet, cu adîncul lui pădure misterioasă, bătută de lumină în față, lui Delaberge, detailist. Aceasta și ca dovadă că noul peisagiu frances nu e așa de îndatorit Angliei. În capitolul III e vorba de „Théodore Rousseau și amicii săi“, Jules Dupré, Diaz, Daubigny.

Cartea a patra e a romantismului german, risipit. Se începe cu Cornelius. Școala istorică din Düsseldorf e alături. Se face un larg loc lui Rethel, pictorul „Morții amice“, și chiar lui Piloty, lui Feuerbach. Capitolul II tratează despre „intimismul și peisagiul“ german. Aici, școala din Hamburg și cea din Dresda. „Geniul vienes“ e de-o parte (capitolul III): aici intervine pompa unei mari monarhii.

A cincea carte se ocupă de difuzia europeană, și începe cu Belgia și Olanda (multe picturi istorice la Belgieni). Spania și Italia urmează, cu o slabă contribuție (mai ales Hayez). În al doilea capitol, Scandinavia; tot așa de puțin inovatori și Elvețienii cu artiști ca Firmin, Massot și Calame (pp. 416-7). Numai la cîte un Rus ca Ivanov († 1858), cu înfățișarea lui Isus înaintea poporului, ca Venețianov, cu scenele-i de interior, e o altă notă, una de adîncă intimitate (p. 421).

* * *

Ștefan Meteș, *Contribuții nouă privitoare la familia Buhuș din Moldova* (în „Analele Academiei Romine“), 1927.

Excelentă lucrare, cum s'au consacrat puține familiilor boicrești de la noi. Pe baza unor vechi cercetări, încă din 1914, se răscolește un vast material pentru a urmări rosturile unui neam care și-a avut legăturile și în Ardeal. (În treacăt se citează documentul din *Adalékok Zemplén varmegye történetéhez*, Sátoraljaújhely, XX, 1914, nr. 3, din care se relevă că *la 1214 erau Romîni în comitatul acesta de dincolo de Tisa. Ar trebui reprodus și cercetat deosebit* (v. p. 2 nota 12). La știrile ce dădeam, cu scrisorile lui Mihnea Radu, în aceleași „Anale“ pâr. Meteș adaugă recomandăția Elinei, Doamna lui Matei Basarab, către Gheorghe Rákóczy I-ii să nu scrie lui Abaza-Pașa de la Silistra ungurește, „că n'are acolo cine citi cărțile ungurești, ci să scrie Măria Ta sau turcește sau ruminește, să poată înțelege Măria Sa de toate“; *Col. I. Traian*, 1874, pp. 170-1. Adaug încă un cas, din corespondența lui Ioan Zamoyski cu Pașa de Bender, în *Două conferinți*, 1927.

Cum e vorba de diploma de nobilime ardeleană dată în 1676 lui Lupașcu Buhuș, se cercetează asemenea diplome anterioare (cea a lui Ioan Movilă, cea, probabilă, a lui Preda Brîncoveanu, a lui Benedict Halmagyi¹, a lui Drăghici — Traian — Cantacuzino) și cu acest prilej se semnalează că Ioan Klein a dedicat Postelnicului Constantin Cantacuzino publicarea disertației lui Martin Albrich, *De inuratione sanctorum*, Brașov 1655, p. 5, nota. Se mai amintește pribeagul Vlasie Munteanul, „Havaseli“, căruia i se dăruiesc de Ștefan Báthory două moșii în 1584, Ioan Drăculea de Band, după mamă din familia Vas de Czege, din 1553-86, cu care a avut, pe urmă, relații Șincai. În treacăt și cronologia expediției de la Viena a lui Duca-Vodă, p. 10 și urm. În genealogie se introduce, încă din secolul al XV-lea, oameni cu numele Buhuș, nume, se pare, comune, care n'ar putea fi din spița neamului lui Lupașcu (p. 16). Despre legăturile cu Caraiman, pp. 17-8. Prin Crîstea și Dumitru Buhuș se ajunge la Lupașcu, fiul Doamnei Dafina. Pâr. Meteș arată, pe baza unei aserțiuni a lui Pavel de Alep, că era „urmașa lui Petru Voevod care trăise la Alep“ (cel de la Alep e însă tocmai al Chiajnei; cf. p. 19). Se dă biografia întregă a

¹ V. și această revistă, II, p. 87.

acestei femei cu atîta influență (p. 19 și urm.): ea a fost măritată și cu Ștefan Serdarul, conspiratorul contra lui Vasile Lupu. Darul ei la Opovo în Serbia (p. 20, nota 4). Moșiile cele nouă ale lui Dumitru Buhuș, p. 24. Se reiea după C. Giurescu biografia lui Alexandru Buhuș (p. 32 și urm.), Maria Moldaveanca, soția Stolnicului Cantacuzino, e arătată ca putînd fi o fată a lui Alexandru; p. 37, nota 7. Interesantă și menționarea unui Ieremia-Vodă, care scrie la 8 Februar 1685, din București, către Mihail Teleki și pe care pâr. Meteș îl arată ca fiind candidat contra lui Antonie Ruset, după o știre din „Nicolae Costin“, p. 36, nota 2. — În Apendice, o scrisoare a lui Lupașcu către Mihail Apaffy (20 Februar 1676): recomandă pe nepotul Constantin Brîncoveanu și vorbește de soția sa Cantacuzina (fiica lui Iordachi); trimete „Craiului“ ardelean un cal de călărie.

Și o bună tablă.

Pînă acuma nici o lucrare de genealogie n'a cuprins atîta material adunat din izvoare așa de deosebite.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C. Rădulescu-Codin și preot I. Răuțescu, *Dragoslavele*, Cîmpulung-Muscel, 1923.

Întinsă lucrare, întrebuițînd și numeroase inedite, adesea date în facsimile. Astfel hrisovul lui Antonie-Vodă din 28 Mart 1670 (pp. 11-2), privilegiul din 1706 (pp. 13-8); actele de la Matei Basarab, p. 25 și urm.: de mare interes mențiunea că Dragoslăvenii „au fost mai înainte vreme aurari și au venit de la Hațeg și de prin alte părți“, devenind „pe seama domnească rudari“ [v. p. 102, gluma: „iepurele'n copaie, aurul să saie“], pînă ce a doua Domnie a lui Mihnea Turcul i-a făcut de tot au nmlat din mină în mină și din boiar în boiar, de au fost dărvari, iar de rumînie nu au avut de către nimenea nicio bănuială“, pînă la Vornicul Vintilă de supt Radu Mihnea; p. 27. V. și p. 28: „i-au fost apucat legătura lui Mihai Voevod pe seama [lui] Raț Giurgiu, Ungurul“. Amintirea celor fugiți în Moldova, pe atunci, încă la 1826, p. 41 (și p. 42). Descripția luptelor de pe acolo, p. 47 și urm. Luptele din 1916, p. 73 și urm. Lista pîrcălabilor, p. 97 și urm. Tradiții, p. 100 și urm. Crucile, p. 108 și urm. Cîteva acte din secolul al XVII-lea și urm., p. 113 și urm. La 1703 un „ispravnic al Mușcelului și Argeșului“, p. 127. O înfiare, pp. 131-2. O curioasă

„carte de moș“, pp. 154-5. Restul, descripție fizică. Orații de nuntă, pp. 221-5. Colinde, p. 237 și urm. („chihaiă la 'mpărăție, să-ți a-duc ție Domnie“, p. 238; e vorba de Șerban-Vodă). Biserica, p. 273 și urm.

* * *

C. Rădulescu-Codin, *Cîmpulungul Muscelului istoric și legendar*, Cîmpulung-Muscel, 1925.

În această carte, de care s'a mai vorbit aici, multe lucruri bune și unele nouă. Monede dacice găsite într'un sarcofag pe Mateias (p. 34). Afirmatia că ornamentele gotice de la Sf. Gheorghe vin de la Cloașter, p. 46, nota 5. Chipurile ctitorilor de la schitul Cetățuții lui Negru-Vodă; p. 97. Foarte frumoase ouă încondeiate, pp. 83-84, 276. Un document al lui Ștefan-Vodă Cantacuzino care prezintă filiația Negru Radu-Vodă — Basarab — Nicolae Alexandru, p. 87, nota 4. La p. 114, biserica Sf. Troiță care s'a dărîmat. La p. 116, vechea înfățișare a Cîmpulungului, cu ciudate ziduri, turnuri și porți de intrare, care ar trebui identificate. Un păhar dat lui Matei Basarab, p. 127. Crucile, p. 154 și urm. Niște boieri Drăgănești în lupta de la Prut (1711), p. 165. Lista ispravnicilor de Muscel, p. 165, nota 1. Pecetea Cîmpulungului, p. 176. La p. 179. „Biserica Domnească veche“. P. 204, pictorul Negulici.

* * *

I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir: omul, scriitorul, Domnitorul*, Iași 1926.

E o lucrare din acelea care prin bogăția amănuntelor nu se pot analiza. E cu neputință să se ducă mai departe grija fiecărui fapt decît în această carte, care e un adevărat repertoriu de control și verificare. O tablă de nume e însă pentru scrieri istorice astfel concepute cea mai neapărată necesitate. Puțini se vor supune sarcinii de a o ceti de la un capăt la altul pentru a putea precisa un detaliu.

* * *

Alexandru Marcu, *V. Alecsandri și Italia* (din „Analele Academiei Romîne“), București 1927.

Autorul începe prin considerații bine informate asupra concepțiilor actuale despre romantism în Apus (ce-ar fi dacă, în toate chestiile, ne-am uita puținel și la ce se spune și se crede de noi?).

D. Marcu va studia pe Alecsandri „în cadrul exotismului italian“, ceia ce și în ce privește concepția — în afară de faptele nouă — e de sigur folositor, deci lăudabil. Un paragraf despre fabula ambițioasă a originii italiene a poetului (la p. 7, aflăm că Marc' Antonio Canini era Evreu, și de aici încercarea lui de a reclama și pe Alecsandri pentru această rasă). *În ce privește pe mama lui Alecsandri, pot da astăzi o explicație a numelui Cozoni, care nu duce nici la Bizanț, nici în Italia: e pur și simplu Kázonyi, din Kázon în Secuime; predicatul nobiliar e adaus la un nume de localitate pentru mici nobili cari puteau fi foarte bine de sînge romănesc* (v. p. 13 și urm.): familia e de veche baștină în părțile Ocnei, strîns legate de latură ardeleană a munților. În ce privește ceilalți „Italieni“, ai epocii, Negri e un Negrea (deosebit de Grecii bizantini Negris, Negri, ca ministrul ultimilor Fanarioți), Romalò e Grec — *Ῥωμαλός*, zdravăn —, Cuza e Cuzea, de la „coz“, frumos; numele Cozadini, Gozzadini, e Italian, Genoves (cf. pp. 14-5). Mama lui Cuza-Vodă, Sultana, iscălia grecește: am văzut scrisori ale ei, (v. p. 15, nota 1). P. 15, există bibliotecă marciană, nu și „arhive marciane“. Elementele meridionale, dorul de lumină al sufletului poetului sînt pe larg și foarte bine arătate. Interesante amintirile lui Negri despre bucătăria și dragostea din Turin, p. 27. D. Marcu citează amintiri ale poetului încă nepublicate, „Suvenire din viața mea“ Mss. Bar. (??) 822“ (la Moscova!...) (pp. 9 nota 2, 29, 36, 37). Se reconstituie itinerarul călătoriei din 1839, p. 27 și urm. *Buchetiera din Florența* e pusă în legătură cu anume realități italiene din acel moment, p. 31 și urm.: Kogălniceanu o arată scrisă la moșia lui, Rîpile. O vedem iscălind la 1877 o scrisoare către colonelul Pisoschi cu un gînd duios către Negri, iubitul de odinioară, p. 36. O chema Beppa (*ibid.*). Se recunoaște marele rol de inițiator al lui Negri, trimetîndu-se și la schițele lui venețiene în *Foaia științifică și literară*, 1844, p. 12 și urm. Despre înaintașul lui Corradini am vorbit în *Istoria comerțului*, II. Nu i se poate zice: „Michele“; era complet franco-moldovenisat (v. pp. 46-7). Un paragraf frumos scris e „Cu Elena Negri la Veneția“, p. 49 și urm. Elena era despărțită de Vîrnav-Liteanu de la Blînzî, p. 49. La Veneția, în 1846, stă în Palatul Benzon, pe care autorul îl identifică (azi Vianello) și-l înfățișează (p. 55 și planșa de la p. 56). Ianuar 1847 îl petrece Alecsandri la Neapole, p. 62 și urm. Acolo și cu Bălcescu. La Palermo, unde trece, stă în villa Dolfina,

lingă acesta, pp. 64-5. Deci pentru a doua oară mergea acolo, în ajunul morții, istoricul lui Mihai Viteazul (călătoria la Roma, la Genova, necunoscute, p. 65, nota 2). Ar fi de cercetat în „curtea bisericii grecești din ulița Cabristan, Pera“, mormîntul Niniței Negri (v. p. 67). Călătoria în Spania și Africa, la 1853, p. 73 și urm. Misiunea din 1859 în Italia, p. 82 și urm. Nu se poate spune prințului Napoleon (Jérôme): „Girolamo“, cum pare curioasă înlocuirea ici și colo a lui *ibid.* cu *ivi*. Largă identificare a persoanelor cu care are a face poetul. Despre *Lettre sur les principautés* ale lui Ioan Bălăceanu, publicate anonim la Geneva în 1858, p. 94. Vegezzi-Ruscalla cere cărți pentru Universitatea din București, pp. 95-6 (într'o scrisoare Bălăceanu califică pe șefii partidului național de „un tas de blanc-becs du surlendemain“; p. 95). Se dă corespondența lui Alecsandri cu Vegezzi-Ruscalla, p. 96 și urm. (v. și *Rev. Ist.*, XII, p. 278). Note din carnetul lui Alecsandri despre lupta de la Magenta și Solferino și întrarea lui Napoleon al III-lea și lui Victor-Emanuel în Milan, pp. 109-10. Foarte frumoasă scrisoarea cu aceste impresii, desgroată de d. Marcu din *Steaua Dunării* pe 1859 (pp. 113-4). „În viața lui n'a văzut entuziasmul“ de la Te-Deumul din catedrala milanesă; se mergea pe covorul de flori al buchetelor aruncate. Dar văzuse și „mobilele de cadavre, lungile tabere de răniți, caii roșind pete mari de sînge“. Răniții mor în praf, și „un drăcușor de privighitoare“ cîntă pînă'n ziuă în grădină. Austriecii fug „ca o cireadă“. De acolo trece la Genova, la Veneția. Altă misiune la 1861, p. 117 și urm. Se gătia de un drum italian și în 1863, p. 120. Și în 1869, de la Nița, p. 125. Plan de dus la Roma în 1880, p. 135. La 1882 Alecsandri vede Milanul și Genova, p. 137. Ultima călătorie în 1889, p. 143 (la Neapole, la Palermo).

E un studiu literar de toată frumuseța, perfect informat, înțelegător și cald.

* * *

G. Zane, *Impreviziunea, Cîteva cercetări asupra dezvoltării economice și juridice a țărilor romîne la începutul sec. XIX*, Iași 1925.

O întregă parte, foarte bine tratată, se ocupă de cursul monedelor, p. 10 și urm. E întia oară cînd se face acest studiu, și el nu putea fi făcut cu mai multă conștiință.

* * *

Constantin C. Giurescu, *Nicolae Milescu Spătarul : Contribuțiuni la opera sa literară* (din „Analele Academiei Române“), București 1927.

D. Constantin C. Giurescu dovedește că învinuirea adusă lui Nicolae Milescu de John F. Baddeley, în *Russia, Mongolia, China*, Londra 1919, că ar fi copiat în cartea sa despre călătoria în China opera anterioară a unui Iesuit, Martini, nu e întemeiată. I se ceruse de Guvernul rusesc, după ce făcuse călătoria sa numai în Nordul Chinei, s'o descrie întregă. Era un raport secret deci, și nu o operă literară, destinată publicității. Partea originală (durmuri, poate putere militară) e fixată de aproape (p. 6). Întrebuințarea descrierii Iesuiților e, de altfel, mărturisită, și, chiar în titlu, Sparvenfeldt, amicul lui Milescu (v. studiul meu despre Psaltirea de la Uppsala, în „An. Ac. Rom.“), reunea în același manuscris opera Spătarului cu aceia a călugărilor apuseni.

A doua parte a lucrării presintă manuscrisurile traducerii în grecește, din însărcinarea lui Hrisant Notara, a „Descrierii Chinei“. Ms. d-lui D. Russo ar părea că vine de la Mavrocordați : aceasta ar însemna însă de la Hrisant chiar (pp. 11-2). Altu, la Academie, e unit cu *Κεφάλαια δουλεσιων* a viitorului Patriarh de Ierusalim (p. 12). La Sf. Munte se mai află o copie târzie (p. 13). Cf. și p. 13 nota 2. Se face comparația între traducerea lui Baddeley și cea grecească. Traducerile în românește, p. 17 și urm. D. C. C. Giurescu dă traducerea după grecește a descrierii cursului riului Amur și unele părți din lucrarea cea mare. D-sa semnalează și traducerea de Milescu, la 1661, a „întrebărilor și răspunsurilor“ lui Atanasie de Alexandria (pp. 21-4). Foarte importantă și această observație adausă la textul grecesc : „Rumîneaste să chieamă Dumnezeu, care nume iaste luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă rumînească luat dela Letini“ (p. 23 ; și p. 51). Autorul dă o parte din acest text extrem de interesant. *Cum prin el avem o probă a stilului Spătarului, ar fi de încercat o comparație cu acela din traducerea lui Herodot, care ar putea, dat fiind că Milescu făcea traduceri la 1661, să fie tot de dînsul, iar nu de Istratie logofătul, singurul concurent posibil.*

Se dau și facsimile. No. IV are o încadrare ca a manuscrisurilor lui Sparvenfeldt de la Uppsala, din care reproducem aici unul. Nu lipsește o asemănare cu lucrările lui Antim Ivireanul. Era deci în Rusia o școală cu acest caracter. Foarte frumoasă scrisoarea Spă-

tarului pe ms. 332 al Academiei Române. Manuscrisul cuprinde traducerea descrierii Constantinopolei, vestită, de Gyllius, făcută pentru „marele prieten“ Gheorghe Castriotul, atât de cunoscutul boier al lui Constantin Brâncoveanu, isprăvindu-se la 27 Iulie 1698.

Lectura e dată de Litzica și de d. Russo (îndreptarea mea, evident greșită, nu e o eroare de lectură: am propus pentru golul lăsat de Litzica o completare fără a recurge la ms.).

* * *

Andrei Veress, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara-Românească (pînă la 1821)*, în „Analele Academiei Romîne“, București 1927.

D. Veress a adunat în aceste peste o sută de pagini un material extraordinar de bogat cu privire la transhumanța Mocanilor, Moroienilor, Țuțuienilor și Birsanilor. De aici aflăm de cartea ungurească a lui Földes, tipărită la Ungvár, în 1907, despre „Păstoritul la Romîni“. Foarte dese ori se întrebuițează și ineditul. Ar fi fost de dorit numai o linie mai ușoară de urmărit în expunere. În Apendice un ordin de la Nicolae-Vodă Mavrogheni și trei de la Mihai Suțu (1792; toate trei tipărite). Un raport iscălit Atanasie Cristopulo e al vestitului poet anacreontic grecesc (pp. 95-6); trei acte de la Vodă-Caragea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Teodor Bălan, *Cetatea Hmilov, Cernăuți 1927*.

Autorul începe cu definirea „țerii Sepenicului“ (săpături la Șipe-niți lângă Lujeni, i-ar fixa capitala). Limita față de Polonia pe Colacin. De ce „cetatea *Ceciun*, astăzi Țețina“? La Sud, s'ar fi trecut Prutul. D. Bălan admite Voevodatul deosebit, pentru Ștefan cel Bătrîn și fiii: Ștefan și Petru (pp. 6-7). Un „Voevodat al Cîmpulungului moldovenesc“ nu se poate admite: aceia e o formațiune pur rurală; Voevodatul ar fi lăsat urme. Tot așa hasardat e și «Voevodatul moldovenesc» ca altă parte integrantă a bătrînei Moldove. Sepenicensii autorului ar fi coborît apoi la Suceava. De fapt drumul e: Baia-Siretiu-Suceava. Actele privitoare la teritoriul sepenicens se analizează. Se adaugă ipoteza că „țara“ s'ar fi împărțit între cele două cetăți: Țețina și Hmilovul. Supt Ștefan-cel-Mare, numele nu se mai află. La 1456 cetate nu mai era la Hmilovi (p. 10). Pentru d. Bălan „Hmielovul nu este de cît cetatea care a străjuit satul Sepenic“ (p. 11). Dar aici în Hmielov și-au avut sediul Domnii (*sic*) „țerii Sepenicului“ (*ibid.*). Se reproduce, cu îndreptări, un act de la Ștefan-cel-Mare (7 Maiu 1473) în care e vorba de „drumul Hmilovului“. De fapt se dovedește, print'urul din 1665, că numele românesc al Hmilovului era „He-

meiul“, cum-numele românesc al Țeținei trebuie să fi fost Țițina. Înlocuirea de către Romîni a Rutenilor din această țară, înlocuire pomenită de Dlugosz, nu trebuia reținută. Afirmatia cronicarului polon e tendențioasă (v. p. 17). Foarte interesant actul din 1521 cu „Șișcăuții supt ascultarea Șipinților“, dar în ținutul Cernăuți (p. 19). Tot așa și în actul de la 1591 (p. 20). Altul cu „drumul Hemeiului“, p. 22. Cel cu «marele drum al Sniatinului», p. 23.

* * *

C. Loghin, *Istoria literaturii romîne (de la început pînă în zilele noastre)*, ed. a 2-a, Cernăuți 1926.

Expunere clară, dar nu totdeauna și o bună informație. Partea despre limbă e exactă. La poezia populară nu se încearcă, în baladă, cicluri. Se admite influența husită. Veacul al XVI-lea e împărțit în aceste capitole: tiparul slavon, analele (trebuia despărțită neted de dîsele cronica literară), tipăriturile din Ardeal, primele urme de românește în documente (de fapt Alexandria, Războiul Troii — cel puțin acestea —, plus anume Vieți de Sfinți au fost traduse tot în acest secol. Nu numai Petru Șchiopul scrie românește pe acest timp: dovadă și scrisoarea beifului de Bender). La veacul al XVII-lea urme de românește la început (și inscripții de pe biserici, nu numai pe morminte; un act românesc al lui Mihai Viteazul, mai multe ale rătăcitorului Domn muntean Simion Movilă; e o deosebire supt acest raport între învățata Moldovă și Muntenia înouitoare; nicio intenție de luptă cu grecismul și romînismul la Matei Basarab), scriitorii bisericești (Istratie logofătul, cu operele de drept, e total uitat ca, și superba traducere a lui Herodot; cronicarii sînt bine presințați). La veacul al XVIII-lea, se afirmă prea mult grecisarea, care e cu totul de suprafață. La istorici nu se recunosc lui Radu Popescu și memoriile; nu se relevă covârșitoarea valoare, supt toate raporturile, a Stolnicului Constantin Cantacuzino. Din *Hronical* lui D. Cantemir e și o ediție Gr. Tocilescu.

Secolul al XIX-lea e mult mai pe larg presintat. În paragraful despre Ardeleni, e neadmisibilă părerea că încă din veacul al X-lea Ungurii ar fi avut Ardealul și că totdeauna Romîni ar fi suferit prigoniri religioase; e fals și că Ardelenii n'au fost „treziți la o viață națională“ pînă la Habsburgi (p. 48, nu se scrie „Johan Engel“, ci Johann-Christian von Engel). Al doilea paragraf privește

„începuturile poeziei“ în Ardeal (se cercetează una singură din epopeile lui Budai Deleanu) și în Principate, unde se strecoară și o pagină despre influența franceză. Ienăchiță Văcărescu n'are numai bucăți critice: autorul nu cunoaște versurile publicate de mine în „An. Ac. Rom.“; foarte largă partea lui Grigore Alexandrescu. De ce ne-am întoarce la „curentul latinist“ pentru a avea deosebi pe Țichindeal și... Gheorghe Lazăr? Și supt aceiași rubrică și Eliad... Nu se relevă marea valoare de creator al formei poetice, pe care o are Asachi. Ciudat să afli în urma lui pe Pumnul, Bărnuț și Bariț, Mureșianu, iar, peste Academia Română, Cipariu și Laurian: caracterisările sînt slabe.

Nu știu de ce, în a doua jumătate a veacului, vremea de la 1840 la 1870 ar fi „epoca eroică“. Dar aceasta e o parte foarte bună. Bine că i se face dreptate și lui Vasile Bumbac. Nu înțeleg însă de ce Ion Ghica e vecinul lui Hasdeu. „Curentul *Junimii*“ e prezentat apoi. Eminescu se manifestă acolo, dar, pe departe, nu-i aparține exclusiv. Tot așa Creangă și mai ales Ispirescu. Vlahuță, Delavrancea n'au nimic a face cu „Convorbirile“, iar Duiliu Zamfirescu vine de aiurea. Coșbuc e de o altă inspirație.

La „primul sfert al veacului nostru“ se începe cu „Curentul *Sămănătorului*“, pentru lămurirea căruia autorul crede că, decît să se trimeată la „O luptă literară“ a mea, e mai bine să se recomande pamfletul de rea-credință al d-lui E. Lovinescu. „Luceafărul“ din Budapesta n'avea cum să înlătore un „latinism“ care atunci nu mai exista de mult (p. 175). La „Sămănătorul“ unde vede autorul „idealizarea trecutului“ de *parti-pris* și „șovinismul“? Reserva fricoasă față de puținul ce l-am putut face și eu nu mă miră: e un fenomen general, care mă distrează de mult. Aproape două pagini ale mele stau foarte convenabil alături de aproape pagina lui Calistrat Hogaș, care „ni aduce ceva din maiestatea munților“ și „e un stilist de o rară virtuositate“ (o, dacă l-aș fi ajuns!). D. Agîrbiceanu se învrednicește de tot atita atenție.

Nu putea lipsi, de și e atît de mult în discuție, „literatura contemporană“, adecă după moartea noastră a celor totuși încă vii. Tresem pe la d. Cincinat Pavelescu și Topîrceanu ca să ajungem la d. Nichifor Crainic și pe la d. Pillat (cu doi l) apoi la d. Mircea Rădulescu, pe care copiii trebuie neapărat să-l știe. Dar iată că ne întoarcem în urmă, în domeniul „poeziei moderne“ (informația tot la d. E. Lovinescu) pentru a cunoaște pe Alexandru

Macedonschi, „om foarte ambițios“, care „a fost de toate“. Dar bune caracterisări, meritate, pentru dd. Ion Minulescu și Lucian Blaga. Nuvelești vin pe urmă, fără osebire de direcție. D. Liviu Rebreanu e prezentat pe larg cu țeranul său imund. De aceeași calitate morală și „Roș, galben și albastru“ al d-lui Minulescu, care i se pare autorului că trebuie cu orice preț analizat. Producțiile unui Aderca, otravă curată, sînt puse alături de *Voica* d-rei Stahl, care merită o altă prețuire. La dramă, nicio alegere între dd. Davila, Sorbul, Eftimiu, Herz și Theodorian: cu o strașnică orientare se va putea alege cetitorul tînăr! Critica literară „contemporană“ pune alături pe Gherea cu dd. Gh. Bogdan-Duică și Mihail Dragomirescu, și iată-l pe Cerna elev al „Școlii nouă“ ca și Gîrleanu, care nu aflase loc — delicatul scriitor! — la nuvelă. Urmează d. Ibrăileanu și încoronează totul d. E. Lovinescu cu „importantul studiu“ în trei volume.

Păcat că multe însușiri sînt stricate în ultima parte prin lipsă de gust, de discernămint și de curaj!

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Luigi M. Ugolini, *Albania antica*, Vol. I. *Ricerche archeologiche*. Publicat supt auspiciile Societății Regale Italiene de Geografie. Prefață de R. Paribeni. Roma 1927. Societă editrice d'arte illustrate, 4°.

În cea mai mare parte a regiunilor sale orientale, din Venetia pînă în Apulia, Italia a fost locuită înainte de expansiunea Romei de populațiuni ilirice foarte înrudite de cele din Vestul Peninsulei Balcanice. Nimic deci mai firesc decît atracțiunea învățaților italieni pentru studierea Albaniei, țară în care pînă în zilele noastre se întîlnesc nenumărate reminiscențe vii ale străvechilor Iliri. Astfel, un Italian care studiază antichitățile Albaniei se află în cercul unor preocupări privitoare de o potrivă și la trecutul propriei sale patrii.

Un frumos rezultat al unor asemenea preocupări constituie recentul volum de cercetări archeologice al d-lui Ugolini. Pe 180 de pagini mari, alternate cu peste 100 de planșe cu splendide fotografii, autorul descrie, în ordinea localităților, rezultatele unei interesante călătorii archeologice făcute în Albania: de la Durazzo la Scutari și la Komani, prin Tirana, Alessio, Vandenis, apoi de la Valona la Pojani (antica *Apollonia*), la Selenița.

la Pașă-Liman și la Santi Quaranta, prin Pljocia, Tepeleni, Arghirocastro, Feniki, Butrintò. Nenumărate sînt ruinele de cetăți grecești și romane întîlnite prin aceste regiuni încă necercetate pînă acum și destul de multe urmele de așezări și necropole ilirice. Nu lipsesc nici lucruri mai vechi preistorice. De asemeni în călătoria sa autorul nu se mărginește la preocupările stricte ale specialității sale, ci oricînd are ocazia se oprește și pe la monumentele mai interesante din epoca bizantină sau din vremea hegemoniei venețiene. Nu mai puțin interesante sînt informațiunile de caracter etnografic și descrierile pitorești, cu care expunerea e presărată ici și colo.

Un capitol întreg e consacrat importantei necropole de la Kalaja Dalmacies lîngă Komani, cunoscută și mai înainte prin cercetările lui Degrand, Ippen, Träger și Nopcsa. Autorul atribuie și el pe bună dreptate secolului V d. Hr. acest mare cimitir bogat în elemente de vechie tradiție preromană. Și are de sigur intuițiunea cea mai justă cînd consideră ca descendenți ai ilirilor pe cei înmormîntați acolo (p. 167, nota 1¹).

Un deosebit interes presintă, în afară de Muzeul național din Tirana, diversele colecțiuni arheologice particulare, descrise de d. Ugolini, posesiuni ale călugărilor iesuiți și a părintelui Ștefan din Scutari și mai ales deoară de toată atențiunea e colecțiunea senatorului albanes Vlora din Valona, care, prin bogăția și calitatea pieselor conținute și prin estetica aranjamentului, face cinste Albaniei moderne.

În concluziunile cărții găsim interesantele păreri ale autorului asupra materialului și localităților descrise mai înainte. Obiectele preistorice albanese presintă asemănări foarte apropiate cu cele din Italia începînd încă din epoca neolitică. Epoca protoistorică, adevărat ilirică, bine cunoscută în Bosnia și Herțegovina, începe a fi suficient documentată, cum e firesc, și în Albania. Interesantă e constatarea autorului în ce privește conservatismul vechilor forme ilirice pînă în epoca elenistică și romană, constatare care de asemeni rezultă și din examinarea întregii civilizații ilirice din epoca fierului. Printre numeroasele influențe grecești predo-

---

¹ În privința rezervelor pe care și le face autorul în enunțarea acestei păreri, am dat lămuriri mai amănunțite în lucrarea mea *La civiltà del ferro in Illiria*, care e supt tipar.

mină cele provenite din Corint și Corcira prin intermediul deselor colonii de pe coasta albanesă. Importante dovezi de simbioză între Greci și indigeni găsește autorul în unele monumente grecești, pe care apar personajii cu veșminte ilirice. Ca în multe alte regiuni, și în Albania coloniile grecești au avut asupra populației o înrîurire pur culturală și aceia de o durată nu prea lungă. Majoritatea populației a rămas aproape străină de elenism. Cu venirea Romanilor lucrurile se schimbă: aceștia pătrund în adîncul țerii, după obiceiul lor, cu garnizoane, cu negustori, cu drumuri și cu colonii și astfel se explică bogăția de ruini romane ce se întîlnesc peste tot în Albania, țară de unde pornia spre Răsărit *Via Aegnalìa* singura cale continentală ce lega direct Italia de Orient. Bogatele mine de aramă din regiunea Scutari, abia în zilele noastre puse din nou în valoare de către Italiani, conțin urme de explorare încă din vremea romană. Ilirii din Albania au scăpat atunci de o desnaționalizare completă; totuși, dintre popoarele neromane de azi, Albanesii sînt cei cari păstrează cele mai multe caractere latine. La sfîrșitul concluziilor, d. Ugolini insistă asupra raporturilor culturale primitive dintre Albania și Italia meridională și constată că aceste raporturi sînt foarte vechi, centrul lor de difuziune fiind în Italia. În ce privește afinitățile etnice, se constată că pe cele două maluri ale Adriaticei locuiau ramurile aceluiași popor: Ilirii. Pentru a stabili ilirismul vechii populații a Albaniei, autorul aduce probe de caracter archeologic, glotologic, antropologic și istoric. D-sa încheie promițînd un al doilea volum care să conțină rezultatul săpăturilor făcute la Feniki (antica *Phoenice*).

Expunerea resumată pînă aici e însoțită de trei apendice pentru detalii de specialitate, unul numismatic, unul epigrafic, conținînd inscripții inedite grecești, romane și bizantine, și unul bibliografic. La urmă o serie de indice care înlesnesc cercetarea volumului. Această carte, prețioasă din punct de vedere științific pentru orice cercetător al lucrurilor ilirice, se presintă în același timp în condițiuni tehnice și stilistice din cele mai alese. Tot calități care justifică speranțele cu care e de așteptat volumul al doilea.

Radu Vulpe.

Cu Regele Ferdinand s'a stins un mare prieten al studiilor istorice și un adine cunoscător al lor. El lasă istoricilor amintirea unor fapte atît de extraordinare, încît țin de lumea minunilor.

C R O N I C Ă

Despre ideia de națiune.

(prescurtare după d. Tolédano în Buletinul adaus la *Revue de synthèse historique*).

Sînt termeni de care unii istorici se folosesc fără să li știe adevăratul sens, așezîndu-i unde nu trebuie. Printre acești termeni, e și acel de „Națiune”. Domnul A. D. Tolédano a căutat să studieze acest termen pentru a ni desluși adevăratul lui sens. În articolul său, publicat în „Revue de synthèse historique”, iată pe ce se bazează pentru a ni da o definiție justă.

Cercetat la origine, cuvîntul Națiune vine de la acuzativul latin nationem, al cărui nominativ, natio, derivă de la natus (născut). Forma Națiune este de origine savantă, neurmînd calea normală populară, care ar fi făcut din nation—naison, după cum ratio a devenit raison.

În ce privește viața cuvîntului, d. Tolédano arată diferitele accepțiuni. În limba Vulgatei, nationes înseamnă păgîni.

În vechea limbă francesă, Nation avea două înțelesuri: unul de țară și acel ce arăta originea. Cuvîntul iea de asemenea o nuanță socială, arătînd o colectivitate unită prin interese comune.

Ideia de Nație este relativ recentă, apărînd odată cu conștiința de solidaritate care a unit membrii unei colectivități pentru a forma Națiunile. O găsim la sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd se manifestă în adevăratul sens la popoarele înaintate din punct de vedere politic, social și moral.

Națiunea presintă un grad de dezvoltare a vieții sociale, basat pe necesitatea de a se apăra în comun și pe afirmarea

unei personalități colective. De adevărate națiuni nu poate fi vorba înainte de secolul al XV-lea. Egiptul, Haldeia, Siria, Persia erau un amestec de popoare disparate, supuse unei autocrații. Grecia a fost o reunire de mai multe cetăți, cu o religie, o civilizație comună, etc., pe care însă nu le unia o politică neîntreruptă. Imperiul roman ar fi putut da primele închegări de Națiuni, dacă n'ar fi coincident cu creștinismul, a cărui tendință este de a șterge diferențele de ordin moral și social. Ideia națională își are primele licăriri în secolul al IX-lea în Occident și în secolul al X-lea în Europa centrală și orientală. Ea iese cristalizată la sfârșitul secolului al XV-lea din îndelungatele lupte care s'au succedat între cele două popoare ce se formau în Franța și Anglia. În secolul al XVI-lea juriștii fac deosebire între Națiune și Stat; reforma iea un caracter național. În secolul al XVII-lea și al XVIII-lea Națiunea este confundată cu Statul. Supt influența lui Rousseau, în secolul al XVIII-lea în Franța și al XIX-lea în Germania Nația tindea să se confunde cu rasa. Colectivitatea politică trebuia să aibă la basă o comunitate de caractere naturale, adică rasa.

Fichte și Hegel fac greșeala de a întemeia ideia națională pe unitatea limbii. Cuvântul națiune se ridică la o mare valoare în limbajul politic cu ocazia revoluției franceze.

În secolul al XIX-lea ideia de nație este întovărașită de sentiment. Nația este un fapt de conștiință colectivă, sprijinită mai ales pe o istorie comună de obiceiuri, tradiții unice și o dorință aprinsă de a trăi în masa acestei colectivități. Renan se sprijină tot pe elementul sentimental. „O Nație este un principiu spiritual“, spune el, „resultat din complicațiile profunde ale istoriei, este o familie spirituală, nu un grup determinat de configurația solului. A avea glorie comune în trecut, o voință comună în viitor, să vrei să faci faptele mari în armonie, iată condițiile principale pentru a fi un popor.“ Renan trage următoarea concluzie: „O nație este o mare solidaritate“.

Toți acei cari au definit Nația după Renan au insistat asupra factorului sentimental și social (Boutroux, Al. Fouillée, etc.), iar alții i-au adăugat un element politic juridic (R. Johannet, etc.).

Mișcarea națională din secolul al XIX-lea aduce învierea Greciei, Italiei, Germaniei, României, Bulgariei, Serbiei, Norvegiei.

Războiul din 1914 pune ideia de Nație pe primul plan al preocupărilor oamenilor politici și diplomați. Societatea Națiunilor, prin pactul care figurează în fruntea tratatelor de la 1919, a dat ideii de Nație o deplină consfințire politică și juridică.

De și pactul nu definește explicit Națiunea, totuși într'un articol se prevede că orice Stat sau Colonie care se guvernează singur poate fi considerat ca Nație. Ideia de Nație câștigă popoarele și coloniile europene din Asia, Africa și Oceania. India și China sînt în plină deșteptare națională. Secolul al XIX-lea este secolul care asistă fără îndoială la nașterea noilor Națiuni în afară de Europa.

S'a constatat că unele limbi n'au decît un cuvînt pentru a arăta Nația și Poporul. Evreii au un singur nume (Am) pentru ele. În limbile romanice se găsesc două, unul pentru Nație și altul pentru Popor (ex. Natio și Populus în latinește, Nație și Popor în românește, Nazione și Popolo în italienește). În limbile germanice, sînt de asemeni două cuvinte (ex. Nation și Volk în nemțește, Nation și People în englezește, etc.). Rușii au două cuvinte: întrebunțează mai puțin cuvîntul Nația (Nație) decît Narod (Popor). Arabii identifică Națiunea cu religia. Turcii întrebunțează pentru cuvîntul Nație un cuvînt laic, Millet.

Studiînd evoluția istorică a cuvîntului Nație, s'au scos la iveală trei elemente: primul de ordin „natural”, al doilea de ordin „sentimental și social” și al treilea element de ordin „politico-juridic”.

Făcînd critica acestor trei sensuri, se crede a se fi putut ajunge la o definiție desăvîrșită și deplină. Să cercetăm sensurile.

a) Sensul etimologic. Nu putem admite că Nația se poate confunda cu rasa, de oare ce ar urma ca popoarele care aparțin unei rase să formeze aceiași Nație. Nația nu este țara cu hotare naturale, căci s'ar refusa numele de Nație popoarelor lipsite de aceste hotare.

Unitatea limbii nu joacă un rol așa de însemnat în formarea ideii naționale. E destul să ne gîndim la Franța, Belgia, Suedia, etc. S'a ajuns la conclusia că necesitățile naturale care ar fi contribuit la formarea Națiunilor se reduc, în ultima analiză, la elementele de ordin psihologic.

b) Sensul ideal și material. Națiunea nu se formează spontan, ci încetul cu încetul, datorită voinții întîmplărilor isto-

rice; ea cere o conștiință permanentă împrejurul unei ținte originare. Comunitatea ideii contribuie foarte mult la formarea și menținerea sentimentului național.

Reforma din Germania și Boemia a fost la început o mișcare națională, consecința „Marii Schisme“, care a lovit unitatea creștină. Nu unitatea credinții religioase era condiția de existență a Națiunii, căci s'ar fi refuzat acest nume la multe din popoarele actuale.

Aceiași observare se poate aplica și intereselor materiale. Negreșit că Națiunea implică o putere de a trăi, o posibilitate de existență politică și economică independentă. Dacă a vrea să trăiești și a putea trăi sînt factorii esențiali ca Nația să existe, se cere un element mai mult care le completează și le precizează, elementul politico-juridic.

c) Sensul politico-juridic. Pentru a deveni o Nație, trebuie să se constituie un Stat, adică o personalitate politică independentă și suverană, cuprinsă între granițe determinate și înzestrată cu instituții proprii. Naționalitatea este o Nație în putere, pusă supt suveranitatea unui Stat, care caută să cîștige sau să recîștige suveranitatea sa politică. Națiunea implică într'o măsură oarecare o formă de guvernămînt prin popor.

Cuvîntul de Popor corespunde adesea la o concepție politică internă. Națiunea nu este numai Statul, care nu implică necesar acceptarea voluntară a colectivității. După războiu se poate spune că Națiunile din Europa coincid cu Statele. Ideia de Nație odată realizată, s'a constituit „Societatea Națiunilor“. Se găsesc în Europa, în unele regiuni, colectivități naționale care nu pot fi făcute să atirne de Statele naționale din care fac parte. În aceste regiuni, ele au format insule și s'au numit minoritari etnici; protecția limbii, a religiei și în general culturii acestor minoritari a fost incredințată Societății Națiunilor. Minoritarii au un drept nou; ei sînt scoși de supt suveranitatea absolută a Statului, în profitul unui organism internațional, însărcinat de a veghea libera dezvoltare culturală a colectivității.

Astăzi sîntem în măsură de a formula o definiție care să răspundă conceptului actual al cuvîntului de Nație.

O Nație este deci o colectivitate omenească, fixată pe un teritoriu determinat, ale cărui elemente pot să aibă, dar nu este numai decît necesar, chiar originile, chiar limba, chiar religia și

care manifestă înainte de toate o voință de a trăi colectiv, fundată mai ales pe un trecut comun, pe o comunitate de tradiții, de interese, de dezvoltare spirituală. Această comunitate este arătată prin instituții, legi comune, fiind permis acestei colectivități să se constituie liber în entitate politică independentă.

Jeaneta Dancuș.

*

Rectificăm cu bucurie vestea, dată la p. 85, despre moartea prietenului Alexandru Barwinski, editorul cronicii latine a lui Miron Costin. „I-a murit moartea.“

*

În *Weltwirtschaftliches Archiv* din Iena, 1927, d. G. Zane reie. studiul său în românește despre legăturile economice cu Austria și Germania a țerilor românești de la 1774 la 1874. Informația, foarte bogată, e ținută la zi. Prețioasă bibliografia dunăreană la p. 267, nota 2. Cf. p. 273, nota 4. V. și însemnările imbielsugate de la pp. 280-1.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

În *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, XXXI, 1, în articolul d-lui Carmelo Viñas y Mey despre „Originea și influența Cîntecelor de geste“, această părere despre Poema Cidului: „*Mio Cid* e opera unui jongleur cult care face parte din numeroasa clasă a clericilor jongleuri în serviciul cauzei Recuceririi, care culege tradiția populară cidiană și o elaborează după modelul literar al cîntecelor epice franceze“ (p. 75). D. Menéndez y Pelayo semnală exactitatea riguroasă a poemei ca în cronică regatului de Leon (p. 74, nota 4). Și se caută a formă prin acest poem luptătorii (ca și, adăugim, prin povestirile de cruciată, luptătorii pentru Cruce). Autorul vede în cîntărețul cult, tendențios, un călugăr (p. 79, nota 5 și p. 80). Se amintește că în *Prise de Pampelune* se mărturisește chiar că poemul a fost scris din ordinul episcopului: e vorba de cele mai multe ori de producțiuni *interesate* (p. 80, nota 3). În Spania mănăstirile dădeau „ediții“ succesive ale acestor cîntece, după nevoile luptei contra Musulmanilor. Și pe baza cercetărilor lui Menéndez y Pelayo (*Historia de la literatura castellana en la edad media*), se ajunge la originile visigotice, tot clericale, la «himnariul latin-visigot, de vioiu răsunset războinic», ca *De professione*

exercitus (p. 81). „De și scrisă de învățați, această poezie“, spune marele filolog spaniol, „se îndrepta către popor și poporul o cânta împreună cu clerul în concilii“ (*ibid.*). Și Sf. Augustin combătuse așa pe donatiști (p. 82). Alături, în aceeași epocă a Visigoților, și cîntece profane (*ibid.*). Se caută chiar a le lega de cea mai veche tradiție a lor. Însăși forma versului ar dovedi o asemenea derivație, prin schimbarea limbii și influența muzicii (pp. 82-3). Teme bisericești trec în poezia populară (p. 84), dar se recunoaște și posibilitatea unei epice pur populare (p. 85, nota 2). După jongleurul de mănăstire vine însă acela de Curte (p. 88). Atunci clericii revin la poezia latină (p. 88, nota 2). Ceilalți continuă vechile teme (p. 89). Regalitatea concentrează pentru ea și toată moștenirea poetică (p. 90). E epoca «orînduirii de la Alcalá», a noii politici economice și externe supt Alfons al XI-lea (*ibid.*). Se începe seria „cronicelor oficiale“ (p. 91).

Poeme noi li stau alături (*ibid.*). Vechea epică se transformă ea însăși după noile cerinți (pp. 92-3). Apar cronicile unei singure monarhii și monografiile (p. 93). E, în deosebite forme literare, ceia ce numim astăzi o propagandă (pp. 95-6). De aici „vegetația labirintică“ a cronicelor spaniole (p. 96). „Fiecare manuscris al Cronicei generale a Spaniei e un individ aparte, care introduce noi variante în originalul pe care-l transmite, sau îl supune la o completă refacere“. E „o pădure confusă..., plină de umbre și luminișuri misterioase“.

Cartea d-lui G. Oprescu, *Géricault*, arată, nu numai o perfectă cunoștință a subiectului, dar și o inițiere deplină în istoria generală a artei. Forma bogată, plină de nuanțe, uimește la un străin.

În *Orpheus*, de d. M. Mihăileanu, „Tacit și formele de guvernămînt“ (lipsă de simpatii pentru „democrație“); de d. Cornel Hănon, „Istoria comerțului la Grecii antici“ (frumoasă formă; raporturi ale Grecilor pontici cu Vistula și Bactriana; trebuiau citate izvoarele); de d. I. Bilețchi-Albescu analiza pasagiului din Procopiu (*De bello gothico*, IV, 19), care dă la Utrigurii turanici proverbul „Lupul păru-și schimbă, dar năravul ba“ (autorul reproduce acest proverb într'o formă stricată).

În *Scrierile lui Dim. Bolintineanu despre Macedonia*, de d. Th. Capidan (din „Omagiul lui I. Bianu“), se constată care e regiunea, foarte restrânsă, pe care a văzut-o în părțile originii sale poetul: „a scris mai mult din auzite decît din văzute“. Nici la Salonic n'a căutat să vadă pe Aromîni. Pare să nu fi fost nici în Bitolia, pe care cu atîta căldură o descrie autorul (p. 5). Cu atît mai puțin la Athos. Cărțile din care s'a putut inspira, pe pp. 8-9. *Sin-Marina* e copiată după Pouqueville, pp. 9-10. Se recunoaște totuși valoarea de revelație a călătorilor.

*

Acest pasagiu dintr'o scrisoare a lui Iosif al II-lea către marchisa d'Herzelles (comunicat de d. I. Bianu, după un catalog al librărilor parisiene G. Lemallier, 1927, p. 30):

«*Je vis assés content au milieu des Walach, libre de soucis, vivant à ma guise. Je passe ma journée à cheval, à écrire mes notes ou couché sur la paille*».

*

În *O școală în aer liber* a d-lui Dan Alecu (Constanța [1927]), prețioase note despre pribegia în Moldova a cercetașilor.

*

Nu e chestie actuală de economie politică pe care să n'o găsim tratată în cartea d-lui G. Tașcă, *Probleme economice și financiare*. Nu odată se cercetează problema și supt raportul istoric. Mai ales în *Chestiunea agrară*, care dă o luminoasă expunere a schimbărilor aduse în situația pămîntului de la reforma lui Cuza-Vodă încoace (Mihai Viteazul, orice s'ar fi petrecut înaintea lui ca stare de fapt, a legalizat prin asimilare cu stările din Ardealul, cu care se unia politic supt Sigismund Báthory, legătura țeranului cu pămîntul, interzicîndu-i să „hoinărească“ din loc în loc, adecă să facă usagiu de dreptul lui de a-și căuta pe altă brazdă libertatea compromisă).

*

Un studiu comparativ despre superstiții de pr. Gh. F. Cîușianu, în revista craioveană *Renașterea*, VI, n-le 6-7.

*

În vol. II din frumosul *Νέος Ἑρωτόμαχος* al lui Dionisie Fotinò (Viena 1818, la Hirschfeld), o lungă listă de „prenumeranți“ din Principate.

La București subcriu beizadelele: Grigore Suțu, Grigore Ghica, nu viitorul Domn, „Constantin Caragea bătrînul“, Banii Brîncoveanu, Ghica, C. Filipescu, C. Crețulescu și Radu Golescu, Vistierii Gr. Romaniti, I. Moscu, Barbu Văcărescu, Vornicii Iordachi Golescu, Iordachi Slătineanu, Gr. Filipescu și Gr. Băleanu, D. Racoviță, C. Bălăceanu, C. Dudescu, călătorul, M. Manu, Al. Nenciulescu, D. Hrisoscoleu, Hatmanii Gr. Rați, Dinu Golescu, Cipriotelul C. Caridi, Logofeții Al. și Gh. Filipescu, M. Racoviță, N. Golescu, Sc. Grădișteanu, Șt. Belu, Agii C. Rați, N. Filipescu și N. Suțu, apoi la *εὐγενέστατοι*: Ghiculești, Văcăreștii Gheorghe și Ioan, C. Cantacuzino, C. Cîmpineanu, Barbu Știrbei, Nic. Văcărescu poetul, la *εὐγενέστατοι ἀρχοντίσσαι* *Elena Dudeasca și Catinca Fărcașanca*. Urmează medicii: arhiatrul Rați, Silvestru, C. Caracaș, Mihail Cristari. La Cluceri și Al. Vilară, N. Glogoveanu, camaradul de copilărie al lui Tudor Vladimirescu, la Păharnici un *Manoil Coridaleu*, poate rudă cu vechiul dascăl brîncovenesc, la Căminari iar Al. Vilară, Chiriac Hristopulo, rudă cu poetul, și „Filip“ (Lens), la Stolnici I. Lahovari, un Cipriotel Spiridon *Μπαράτζου* (Brațu!), la Serdari N. Trăsnea, apoi favoritul lui Grigore-Vodă Ghica, la Medelniceri Alecu Hîna, la Slugeri Gh. Porumbaru, Gh. Știrbeiu, la *τιμωτάτοι* fără titlu: Gheorghe Rhiga din Pelopones. I. Scufă I. Cariboglu, Șt. Meitani, Triandafil Porfiriu din Pitești, mulți Greci, la *κέρμοι*: un Predescu, un Vlahidi, un N. Papă Fotiu, *τοῦ ἁγίου Μπουζαίου*. Lista dascălilor, *ἐλλογιμώτατοι*: Vasile Nicolau, Gh. Mundaniotelul (din Craiova), Gheorghe din Filipopol, Dimitrie Photilas, C. Nicolaidi din Constantinopol, Panaioti Chirișopol și *protopsaltul* *Curții, Mariachi: ὁ μουσικολογιώτατος Μαρκάκης πρωτοψάλτης τῆς Κοῦρτης*. La Iași, Logofeții D. Sturdza și C. Balș, Vistierii Iordachi Roset și Constantin Pașcanu, Vornicii Iordachi Balș și Șerban Negel, Agii Alexandru Beldiman, poetul, D. Peloponesianul, Costache Balș, Iordachi Bucșănescu (cumnatul lui Drăghici), D. Beldiman, Toderașcu Balș, Toderașcu Sturdza, învățatul tînăr Nicolae Roznovanu (greșit: *Ἰεσσοβάνοσ*), Petrachi Casimir, Căminarii Gh. Hermeziu (*Χερμεζιάς*), Mihalachi logofătul de Vistierie, Păharnicii Grigorașcu de la Vistierie, Dinu Negruți, scriitorul (*Δήμιουλος Νεγροδέλης*), boierii: Costachi Cațichi Serdar și Săndulachi Cațichi

Stolnic, grămăticul Gh. Laskaris din Pelopones, Postelnicul D. Plainò, τυπωτάτος: C. Radovici, Panaioti Dioghenidi și Stavru Radovici, de sigur negustori. La Constantinopol Marele-Dragoman Mihail Suțu, apoi Domn al Moldovei, Iacovachi Rizu, scriitorul, cu fiii: Alexandru, Constantin, Gheorghe și Dimitrie, Căminarul I. Manu. La Viena baronul Simon Gheorghe Sinà, baronul C. Belu, frații Rali, plus trei Englesi, dintre cari North Guilford. E curios că lipsește greceimea din alte centre.

*

În *Banatul*, II, 5, note, de d. G. Postelnicu, despre pictorul bănățean Nicolae Popescu, născut la 1835. Studii la Roma în 1864-70. Voiă să întemeieze la Caransebeș o „Academie de pictură bisericească” în spirit oriental, p. 31. Ar fi de văzut catapiteasma zugrăvită de el la Seleuș, acum în Banatul sîrbesc. Se vede că, după o ședere la Virșeș și, cîtva timp, și la Caransebeș, el a lucrat în 1874, cu Zaharia Achimescu, dintr'o veche familie de pictori bănățeni, la biserica din Tîrgul-Jitului (p. 32). Moare la Lugoj, în Novembre 1877. Soția lui, o Italiancă, plecase, cu cei doi fii, înapoi la Roma. Achimescu mai trăiește până în April 1878, la Caransebeș.

*

În „Analele Academiei Romîne” *Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia* de I. Nistor. Informația e aceea din conferința publicată de Universitatea liberă din București. Se adaugă versuri de Petrinò.

*

În *Calendarul Romînului* pe 1927 din Caransebeș note despre mănăstirile bănățene (Grădiștea Mică, Vărădia, Semlac sau Moravia, Lugoj, —dărîmată; se zicea că e din secolul al XIV-lea—, Caransebeș (Sf. Gheorghe), Partoș, Ciclova, Ogradena Veche). Note despre Lugoj (de d. Ștefan Pop).

*

În frumosul *Almanah al Graficeii romîne* pe 1927 (Craiova 1927), un studiu de N. Iorga despre ilustrația cărților românești. 1820-60 (multe ilustrații), un articol al d-lui Sextil Pușcariu despre Calendare și almanahuri (Petcu Șoanul, 1733; Calendarul

Strilbițchi 1785, *Cărintariul* din Sibiu, 1794 — sau 1782 —, — Calendarul din Viena, 1794, Calendarul din Buda, 1806, *Almanahul Statului muntean* din 1836, cel din 1842; Almanahurile din 1853 — *Muguri*, Arad —, *Musa Română* a lui Iovilla —, 1867 —, *Fenice*, etc. Ar fi de adaus Calendare bucovinene, din care posed pe unul din cele mai vechi. O privire a d-lui I. Bianu asupra lui Mitrofan de Huși și Buzău (1681-1702), harnic tipograf, două pagini ale d-lui Virg. Drăghiceanu precedind reproduceri excelente ale celor din Cîmpulung și Argeș, ale celei de pe mormîntul lui Ștefan-cel-Mare. Un conspect al d-lui Em. Tătărescu despre ilustrația cărții franceze vechi și moderne (splendide ilustrații). Notițe despre tipografiile românești de d. Dimitrie C. Ionescu. Ceva despre vechea tipografie românească de d. Virgil Molin, ori despre tipografia de altă dată, de d. George Urzică (literele georgiene cu care a lucrat Isștvanovici au fost turnate în Ardeal, la Toffalusi-Kiss Miklós, din Tăuții-de-jos, elev al tipografiilor din Amsterdam; p. 178).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În cartea d-lui Moses Gaster, *The Samaritans, their history, doctrines and literature* (Londra, 1925), se relevă importanța acestei secte care „a păstrat credința ei neschimbată, împreună cu cunoștința vechilor ei limbi, ebraica Scripturilor și samaritana sau aramaica rugăciunilor lor* și se arată dintr'un punct de vedere personal, dar cu o viguroasă argumentare, ce au putut da pe vremuri creștinismului născînd. Dar adversarii i-au calomniat, li-au distrus cărțile și azi numai „170 de suflete trăiesc în umbra marelui munte (Garizim), care e pentru dinșii Poarta Cerului* (pp. 1-2). De la 1584 înainte învățații Apusului s'au informat asupra restului lor de viață și felului lor de interpretare a credinții (p. 3). Samaritani înlătură toată partea profetică a Bibliei (p. 6) și se țin la laturea mai veche și mai strîmă a tradiției religioase. D. Gaster nu crede că scrisul lor poate fi împrumutat din al tradiției literare evreiești (pp. 32, 42, 112). Se semnalează prietenia Samaritanilor față de Parți și Sasanizi (p. 38). Se caută la Samaritani, ca element propriu, nu de împrumut, cele mai vechi obiceiuri religioase. Se lămurese în treacăt lucruri privitoare la Farisei și Saducei. Se apasă asupra legăturii lor strînse și unice cu marii preoți în locul rigilor.

Capitolul cel mai sigur e acela despre literatura Samaritanilor (p. 96 și urm.) (condițiile descoperirii, p. 100 și urm.). El se sprijină pe colecția bogată a autorului. Târzie, această literatură poate fi întrebuințată și pentru a lumina cel mai depărtat trecut. Ea se oprește „pe la începutul secolului al III-lea sau al IV-lea” (p. 97). Apoi continuă în limba arabă (p. 98). O ușoară renaștere în secolul al XIV-lea (p. 99). Se scrie și la Damasc, în același limbaj special. Urmează examinarea atentă a Pentateucului samaritan (cu caractere proprii) și a traducerii grecești a Bibliei. Cercetarea se sprijină pe pregătirea de d. Gaster a unei noi ediții pentru cartea lui Iosua. Despre liturghia samaritană, p. 146 și urm. (autorul a publicat «filacteriile» acestor «vechi necredincioși»). Despre literatura în limba arabă (relativă la ritual), p. 151 și urm. Lucrări gramaticale, p. 154. Tot d. Gaster a publicat ceva din tradiția lor istorică, p. 155. La 1355 ele sînt compilate de Abul Fath (p. 156 și urm.).

În Apendice, scrisori lămuritoare, traduceri din manuscriptele d-lui Gaster, mărturia lui della Valle.

*
În *O mișcare culturală în viața dobrogeană* (Constanța, 1927), dd. Constantin Mureșanu și Bucur Constanținescu, pe lângă arătarea felului cum e alcătuită Academia Populară din Constanța, și lista conferințelor, dintre care unele cu titlul deosebit de interesant. Citeva resumate din aceste contribuții culturale.

*
Foarte clară și la curent cartea d-lui D. Munteanu-Rîmnice, *Istoria patriei pentru clasa I-a a școalelor comerciale elementare de băieți și de fete*, București 1927. La urmă tablouri cronologice și genealogice deosebit de îngrijite.

*
În *Ioan Neculce*, Vl. d. M. Costăchescu dă o notiță despre Mihai Dorohoiianul din veacul al XV-lea (e numit de sigur după proprietăți). Se reproduce documentul de la Ilie-Vodă pentru dînsul, după planșa din «Albumul» I. Bogdan. Foarte bogate știri despre satele lui. Tot așa două documente ale lui Alexandru-cel-Bun din 1400 (unul după același „Album”, ambele odată la Ac. Rom.). Apoi două de la Ștefan-cel-Mare (1450, 1503).

În *Transilvania* pe Maiu-Iunie 1927, note, de I. Boros, asupra familiei Grabovszky, din care venia mama lui Șaguna (erau, se pare, Gabroveni): Atanasie era „director al școlii naționale-valahice“ din Pesta; el și fratele Constantin clădiseră internatul și dăduseră, de la 1814, zece burse. Însemnări despre raporturile dintre Slavici și Eminescu (acesta e calificat de „cel mai știutor dintre oamenii cu cari eu am avut în viața mea mulțămirea de a sta de vorbă“; Slavici nu putea scrie la șaisprezece ani decât ungurește: nici „o frază corectă în românește“; părerea lui Eminescu că «bine e scris românește așa cum pretutindenea se zice și precum au mai scris și alți autori de oarecare valoare». D. Mușlea despre mărturiile privitoare la jocul călușerilor.

*

În *Arhivele Olteniei*, V, 25-6, d. T. G. Bulat publică o hartă a Olteniei austriece. Note despre presa Olteniei de d. M. Theodorian-Carada. D. A. Vincenz se ocupă de biserici de lemn: la Socoteni lăcașul e făcut la 1684 de meșterii Pătru și Drăgoiu, cu ajutorul lor, Lupul (p. 185; foarte frumos chenar înflorit) Articolul se ocupă și de bisericile de la Mofleni și de la Sf. Dumitru din Craiova, de la Jitlanu.

*

Tot în *Omagiu lui I. Bianu*, d. P. P. Panaitescu publică o trimetere a lui Miron Costin, staroste de Hotin, de Istrate-Vodă Dabija, în August 1662, în Polonia, la rege. Un frate al lui, Iancu, face schitul de la Hotin, închinat Putnei. Fiul lui Miron, Pătrașcu, intra la 20 Februar 1678 în Frăția ortodoxă de la Liov. Ioniță, fratele lui Pătrașcu, mergea în Polonia, la 1693, ca sol al lui Constantin-Vodă Duca, ca să aducă oasele lui Gheorghe Duca, tatăl Domnului; el avu și misiunea de a saluta pe regele bolnav Ioan Sobieski: Domnul se arată dispus a primi ocrotirea polonă. La 1695, fiind Antioh Cantemir, Costineștii fug la Neraț, unde erau Polonii.

*

D. Constantin I. Tomescu publică la Chișinău *Catagrafia Basarabiei din 1817, I, Ținutul Hotinului, și Catagrafia numerică din Moldova, Valahia și Basarabia din 1810*. Cea d'întăiu e de o mare bogăție și precisiune, cum n'avem pentru vre-o altă

provincie românească. Arhieriei din Moldova la 1810, p. 52 (erau de Sinai, de Hierapole, de Sinada, de Irinupole, de Evchaite, de Apamea, de Sardica, de Edesa).

În *Comptes rendus* ale Academiei de Inscricții din Paris, d. Francis W. Kelsey comunică două scrisori, de curînd găsite între papiruri, ale unui recrut din Egipt la sfîrșitul secolului al II-lea, p. 86. Soldatul trebuia să meargă la Misenum sau chiar la Roma (pp. 86, 88). Noul Trac pare a fi fost adus în Egipt de colonizarea tracică de care vorbea, în cursurile de la Vălenii-de-Munte, d. Mateescu. O vedere a Partenonului înainte de bombardare e menționată la 1687; pictorul e Alphonse Périn; era cunoscută numai printr'o gravură. — O inscripție în Franța. Un decest de origine africană, cuprinzînd mențiunea depunerii unor relicvii date de „maximi benefactores Eraclius piissimus imperator” și Cesarul Constantin la 8 Februar 637, pomenindu-se și „vitoria imperatorum”. Noi descoperiri de artă preistorică («solutreană») în departamentul Charente (p. 107 și urm.). — Asupra îngropării în barcă a Celților insulari, pp. 114-5. — Asupra transumanței din Provența în Haut-Dauphiné, p. 125. — Semnalarea lecturii, de d. Lambrino, a unei scrisori a lui Eumene al II-lea, regele Pergamului, către cetățenii din Iasos, p. 137. — Despre colonia Lucchesilor la Paris (sec. XIII-V), p. 139. — Semnalarea indemnului făcut Francesilor de Jean Lemaire de Belges de a veni în ajutor Ungurilor contra Turcilor, pp. 168-169.

Korrespondenzblatt, din Sibiu dă în n. 1 9-10 descrierea frumoasei biserici săsești din Cincul Mare.

În G. Zane, *Un veac de luptă pentru cucerirea pieței românești*, Iași 1926, se cercetează expansiunea comercială austriacă la noi de la 1774 înainte: întemeiere a Agenției, posibilități de comerț. Documentarea e foarte bogată și îngrijită (v. de ex. p. 18, nota 1). Un al doilea capitol cuprinde atenta însemnare a tuturor articolelor de schimb. Al treilea se ocupă de urmările acestei creșteri a comerțului în străinătate. În partea a doua se arată eforturile Austriei între 1829 și 1874 de a păstra situația dobîndită.

Nu se poate lucra mai corect o cercetare de dimensiuni așa de restrinse. În Apendice cererea din 12 Februar 1833 a negustorilor din Iași, doi Greci și restul Evrei, contra speculei mone-dei, dorind și „bileteri de cursul rinduit“, „ca să înceteze zaraf-licul, ce este pricina păgubirii și sărăciei noastre“. Urmează fixarea oficială a cursului, pp. 70-1. Protest al consulului pru-sian, pp. 71-2, și al negustorilor din Galați, p. 73. Autorul a-nunță mai multe lucrări în curs de publicare, din același do-mentiu al trecutului economiei noastre.

*

În *Analele economice și statistice*, X, 7, 8, de d. V. Th. Ior-dăchescu un studiu despre „Evoluția economică a Angliei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea până la 1920. Curioase forme ca «Edinbourg» și „banca d'Es-compte“, „Francfort“, «Banca Angletelei».—Un articol de d. C. Al. Pandele despre «dumping» (cu bibliografie).

*

În Al. Procopovici, *De la Coresi diaconul la Teofil Mitropo-llul lui Mateiu Basarab* (extras din „Omagiu lui I. Bianu“), București 1927, da, într'o limbă plăcută, o frumoasă sintesă a istoriei literaturii românești. E adevărat însă, la pagina 5, că, ambițiile noastre slavone fiind întrecute de Chievlul lui Petru Movilă, ne-am *resemnat* la o cultură în românește, în vulgară. Asupra rap rturilor lui Radu de la Mănicești și Petru Cercel, asupra neașteptatei lui Evanghelii românești, e de revenit, chiar după notele d-lui N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, p. 499 și urm., ca și asupra *tuturor* inițiativelor acestui extraordinar Domn (v. p. 7). D. Procopovici face bine că ni amintește de *Octoiul* mic slavon tipărit de Coresi în Ardeal la 1557, în tovărășie cu Oprea logofătul; în adevăr notița d lui Bianu din 1909, în „A-nalele“ administrative, ni scăpase din vedere: și aici ar trebui un întreg studiu asupra tipăriturii găsite de Nerva Hodoș în bi-blioteca Mitropoliei din Sibiu, unde *mai snt și alte lucruri de găsit*, și e păcat că stă total neutilizată și chiar neaccesibilă (v. pp. 7-8). D. Procopovici semnalează că lui Coresi, care nu era un fugar, i s'a dat atunci o misiune oficială de Pătrașcu-cel-Bun și de Alexandru Lăpușneanu (d-sa caută a o pune în legă-tură cu intervenția militară a celor doi Domni în Ardeal, la 1556). Despre Dimitrie Liubavici o știre nouă în recensia mea

din *Revue historique du Sud-Est européen* despre cartea recentă a d-lui Murko. Dreaptă e și observația că în mai noile tipărițiuri nu mai sînt scuse, ci se simte o nouă conștiință românească (pp. 8-10). La pagina 10, nota 1, se încearcă o istorie a exemplarelor păstrate din vechile cărți, care e, de sigur, pentru circulație, de cel mai mare interes (o Cazanie din 1581 din Moldova; am găsit exemplare coresiene,—unul și dintr'o carte pierdută — și la Valenii-de-Munte, alături de un frumos Hrisostom slavon, pe care-l avem în Museul de acolo). Solii pentru tipografie în Brașovul secolului al XVI-lea, p. 10.

Se redă și mai multă însemnătate lui Teofil Mitropolitul, născut la Bistrița olteană, plină de cărți coresiene (p. 11): însemnările românești pe odăjdii sînt pomenite după cuvîntă (p. 11). La sfîrșitul secolului al XVI-lea, care nu ni se pare „epocă de epigoni“ (*ibid.*), sînt a se așeza, pe lîngă traducerea Alexandriei, a Istoriei Troii, ale unor cărți populare bizantine, a Vieții Sfinților, din care am semnalat, în Inscricții ardelene, o Viață a Sf. Paraschiva și am publicat în *Studii și documente*, XXI, una a Sf. Teodor Tiron. La p. 14 „taha“ trebuia tipărit cu literă mică, nefiind un nume, ci „tahigraf“, în sensul, îndătinat, de copist. Sinodul lui Petru Movilă s'a adunat la Iași, nu la Chiev, *din motive politice*: în țara regelui catolic al Poloniei nu era potrivit a se strînge ortodocși din deosebite țări (părerea contrară la p. 14). Rolul lui Teofil poate fi mare în ocrotirea cărții românești: să ne ferim însă de a-l exagera. În schimb, e drept că era necesar a se opune predicei eretice în românește cărți românești (p. 15).

*

În *Ciuma de la Iași din 1770 după descrierea lui Orraeus*, tesă de la Cluj (Cluj 1927), de Ioan N. Prelipceanu, se dă traducerea unui text latin interesant, tipărit la Petersburg în 1780 și până acum necunoscut. Autorul, Finlandez, a stat în Iași în timpul războiului, la 1769 și 1772. Lauda micului port Galați, biruința generalului Fabriciani asupra Turcilor, prinderea lui Constantin-Vodă Mavrocordat (p. 13). Spital în palatul din Iași (p. 14). Boierii moldoveni contra unei ocupații turcești după a Rușilor (p. 15). Soldați venind din Botoșani cu prizonieri tatari (p. 17). În localitate, din 2-3000 de locuitori, mor peste 800; ceilalți fugiseră la munte (p. 18). Un preot avuse o viziune ca

vor peri toți cei ce rămân. Orașul era complet pustiu: și surugii cu cări venise medicul fugiseră (*ibid.*). Boala produsese și între soldații ruși, husari și infanteriști, aceleași urmări (p. 19). Case părăsite și lași (p. 20). „Polemarch” nu e un nume, ci înseamnă: generalişimul rus (*ibid.*). Doi medici greci nepricepuți: unul spune că nici pentru jumătate din Moldova n’ar merge la ciumații de la Sf. Spiridon (p. 21, nota). Aga nu-și face datoria: ascunde casurile (p. 23 și nota). Stofeln, generalul comandant, nu poate ordona evacuarea orașului și fiindcă n’are ordin de la mareșalul Rumiențov, și fiindcă boierii protestă că se păgubește orașul (p. 23); li era frică și de venirea Turcilor (p. 24). Generalul stă la via Mitropolitului: acolo și moare, de ciumă (pp. 24-5). Această oribilă notă: „Moldovenii mai săraci, cari aveau rude bolnave de ciumă, ca să nu fie suspectați, li duceau pe furis în pădurile cele mai apropiate. După ce-i așezau pe paturi de iarbă și veșminte, li depuneau în locuri umbroase. Aproape de ei li puneau un vas plin cu apă și ceva de mâncare; și astfel li lăsau pe nenorociți în voia soartei. Dacă aveau ceva cunoscuți cărora să li fie milă de dînșii, li mai cercetau și li îndeplineau ce li lipsia, mai ales apa. Cei mai în putere își culegeau singuri vreascuri pentru foc. Când muriau, erau îngropați în pământ de ciocli. Foarte dese ori erau părăsiți și în putrezire, erau sfâșiati de cini, mâncați de viermi sau rupți de fiare sălbatice” (p. 25, nota). Și farmacistul, cu toți ai lui, perise (p. 25). A trebuit să se scoată oastea din oraș (pp. 25-6). Și spitalul fu așezat afară (p. 27). Rumiențov vrea, în Noiembrie, să facă iarna la Iași (p. 29). Boala reapare, dar se stinge pe la Anul Nou. În 1772 citeva casuri (*ibid.*).

*
În *Biologie médicale* pe 1925 un articol, de o bogată ilustrație, a d-lui Guiart despre „Medicina grecească în timpurile eroice, de la Minos la Homer“.

*
În revista italiană *L’Universo*, VIII, 9, Cesare Salvelli vorbește despre „zidurile și stradele coloniei Iulia Fanestris“, fondată de August.

În aceeași revistă (p. 987) se socoate la 15.600.000 numărul Evreilor în lume (10.500.000 Europa, 600.000 Asia, 550.000 A-

frica, 3.850.000 America, 24.000 Oceania). Mai mulți sînt în America, Polonia, Rusia, Ucraina, România. Ca procent vine întâi Polonia (10,5%), apoi Rusia Albă, Ucraina și Lituania (după *Rivista geografica italiana* din Florența, April 1927). În Palestina sînt 120.000. Italia avea, la 1911, 43 924 sau, după altă socoteală, 50-55.000 (12.000 în Roma, 5.000 în Milan, 4.000 în Trieste, 3.500 în Florența, 3.000 în Livorno, 2.600 în Fiume).

Se citează studiul lui P. Landini despre „viața pastorală în valea înaltă Valte Varaita din Alpii Coșieni” în „Buletinul societății geografice italiene”, 1927, n-le 3 4. Apoi în *Illustrated Londonnews* din 4 lunie studiul lui Habben despre descoperiri italiene în Albania.

În *L'Universo* din Florența, VIII, 7, d. Gustavo Cumin publică un studiu ilustrat despre „Istria munteană”. Vechi locuitori iliri, lapigii catali, lângă o strecurare galică, poate. Cucerire gotă, pe alocurea. Sosire pe la 600 a Venzilor slavi; apoi sălășuire a Croaților. Slovenii sînt mai noi, colonizați de un duce franc. Un „placitum” din 804, la Risana (cf. *Albanesul Risano*), al României istriene protestă: se dau coloniștilor locuinți mai restrînse. Foarte interesant e că numele slave apar numai spre 1100. Ciuma aduce alte așezări de Slavi din partea proprietarilor. Unii sosesc după „moartea cea neagră” din veacul al XIV-lea. Cicii noștri din *Ciceria* sînt menționați numai din veacul al XVI-lea. Odată mergeau pînă la Trieste (p. 695). Falsă etimologia după repetarea deasă a lui *ci* sau după „salutul” cu „cica” (văr). Ar fi fost fugari înaintea Turcilor (atunci sînt mai vechi). Plausibilă ipoteza că, venind din Bosnia, unde procesul de slavizare era foarte înaintat, ei au sosit pe jumătate slavizați. Apar pe la 1523-40 în documente. Cei de pe la Trieste fură înălțurați pentru că stricau cu turmele lor ogoarele. Autorul desparte de Cicii de la Pinguente-Castelnuovo pe *Ciribirii* de la Mune Grande, Mune Piccolo și Seiane, 2.000 aproape, cu „costum special”. Limba lor are o treime de cuvinte slave. Cei de la Mune n'o mai au, și numai costumul îi apropie de ceilalți. Se amintește că la 1616 regiunile de la Mune și Seiane au fost rase pînă la pămînt de o năvălire turcească. Costumele de la Mune sînt caracteristic românești: oltenești, cu fota unică scurtă,

infoiată, cu flori sau dungi, scurteică neagră pe cămașa cu mînicile infoiate; pe cap o legătură neagră ca la Poiana Sibilului (p. 698). Nu lipsesc nici «ricami rossi al collo ed ai polsi». Se preferă, și în legătura de cap, roșul și galbenul. „Datinele au perit“, afară de cele de la îngropări. Cicii dansează *colo* ca Iugoslavii (*ibid.*). Femeile de la Mune fac opt ceasuri de drum până la tîrgul de la Mattuglie (p. 699). Ar fi de toți numai 596 de Romîni, 2,25 din populația regiunii (p. 699).—Se dă și o bună bibliografie (și Kandler, *Li Cici*, în Scussa, *Storia cronologica di Trieste*, Trieste 1863; Schuck, *Über die Istro-Rumänen*, în „Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft“ din Viena, XLIII, 1913; Wrbas, *Die Tschitscherei und die Tschitschen*, în „Jahrbuch des D.-O. Alpenvereins“, Trieste, 1884; Vasilich, *Sui Rumeni dell' Istria*, în «Archivio triestino», seria V, XXIII, Trieste 1906; *Sull'origine dei Cici*, în același, seria III, I, Trieste 1906; Vram, *Su alcuni caratteri antropologici dei Cici*, în «Boll. Soc. Adria Sc. Naturali», XXI, Trieste 1903).

Trebuie să ne repunem la muncă în ce privește această parte părăsită și în dispariție fatală a poporului nostru.

*

În *L'Universo* din Iulie 1927 se semnalează apariția la Turin a unei „Carta generale della Moldavia con gran parte della Romania, Transilvania, Bukovina e Bessarabia, secondo le più recenti ricognizioni“ (Scara 1: 648.000) „executat în 1862 după originalul din 1850 de căpitanul Obicini“ (numai planimetrie, dar cu drumuri, poște, hanuri, întărituri; dimensiuni: 1.200×0.775) (v. p. 751).

Revista filologică, I, 1-2, n-r oferit d-lui Sextil Pușcariu la împlinirea a cincizeci de ani, începe cu bibliografia completă a lucrărilor atât de meritosului romanist și, pe lângă un variat material pur filologic, cuprinde și următoarele studii în legătură cu istoria:

1. Poesii populare basarabene de d. Mathias Friedwagner.
2. Descrierea de d. Constantin Lacea a unui „Codice Pușcariu“ (sec. al XVIII-lea; scris de popa Bucur din Sohodolul Branului, dintr'o familie pornită din Maramurăș: de la 1848, Pușcariu) (în genealogie, nume ca: Reșina, Pandrea, Tatul, Tătulea).

3. Cercetări, de d. Giandomenico Serra, asupra numelor personale feminine din Piemont care se leagă de cetăți și țeri medievale (și Africa, Alexandria, Antiochia, Babilonia, Cesarea, Satalia, Siria) Piemontesi din Siria, p. 88, nota 1. Acria nu vine de la Acre, Akkon (v. p. 88).

4. Însemnări, în legătură cu unele cuvinte, ale datinelor românești corespunzătoare (vergelatul, bricelatul).

5. Th. Capidan, *Românismul balcanic* (s'a vorbit despre el deosebit).

6. Carlo Tagliavini, *Un frammento di terminologia italo-romena ed un dizionarietto geografico dello Stolnic C. Cantacuzino* (despre un ms. din colecția Marsigli de la Bologna: scrierea cu *u* întreg în cirilică și anume greșeli de transcriere latină nu par să arăte, de și textul italian e al unui străin, care a deprins limba la Venețieni, pe Stolnic).

7. Gr. Nandriș, *Hăis!* — *Cea!* (de origine latină: *ecce-hac, ecce-hac-illac*; au trecut și la vecini. Am găsit „hăis“ și în vechea limbă franceză, în comentariile la ediția în-12, cu coperta legată roșie, din *Roman de la Rose*).

8. N. Cartoian, *Contribuțiuni privitoare la originile liricii românești în Principate* (Gh. H. Peșacov, imitator al lui Alecu Văcărescu, C. M. Manu, I. F., Negrilești, Anonimi; mss. 332, 1629, 1871 ale Academiei Române).

9. Victor Morariu, *Sintaxa prepozițiilor în „Psaltirea șcheiană“*.

10. Al. Procopovici, despre articolul pus în fruntea numelor proprii. Ciobani musulmani la noi au existat în Basarabia (v. pp. 263-4).

E greu de admis părerea d-lui G. Vilsan, în *Graul Românesc*, I, no. 7, că mențiunea despre Români în insulele Dunării, între care Peuce, plus și în Tracia, pe care o dă Cronica de la Nürnberg (*Registrum mundi*) din 1493, ar fi sprijinită pe o cunoștință serioasă a locurilor și a împrejurărilor. Istoricii nu pretind că Peuce e Balta, dar ar crede că omul din Nürnberg vorbea după închipuiri.

În aceeași revistă, no. 8, d. Șt. Ciobanu dă știri despre Români de peste Nistru, cu o bună hartă.

Extrem de interesant articolul, supt formă de scrisoare către

Aromîni, al învățatului ceh Iaroslav Müller despre Romîni din Peninsula Balcanică. D-sa face bine că nu recunoaște călătoriile la care-i condamnă filologii. Fărîmițarea lor o explică prin motive geografice.

În *Atti del reale Istituto veneto*, LXXXVI¹, d. Vittorio Lazarini comemorează pe acel istoric engles care a ținut ca, nu numai opera, dar și viața lui să se confunde cu a Veneției, Horatio F. Brown, mort în a sa Că Torresella, la Zattere, în 1926.

*

Frumoase paginile pe care d. N. Georgescu-Tistu le consacra „actorului Ion Stănescu-Papa” (Cluj, 1927). A fost unul din organizatorii Teatrului românesc din Cluj și un prețuit profesor la Conservatorul clujean. O bibliografie a lucrărilor și a rolurilor lui.

*

În *Le sel dans l'histoire* (extras din „Revue économique internationale”, Bruxelles 1927), d. Henri Hauser arată marele rol economic și politic, pe care-l cunoaștem și de la noi, din Ardeal și din părțile de dincoace de munte, al Sării. De exemplul transportului african să se alăture cel al Bosniacilor pe Narenta. Bibliografie a subiectului, p. 7. Se semnalează sarea venețiană, cea franceză de la Noirmoutiers, căutată în Irlanda. Pescarii au nevoie de sare pentru produsul activității lor. La p. 9 se puteau adăugi Slatinele și Ocnele noastre (chiar și Hărina ardeleană). În Rusia așa se îmbogățesc Strogonovii. Sarea în tratatele apusene, pp. 10-1. Franța hrănește pe Elvețieni. La urmă cauzele decăderii : transport răpede, refrigerante.

*

În *Le recrutement de quelques cohortes syriennes* (din „Musée Belge”, XXXI), un tânăr arheolog, d. Gh. Cantacuzino, urmărește condițiile în care se adăugiau armatei romane de supt Imperiu auxiliarii sirieni. În treacăt se observă că Italicii sînt scutiți cu totul de serviciul militar de către Vespasian și că de la Traian înainte nu mai apar decît excepțional (odată în Bre-tania) între soldați. Dar cine pătrundea în rîndurile legiunii era prin acest fapt chiar cetățean, intrînd în alcătuirea unui trib dintr'un oraș. De la Adrian înainte recrutarea regională. Dat

Sirienii nu fac parte din acest sistem. Ei se păstrează neamestecați în Bretania (Hammi). În Ungaria de azi era o cohortă de Emeseni arcași. Se explică menținerea pe vechea basă națională a Sirienilor prin aceea că ei represintau o tehnică militară specială. Adesea străinii luau, cu voia șefilor, nume vechi romane.

N. Iorga.

*

Î N D R E P T Ă R I

La articolul d-lui G. Mateescu (a se adăuga numele):

Pag. 211,	rîndul 19	de sus,	se va ceti	Turcia,	în loc de	Tracia.
" 213,	" 5	" jos,	" " "	Dromichaites.		
" 216,	" 16	" " "	" " "	pilophoroi.		
" 220,	" 2	" sus,	" " "	rîuri,	în loc de	ripe.
" 222,	" 1	" " "	" " "	„ase adăuga după preistoriei: și lingvistica.		
" 223,	" 4	" " "	" " "	„se va ceti: Ligusticum.		
" 227,	" 11	" jos	" " "	Brettii.		
" 229,	" 10-11	" sus	" " "	Caelius.		
" 234,	" 14	" " "	" " "	pomoerium.		
" 236,	" 11	" " "	" " "	Cicanus.		
" 237,	" 20	" " "	" " "	„se va adăuga după o migrație: din Lydia spre Vest; 2) o migrație.		
" 237,	" 6	" jos	se va ceti:	coincidentă.		
" 242,	" 4	" sus	" " "	Tyrreniene.		
" 242,	" 15	" " "	" " "	Torp.		
" 242,	" 13	" jos	" " "	Fufluns.		
" 247,	" 13	" sus	" " "	prenestină.		
" 248,	" 5	" " "	" " "	„adăuga după piept: lat».		

În restul volumului:

La p. 11, rîndul 2 de sus: Documenti.

La p. 87, rîndul 3 de jos: Busuiocanu. Rîndul 11 de jos: „in carità“.

La p. 93, rîndul 6 de sus: Schuyler pentru Schugler.

La p. 95, rîndul 5 de sus: Ratherius, în loc de Ratheims.

La p. 96, rîndul 10 de sus: exige pentru scize.

La p. 173, rîndul 17 de sus: „città“

Scrisoarea lui Vasile Lupu, p. 283, e luată din Calendarul bisericesc pe 1927 de la Chișinău.

